

faro

TIJDSCHRIFT over cultureel ERFGOED

Focusdossier erfgoed & zorg

Kansen en uitdagingen binnen en buiten de erfgoedsector

Archieven en participatie 2.0

Het gemeenschapsarchief als nieuw streefdoel?

REVEIL voor Allerheiligen

Naar een warme, collectieve dodenherdenking op 1 november

4

Erfgoed & Zorg: een meervoudige relatie

38

Digitaal erfgoed in Vlaanderen: stand van zaken en uitdagingen

Inhoud september 2016

Focus Erfgoed & Zorg

- 4 Erfgoed - verleden - herinnering - zorg: een cluster van veelzijdige relaties *Tine Vandezande*
- 6 Meer dan erfgoed. Cultureel-erfgoedcollecties, gezondheid en welzijn *Bart De Nil en Ans Van de Cotte*
- 11 Eerste zorgen, eerste hulp bij drempels. Een toegankelijk huis voor iedereen *Hildegarde Van Genechten*
Met praktijkvoorbeelden uit S.M.A.K. (Marieke De Pelsmaecker en Hidde Van Schie) en het Huis van Alijn (Wendy Van Hoorde)
- 16 De vergrijzing lokaal verzilverd. Erfgoedcellen, ouderen en vermaatschappelijking van de zorg *Gregory Vercauteren*
- 22 It takes a village ... Musea en mensen met dementie *Hildegarde Van Genechten*
Met praktijkvoorbeelden uit M HKA (Piet Van Hecke), Middelheimmuseum (Els Taverigne en Tom Van Cleef) en M - Museum Leuven (Isabel Lowyck)
- 28 Zorg voor erfgoed door de eeuwen heen *Griet Blanckaert*
Met praktijkvoorbeelden uit het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis (Elke Otten), de studiecollectie van het MoMu (Natalia Ortega Saez, Bernice Brigou, Dieter Suls en Henk Vanstappen) en BRK-APROA vzw (David Lainé)

50

Europese krijgskunsten: oude traditie in hedendaagse beleving

- 38 Hoe staat het met het digitaal erfgoed in Vlaanderen? Enkele bevindingen uit het Cijferboek cultureel erfgoed 2014 ■ *Jeroen Walterus*
- 42 REVEIL. 1 november als Dag van de Vergeten Verhalen ■ *Pieter Deknudt*
- 45 Gemeenschaps- en participatief archief. Nieuwe begrippen in de Vlaamse archiefwereld ■ *Noortje Lambrichts*
- 50 Europese krijgskunst als immaterieel cultureel erfgoed ■ *Rob Belemans*
& interview met auteur Bert Gevaert
- 56 PINFO ■ *Annemie Vanthienen & Bram Wiercx*
- 58 Ten voeten uit

■ COLOFON

faro | tijdschrift over cultureel erfgoed, 9 (2016) 3
ISSN 2030-3777

REDACTIERAAD

Roel Daenen, Bart De Nil, dr. Marc Jacobs, Julie Lambrechts, dr. Alexander Vander Stichele, Hildegard Van Genechten, Jürgen Vanhoutte, dr. Jacqueline van Leeuwen, dr. Olga Van Oost, dr. Gregory Vercauteren en dr. Jeroen Walterus.

redactie@faro.be

BEELDREDACTIE

Katrijn D'hamers

EINDREDACTIE

Birgit Geudens & Annemie Vanthienen

VORMGEVING

Silke Theuwissen

HOOFDREDACTEUR

dr. Rob Belemans
rob.belemans@faro.be

ADVERTEREN

Roel Daenen
roel.daenen@faro.be

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

dr. Marc Jacobs, p.a. Priemstraat 51, BE-1000 Brussel

TECHNISCH-ADMINISTRATIEVE ONDERSTEUNING

FARO-secretariaat

Druk

Drukkerij Albe De Coker, Hoboken

ABONNEMENTEN

Een abonnement kost in België 25 euro (30 euro in het buitenland). Meer informatie en aanmelding op www.faronet.be/abonnements. Prijs los nummer: 8 euro.

BLIND PEER REVIEW

De artikels in dit tijdschrift worden aan een procedure van blind peer review onderworpen.

© FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed vzw

De redactie heeft ernaar gestreefd de wettelijke bepalingen in verband met de intellectuele eigendom van de beelden na te streven. Indien u meent dat voor een bepaald beeld het auteursrecht van de maker of zijn/haar erfgenamen werd geschonden, neem dan contact op met de redactie.

ONTDEK MEER IN DIT TIJDSCHRIFT MET DE ERFGOEDAPP

1. DOWNLOAD de erfgoedapp.
2. SCAN de QR-code.
3. Ziet u een + ? Scan de foto en ontvang meteen meer informatie.

www.faronet.be/tijdschrift

Erfgoed - verleden - herinnering - zorg: een cluster van veelzijdige relaties

TEKST Tine Vandezande

“Het zit in het DNA van de cultureel-erfgoedsector om het werken met collecties te verbinden met het geheugen, het ophalen van herinneringen en het verleden. Het veranderen van die standaardinstelling op het geheugen naar een andere instelling zit niet in de *mindset* van erfgoedprofessionals”, schrijven Ans Van de Cotte en Bart De Nil in hun bijdrage met als focus cultureel-erfgoedcollecties, gezondheid en welzijn. Hiermee proberen ze het belang van structurele samenwerkingen met organisaties uit de gezondheids- en welzijnssector te onderstrepen. Ze trokken naar Londen om daar te ervaren hoe cultureel-erfgoedcollecties ingezet kunnen worden in de gezondheids- en welzijnssector. Hun inzichten worden vertaald in het erfgoedproject ‘Uit goeie grond’, waarmee in de gemeenten Destelbergen, Lochristi, Melle, Merelbeke, Oosterzele en Sint-Lievens-Houtem het tuinbouwverleden

tot leven zal komen. De traditie om de cultuur- en welzijnssector met elkaar te verbinden bestaat al langer in het Verenigd Koninkrijk. Maar dit maakt de relevantie en noodzaak om er in Vlaanderen ook aan te beginnen niet kleiner, aangezien ook hier de bevolking veroudert en de vermaatschappelijking van de zorg een voldongen feit is. De problemen en bijhorende uitdagingen zijn dus gelijkaardig. Maar geldt dit ook voor de oplossingen? In het voorliggende focusdossier gaan we op zoek naar een mogelijk antwoord via een verkennende ronde doorheen het nu reeds bestaande aanbod.

■ *De Roos van Jericho is een krachtig symbool rond een geboorte en het zich hernieuwende leven. Verder staat ze ook bekend om haar geneeskrachtige werking en staat ze synoniem voor vruchtbaarheid. Foto: Creative Commons*

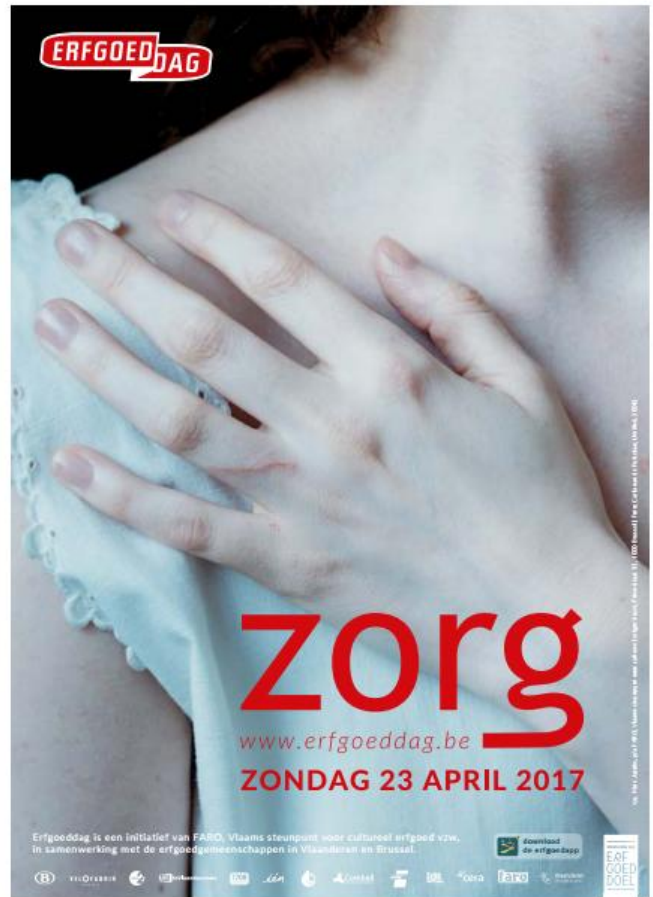
Feit is dat het absolute aantal dementerenden in onze samenleving toeneemt. De kans dat u er van dichtbij of veraf zelf ook mee te maken krijgt, is dus zeer groot. Zou het dan moeten verwonderen dat bijvoorbeeld musea ook de taak op zich nemen om een aanbod en rondleidingen op maat te voorzien? 'Meet me @ M HKA' organiseert al sinds 2014 interactieve rondleidingen voor mensen met beginnende dementie en hun mantelzorgers. Daarbij focussen ze op de persoonlijke beleving en dus niet op het verleden, wat wel vaak gebeurt als het over dementie en mantelzorgers gaat. Ook het Middelheimmuseum en Museum M anticipeerden via projecten in samenwerking met de welzijns- en zorgsector op het straks hopelijk breed bespelen van dit thema door cultureel-erfgoedactoren, zodat het aanbod toegankelijk kan zijn voor personen met dementie. Het project 'Wereld van herinneringen' zorgde ervoor dat rondleidingen en de herinneringskamer ingebed worden binnen het vaste aanbod van Museum M.

Maar ook erfgoedcellen gaan actief aan de slag met dit thema. Gregory Vercauteren schetst hoe ze dit doen. Erfgoedcellen beschikken immers over diverse troeven om in te spelen op de vergrijzing. Het lokale verhaal maakt dialoog op maat mogelijk en de samenwerkingen vormen vaak een katalysator tussen lokale erfgoed- en welzijnsorganisaties. De koppeling met de vermaatschappelijking van de zorg blijft natuurlijk een uitdaging, ook voor de toekomst.

“*Het is de taak van de erfgoedsector om erfgoed elke dag zo toegankelijk mogelijk te maken voor iedereen. Doelgroepenwerking zou vooral iets moeten zijn dat ingebed zit in de structurele werking van elke organisatie en gedragen wordt door de hele ploeg.*

Toegankelijkheid is ook een vorm van zorg en er valt dus ook heel wat te vertellen over dit thema. Hildegard Van Genechten stelt de vraag hoe u de toegankelijkheid kan vergroten met het oog op de specifieke noden van bijzondere doelgroepen, zoals kwetsbare groepen en mensen met een beperking. Het is natuurlijk de taak van de erfgoedsector om erfgoed elke dag zo toegankelijk mogelijk te maken voor iedereen. Het S.M.A.K. deelt hierover graag zijn ervaringen en ook Wendy Van Hoorde geeft aan hoe het Huis van Alijn hiermee omgaat. Doelgroepenwerking zou vooral iets moeten zijn dat ingebed zit in de structurele werking van elke organisatie en gedragen wordt door de hele ploeg.

Welke kenteringen zijn er op te tekenen inzake bewuster en zorgzamer omgaan met ons erfgoed? Want de zorg voor ons erfgoed evolueert elke dag. Griet Blanckaert schetst erfgoedzorg door de eeuwen heen. Ze eindigt met gezonde terughoudendheid: erfgoedwerkers kunnen wel hun uiterste best doen, maar tendensen en wetenschap blijken toch niet onfeilbaar. Elke Otten maakt duidelijk hoe complex de opdracht is om de collectie van het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis preventief te bewaren. Natalia Ortega Sae en Bernice Brigou bespreken het pilootproject 'Studiecollecties: een uitdagende context binnen universiteiten en musea'.

■ Campagnebeeld Erfgoeddag 2017

Erfgoeddag 2017 zal op 23 april via het thema 'Zorg' een warme oproep én uitnodiging vormen aan heel de cultureel-erfgoedsector om samen te werken met organisaties uit de gezondheids- en welzijnssector. Verlaat dus de vertrouwde paden en ga op verkenning. U kunt bijvoorbeeld een activiteit organiseren in of voor een woonzorgcentrum, waarbij bezoekers op een verfrissende manier kijken naar het erfgoed uit de streek. Zo wordt een nieuw publiek aangesproken én wordt het cultureel erfgoed op een nieuwe manier in beeld gebracht. Erfgoeddag is nog steeds een sectormoment in het teken van experiment en vernieuwing en kan ook een hefboom zijn voor duurzame samenwerkingen. Het campagnebeeld verwijst naar de zorg die alles en iedereen nodig heeft. Is dit trouwens niet altijd zo geweest? De kwetsbare hand ligt beschermend op de fragiele schouder. Want wat zijn we zonder de zorg van anderen? En wat is cultureel erfgoed zonder de zorg op maat die erover waakt dat objecten en gebruiken overdraagbaar zijn en blijven? Als evenement neemt Erfgoeddag de taak op zich om zoveel mogelijk mensen aan te spreken. Want samen met hen krijgen erfgoedwerkers de kans om de collectie, ons gezamenlijke cultureel erfgoed en de werkingen errond, anders in beeld te brengen. Ons erfgoed levend, gezond en relevant houden en er zorgzaam mee omgaan: dat is de taak, opdracht en zorg van vandaag en in de toekomst.

Tine Vandezande is coördinator Erfgoeddag bij FARO vzw.

Meer dan erfgoed

Cultureel-erfgoedcollecties, gezondheid en welzijn

TEKST Bart De Nil en Ans Van de Cotte

In het kader van een erfgoedproject over het tuinkoninkrijk in het werkkingsgebied van de Erfgoedcel Viersprong trokken Bart De Nil en Ans Van de Cotte op studiebezoek naar Londen. Het bezoek vormde tegelijkertijd de voorbereiding van een aantal pilootprojecten met instellingen uit de geestelijke gezondheidszorg. Het doel: kennis verzamelen over het inzetten van cultureel-erfgoedcollecties in de gezondheids- en welzijnssector.

Het was een goedgevuld studiebezoek in Londen, want tijdens ons driedaags verblijf van 9 tot 11 maart 2016 hadden we gesprekken met diverse partners uit verschillende sectoren. Zo spraken we onder meer met Helen Chatterjee, Krisztina

Lackoi en Maria Patsou, onderzoekers van het University College Londen en verbonden aan de National Alliance for Museums, Health and Wellbeing. Vervolgens trokken we naar het Maudsley Hospital, een psychiatrisch ziekenhuis waar David Shearn en Helen Maudsley ons verschillende kunst- en erfgoedprojecten voorstelden die zij samen met patiënten en kunstorganisaties hadden uitgewerkt. Damien Hebron vertelde over hoe het Londen Arts and Health Forum ervoor zorgt dat individuele kunstenaars, kunst- en erfgoedorganisaties en psychiatrische instellingen de weg naar elkaar vinden. De financiering van een aantal van deze projecten werd ons toegelicht door Liz Ellis van het National Heritage Lottery Fund.

■ Foto: workshop tijdens de eerste conferentie Museums for Health and Wellbeing van de National Alliance for Museums, Health & Wellbeing op 2 maart 2016. © Andy Ford

Maar is de situatie van zowel de gezondheids- als de erfgoedsector in het Verenigd Koninkrijk wel vergelijkbaar met die in Vlaanderen? Het Verenigd Koninkrijk is zonder twijfel een van de voorlopers in het opzetten van samenwerkingen tussen de cultuur-, welzijns- en gezondheidssector. Al enkele decennia lopen er, in het bijzonder in musea, verschillende goedwerkende projecten.

Ook op een meer strategisch niveau wordt al jaren nagedacht over de maatschappelijke rol die erfgoedorganisaties kunnen of moeten spelen. Een van de sleutelteksten daarbij is het rapport *Museums of the mind* uit 2008 dat de rol onderstreept van musea in het verbeteren van de mentale gezondheid en het welzijn van de bevolking. Ook buiten de erfgoedsector zijn er de laatste jaren, op basis van fundamenteel onderzoek, nieuwe inzichten ontstaan over de vraag hoe cultureel-erfgoedcollecties therapeutisch kunnen worden ingezet.

Uiteraard is het zo dat de organisatie en de financiering van de gezondheidszorg in het Verenigd Koninkrijk sterk verschillen ten opzichte van de situatie in Vlaanderen. Maar de langetermijnevoluties en tendensen waar beide landen mee af te rekenen hebben zijn fundamenteel dezelfde: een verouderende bevolking, toenemende noden en behoeften op het vlak van welzijn en gezondheid en beperkte middelen zetten meer druk op de welzijns- en gezondheidszorg.

Om deze uitdagingen aan te pakken, kijken zowel het beleid als de zorgsector steeds meer naar andere actoren in de maatschappij. Er worden bijgevolg inspanningen gedaan en middelen voorzien om structurele bruggen te slaan met andere sectoren. Zo onderschreven de Britse ministers van Welzijn en van Cultuur in april van dit jaar een intentieverklaring om de banden tussen cultuur en gezondheidszorg sterker aan te halen. Niet alleen specifieke sectoren maar de hele maatschappij worden steeds meer gezien als een zorgomgeving. Denk maar aan de rol die lokale besturen kunnen spelen bij het dementie- of autismevriendelijk maken van hun stad of gemeente. In Vlaanderen wordt dit proces aangeduid met de term 'vermaatschappelijking' van de zorgsector.

Ook erfgoedorganisaties in Vlaanderen zien deze evoluties als een opportuniteit om mee te helpen bij het aanpakken van maatschappelijke uitdagingen. Ze richten zich naar specifieke doelgroepen of bouwen een bestaand aanbod verder uit. Het sterkst zien we dit bij de talrijke initiatieven rond dementie. Denk maar aan de reminiscentiekoelers die door erfgoedorganisaties worden aangeboden of de aangepaste gidsbeurten in het M KHA of de Brugse musea voor personen met dementie en hun mantelzorgers.

De kracht van objecten

Een befaamde televisiekok van West-Vlaamse origine zou vragen: "En, wat hebben we geleerd in Londen?" Dé oogopener was zonder twijfel het feit dat cultureel-erfgoedcollecties voor veel meer dan reminiscentie of het ophalen van herinneringen kunnen worden gebruikt.

Het idee dat objecten een therapeutische waarde hebben is niet nieuw. Maar het is pas de laatste jaren, dankzij meer onderzoek, dat *evidence based* wordt aangetoond dat objec-

“ Structurele samenwerking met organisaties en mensen uit de gezondheids- en welzijnssector is essentieel. Zij kijken met een andere blik, namelijk een die vertrekt vanuit de noden en behoeften van mensen en gemeenschappen. Zo kunnen ze tonen op welke manieren cultureel-erfgoedcollecties de gezondheid en het welzijn van mensen kunnen verbeteren.

ten de kracht bezitten om impact te genereren op de wijze waarop mensen denken over zichzelf en de wereld rondom hen. Het gaat dan specifiek over de tactiele kwaliteiten van objecten. Het aanraken van objecten, het connecteren met andere mensen door middel van objecten of gewoon 'het bezig zijn' met objecten leidt tot schitterende resultaten: mensen gaan zich beter voelen, het stimuleert zintuigen en gevoelens, zorgt ervoor dat geest en lichaam met elkaar in verbinding komen, het werkt als een *trigger* om op een andere manier te gaan denken en geeft mensen zin om te blijven leren. Baanbrekend in het doorvloeien van al die kennis naar de cultureel-erfgoedsector was het boek *Touch in museums* uit 2008 onder redactie van Helen Chatterjee.¹

Het zit in het DNA van de cultureel-erfgoedsector om het werken met collecties te verbinden met het geheugen, het ophalen van herinneringen en het verleden. Het veranderen van die standaardinstelling op het geheugen naar een andere instelling zit niet in de *mindset* van erfgoedprofessionals. Daarom is een structurele samenwerking met organisaties en mensen uit de gezondheids- en welzijnssector zo essentieel. Zij kijken met een andere blik, namelijk een die vertrekt vanuit de noden en behoeften van mensen en gemeenschappen. Zo kunnen ze tonen op welke manieren cultureel-erfgoedcollecties de gezondheid en het welzijn van mensen kunnen verbeteren.

Case: 'Mind, Body, Spirit'

'*Mind, Body, Spirit*', een project dat liep in 2013, schetst duidelijk hoe waardevol de rol van erfgoedinstellingen kan zijn in het verbeteren van het welzijn en de gezondheid van mensen en gemeenschappen. Het project situeerde zich in de regio East Midlands in Engeland, waar de medewerkers van vijf musea werden samengebracht met partners uit de zorg- en sociale sector om te onderzoeken hoe die musea kunnen bijdragen aan de gezondheid en het welzijn van de gemeenschappen in hun buurt én aan de agenda van de welzijns- en gezondheidssector in hun regio. Dit resulteerde in een hele reeks van kleine en grote projecten waarvan de resultaten nauwgezet werden gemonitord en geanalyseerd. Uit die analyse bleek dat musea een impact hebben op gezondheid en welzijn mits er aan enkele essentiële voorwaarden wordt voldaan. Eerst en vooral start elk aanbod vanuit de noden van de gemeenschap. Elke regio, stad of gemeente heeft immers andere prioriteiten op het vlak van gezondheid en welzijn. Dat heeft te maken met tal van demografische en geografische factoren. Het komt erop aan die noden te definiëren en daarvoor een aanbod op maat te ontwikkelen. Daarnaast moet ►

■ Deelnemers aan de conferentie Museums for Health and Wellbeing hanteren objecten. © Andy Ford

lingen kunnen inzetten of hun gebouw door de lokale gemeenschap laten gebruiken voor sociale interactie zonder dat ze de regie in handen hebben.

Een mooi voorbeeld is de manier waarop de Nottingham City Museums

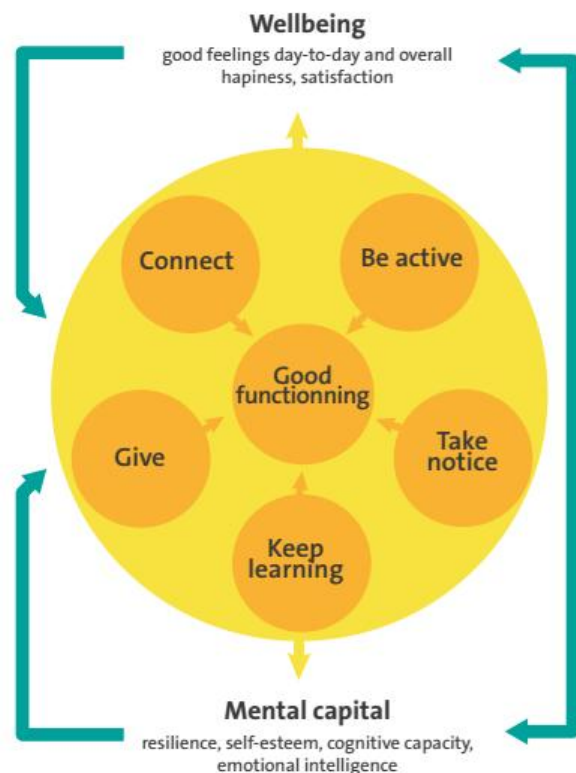
er op andere en creatieve manieren worden gedacht over de wijze waarop collecties kunnen worden gebruikt in relatie tot gezondheid en welzijn. Erfgoedinstellingen vallen gemakkelijk terug op het geheugen als basismodus als ze werken met collecties, omdat dit binnen hun comfortzone ligt. Om dit te doorbreken zijn goede partnerschappen met mensen en organisaties uit de zorgsector van cruciaal belang. Een zorgverlener zal misschien geen affiniteit hebben met de erfgoedagenda maar zal wel zeer waardevolle input geven over hoe collecties op een andere manier kunnen worden gebruikt. Een museumobject kan bijvoorbeeld ingezet worden als middel om iemand iets te laten vertellen over zichzelf in plaats van louter als een object om herinneringen mee op te halen.

and Galleries het historisch archief van een tabaksfabrikant gebruikten om een actueel gezondheidsprobleem in de stad te helpen aanpakken. Vanuit de vaststelling dat hun regio het hoogste percentage van jonge rokers in het land heeft, werd de historische collectie van de tabaks- en sigarettenindustrie niet gevaloriseerd door middel van een traditioneel erfgoedproject. Ze werd wel gebruikt als materiaal waarmee in scholen en jeugdverenigingen allerlei problemen rond roken besproken kunnen worden, zoals de rol van verpakking en reclame, met als doel een bijdrage te leveren aan het verlagen van het hoge aantal jonge rokers in de stad. Dit is het zogenaamd 'reframen' van collecties.

Dit laatste is niet vanzelfsprekend, want ook in 'Mind, Body, Spirit' waren er projecten waarbij de erfgoedmedewerkers uiteindelijk terugvielen op het geheugen bij het uitwerken van hun aanbod. Vooral bij een oudere doelgroep werd er te vlug van uitgegaan dat mensen alleen maar geïnteresseerd zijn in het verleden. Nochtans kunnen collecties ook bij ouderen worden gebruikt om hen actief te betrekken en actuele thema's aan te snijden. Een nuttig en betrouwbaar raamwerk dat musea kan helpen om een aanbod rond gezondheid en welzijn te ontwikkelen is *Five Ways to Wellbeing*.

De *Five Ways to Wellbeing* is een set van *evidence based* acties om het persoonlijk welzijn te verbeteren. Hij vertrekt van het uitgangspunt dat de mentale gezondheid intrinsiek is voor het algemeen welzijn. Elke actie (*connect, take notice, give, keep learning, be active*) heeft een positieve invloed op het welzijn. Omdat relaties voor iedereen, ongeacht sociale klasse of leeftijd, fungeren als een buffer tegen geestelijke gezondheidsproblemen, is sociale participatie een ander belangrijk element in dit raamwerk. Dit betekent dat men de kwaliteiten en mogelijkheden van mensen en gemeenschappen als basis neemt en dat hun kunnen wordt gebruikt om ze zowel actief als mentaal te betrekken (*asset based approach*).

Concreet wil dit zeggen dat erfgoedinstellingen hun collecties ook voor andere dan aan erfgoed gerelateerde doelstel-

Meten en evalueren

Op maatschappelijke uitdagingen en de noden op het vlak van gezondheid en welzijn staat in tegenstelling tot erfgoedprojecten geen begin- en einddatum. De realiteit is echter dat, ook in het Verenigd Koninkrijk, het aanbod van de erfgoedsector naar andere dan de traditionele doelgroepen meestal projectmatig en beperkt in tijd is. Het is iets dat erbij komt als er tijd en middelen zijn. Nochtans is in de welzijns- en gezondheidssector het duurzaam karakter van therapieën belangrijk om impact te hebben op de langetermijngezondheid en het welzijn van mensen. De vraag is dus: hoe kunnen we het aanbod duurzaam maken?

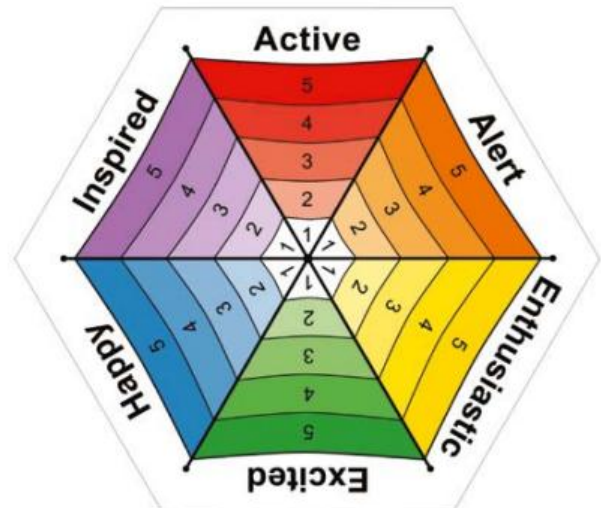
Tijdens onze gesprekken in Londen werden we er keer op keer op gewezen dat meten en evalueren cruciaal is voor het verduurzamen van cultureel-erfgoedactiviteiten. Zo maakte het University College London in 2011 een analyse van meer dan honderd museale projecten in het Verenigd Koninkrijk. Daaruit bleek dat het gros van de projecten teruggreep naar een vorm van informele verbale feedback zonder concrete bewijzen over de impact. Alleen de projecten die in samenwerking met een academische of een externe partner uit de zorgsector waren opgezet, konden verwijzen naar meetbare veranderingen in de gezondheid en het welzijn van de deelnemers aan het project.

Het meten van de impact van cultureel-erfgoedactiviteiten op de gezondheid en het welzijn past in de wetenschappelijke benadering van de zorgsector. Enthousiaste getuigenissen over de weldaden van kunst en erfgoed op de mentale en fysieke gezondheid van mensen vormen onvoldoende bewijs: er moet aangetoond worden of, hoe en in welke dosis een interventie met cultureel erfgoed impact heeft. De impact meten en evalueren kan dan ook aantonen wat werkt en vooral wat niet werkt. Zoals we dat zouden doen met elke vorm van therapie of een medicijn.

Hoe meten, evalueren of beoordelen we dan de resultaten van een engagement met cultureel erfgoed? Er bestaat geen uniforme evaluatie- of meetbenadering om de bijdrage van cultureel erfgoed aan de gezondheid en het welzijn van individuen en gemeenschappen te beoordelen. Afhankelijk van de doelgroep en de doelstellingen kan er gekozen worden uit tientallen meetinstrumenten en methodieken. Er zijn kwalitatieve methodieken die vooral gebruikt worden om na te gaan hoe mensen betekenis geven aan de wereld rondom hen. Kwantitatieve methodes verzamelen data op een systematische en gecontroleerde wijze. Iets waar alle onderzoekers het over eens zijn, is dat men het best werkt met een combinatie van beide methodes.

Een van de bekendere meetinstrumenten is de *UCL Museum Wellbeing Measures Toolkit*. Die bestaat uit gekleurde parapluutjes waarop de deelnemers aan het begin en aan het einde van een sessie aanduiden hoe ze staan ten opzichte van een specifiek gevoel. De parapluutjes zien er zeer eenvoudig uit, maar er zit heel wat denkwerk achter. Ze zijn zo ontworpen dat ze door de deelnemers gemakkelijk kunnen worden ingevuld. Op een systematische en snelle manier kunnen zo bruikbare data worden verzameld. Naast visuele meetschalen, zoals de parapluutjes, kan men ook korte vragenlijsten gebruiken. Een vragenlijst die veel

wordt gebruikt is de *Warwick-Edinburgh Mental Well-being scale*. Deze lijst werd specifiek ontwikkeld om het geestelijke welzijn van mensen te monitoren en projecten te verbeteren en te evalueren die het geestelijke welzijn willen bevorderen.

Het systematisch gebruik van dergelijke meetinstrumenten valideert projecten voor de gezondheidssector. Door ze voor een lange periode te gebruiken kunnen grote databestanden worden opgebouwd, die het uitvoeren van longitudinale studies mogelijk maken. Los van het instrument dat wordt gebruikt is het essentieel dat in alle activiteiten van cultureel-erfgoedorganisaties in de welzijns- en gezondheidssector een evaluatiekader wordt geïntegreerd dat zowel door de erfgoed- als de gezondheidssector kan worden gelezen. Het clusteren van al deze data en studies zal *evidence based* de impact van cultureel erfgoed op het welzijn en de gezondheid van mensen en de gemeenschap kunnen aantonen.

Case: Tyne and Wear Archives and Museums, Newcastle upon Tyne

Een onderzoek dat in 2015 werd uitgevoerd in de Tyne and Wear Archives and Museums (TWAM) in Newcastle toont het belang aan van de combinatie van verschillende meetmethodes. Psychisch kwetsbare mensen en mensen die herstellen van een verslavingsproblematiek werden gedurende 21 weken gevolgd tijdens hun deelname aan diverse cultureel-erfgoedactiviteiten zoals museumbezoeken, het hanteren van museumobjecten en het uitoefenen van diverse ambachten. Via een *ladder of change*-model werd kwantitatief gemeten hoe de deelnemers scoorden op vlak van zelfvertrouwen, het zich goed voelen in groep en algemeen welzijn aan het begin, in het midden en op het einde van het onderzoek. Aan het einde van het project bleek er bij alle deelnemers op alle vlakken een opmerkelijke verbetering te zijn. Kwalitatieve analyse van de feedback toonde daarenboven ook aan dat cliënten beter scoorden op vlak van creativiteit, dat zij aangaven 'trots' te zijn op wat ze hadden gedaan en dat er een vooruitgang was op het vlak van vaardigheden en leerbaarheid.

Het tuinbouwverleden als proeftuin

De volgende stap bestond erin om deze inzichten te vertalen naar het erfgoedproject 'Uit goeie grond' van de Erfgoedcel Viersprong over het tuinbouwverleden van de gemeenten Destelbergen, Lochristi, Melle, Merelbeke, Oosterzele en Sint-Lievens-Houtem. In het kader van dit project zocht de erfgoedcel contact met het psychiatrisch centrum Caritas in Melle en de Christoforusgemeenschap, een sociaaltherapeutische woon- en werkgemeenschap voor volwassen mannen en vrouwen met een matig tot ernstig verstandelijke beperking in Munte-Merelbeke. Samen met deze zorginstellingen werden twee pilootprojecten uitgewerkt waarbij het verbeteren van het welzijn en de gezondheid van de patiënten het doel was. Het cultureel erfgoed zal worden ingezet als therapeutisch materiaal voor een reeks creatieve workshops in de maanden oktober en november 2016; de collecties van een aantal lokale musea vormen de inspiratie en het uitgangspunt voor eigen creaties van de patiënten.

Deze pilootprojecten liggen aan de basis van een duurzaam aanbod dat door de erfgoedcel samen met het lokale erfgoedveld en vrijwilligers verder zal worden uitgerold. Het unieke aan dit project is dat door constante evaluaties van de sessies ook gegevens over het effect bij de deelnemers worden verzameld. De analyse van deze gegevens moet uitwijzen of dergelijke sessies ook wel degelijk een positieve invloed hebben op de gezondheid en het welzijn van mensen. Om meer kennis te

verzamelen over het gebruik van verschillende evaluatietools in de praktijk brachten we in augustus een tweede werkbezoek aan verschillende instellingen in Londen en Newcastle.

De gedeelde expertise, de bevindingen van de werkbezoeken in Engeland en de resultaten van de workshops zullen gecapteerd worden als praktijkverhalen in de gids *Erfgoed en geestelijke gezondheidszorg*, die in het voorjaar van 2017 zal uitgegeven worden door Politeia. De publicatie wil cultureel-erfgoedwerkers inspireren en overtuigen om bruggen te slaan tussen de cultureel-erfgoedsector en de zorgsector én daarbij oog te hebben voor andere doelgroepen dan personen met dementie. De volgende editie van Erfgoeddag met als thema 'Zorg' kan dus ook eens worden aangegrepen om buiten de traditionele erfgoedpaden te treden.

Bart De Nil is stafmedewerker archieven en digitaal erfgoed bij FARO vzw. Ans Van de Cotte is coördinator van Erfgoedcel Viersprong, die werkt rond het cultureel erfgoed van Destelbergen, Lochristi, Melle, Merelbeke, Oosterzele en Sint-Lievens-Houtem.

1. H. CHATTERJEE (RED.), *Touch in museums. Policy and Practice in Object Handling*. Oxford, Berg, 2008.

Andere interessante literatuur:

H. CHATTERJEE & G. NOBLE, *Museums, Health and Well-being*. London, Ashgate, 2013.

J. DODD & C. JONES, *Mind, body, spirit: how museums impact health and wellbeing*. Leicester, Research Centre for Museums and Galleries, 2014.

NHS HEALTH EDUCATION, *More than heritage. A museum directory of social prescribing and well-being activity in north west England*, 2016.

Zorgen voor immaterieel erfgoed heet **BORGEN**.
Hoe dat gaat? Ontdek het op www.immaterieelerfgoed.be

**IMMATERIEEL
CULTUREEL
ERFGOED**

■ © FARO

Eerste zorgen, eerste hulp bij drempels

Een toegankelijk huis voor iedereen

TEKST Hildegard Van Genechten

De toegang tot, of ontmoeting met, cultureel erfgoed mogelijk maken voor iedereen, en dat liefst zo moeiteloos en vlot als mogelijk is: het is ons aller streven. Niet in het minst tijdens evenementen zoals Erfgoeddag. We ambiëren dan vooral om iedereen op een laagdrempelige manier te laten proeven van ons cultureel goed. Maar welke strategie of welke middelen zetten we hiertoe in? Gerichtte communicatie, buurtwerking, samenwerking ...? Hoe maken we deze ambitie waar?

Vele erfgoedorganisaties uit hun 'zorg voor het publiek' al door tegemoet te komen aan specifieke noden van bijzondere doelgroepen, gaande van mensen met dementie – cf. een andere bijdrage in dit focusdossier – tot en met andere kwetsbare groepen, mensen met een beperking ... Essentieel is daarbij de duurzame visie en de samenhang die achter de activiteiten schuilt. Bovendien komt het erop aan om het publiek (en zijn drempels) goed te (leren) kennen.

Hierna komt eerst een recent initiatief van het S.M.A.K. aanbod, dat u niet in een gangbaar programma- of promotieblaadje zult terugvinden. Het gaat om een workshop die het museum organiseerde voor en met blinde en slechtziende personen om zich het werk van Rinus Van de Velde letterlijk 'eigen' te maken. Het museum deelt het resultaat van de workshops – de 'selfies' – nu via YouTube.

Wendy Van Hoorde vertelt daarna hoe het Huis van Alijn een punt maakt van zijn zorg voor het publiek én dus van de toegankelijkheid van het huis voor verschillende doelgroepen. We belichten haar verhaal als voorbeeld van hoe je als cultuurhuis een visie kunt ontwikkelen en vertalen naar de praktijk. ▶

Blinden en slechtzienden tonen hoe ze zichzelf zien in S.M.A.K.

TEKST Marieke De Pelsmaeker en Hidde Van Schie

Afgelopen lente organiseerde S.M.A.K. workshops voor blinden en slechtzienden. In samenwerking met de Brailleliga en Blindenzorg Licht en Liefde ontwikkelde het museum een aanbod op maat onder de noemer 'Verbeeld je zelfportret'. Deze workshops zijn bedoeld als een laagdrempelige, eerste kennismaking tussen mensen met een visuele beperking en actuele kunst. Want S.M.A.K. wil ook voor hen toegankelijk zijn. Op basis van deze ervaringen hoopt S.M.A.K. dit traject in de toekomst voort te zetten en te verfijnen.

In 'Verbeeld je zelfportret' gingen de deelnemers dieper in op de tentoonstelling 'Donogoo Tonka' van Rinus Van de Velde. Vaak portretteert de kunstenaar zichzelf in zijn werk en construeert hij zo een fictieve autobiografie. Maar wat betekent een zelfportret voor mensen die niet of nauwelijks kunnen zien? Hoe zien zij zichzelf? Welke rol speelt 'zelf-beeld' in hun belevingswereld?

Na een rondleiding door de tentoonstelling stellen de workshopbegeleiders gerichte vragen aan de deelnemers om over zichzelf en hun museumbeleving te vertellen. Deze toenadering werd vastgelegd in een reeks ontwapenende videoportretten onder begeleiding van beeldend kunstenaar Bert Jacobs. De deelnemers brachten beelden mee van landschappen waarin ze zichzelf graag willen laten zien, gingen met houtskool aan de slag en werden voor de camera geïnterviewd over hun ervaringen. Dankzij de methode van het verbaal beschrijven tijdens de rondleiding kon iedereen zich een verrassend goed beeld vormen van de kunstenaar en zijn tentoonstelling.

Deze workshops zijn tot stand gekomen binnen een participatietraject dat bijzondere aandacht besteedt aan mensen die moeilijk hun weg vinden naar kunst. Zo zijn er ook programma's voor jongeren met leerproblemen, mensen met dementie en hun mantelzorgers, vluchtelingen en gedetineerden. In samenwerking met mensen met de juiste expertise stellen we ons vanuit het museum de vraag wie deze mensen zijn en hoe we aan hun culturele noden en verlangens kunnen tegemoetkomen. We nodigen daarbij telkens jonge kunstenaars uit om creatief mee te werken aan persoonlijke, structurele en ervaringsgerichte programma's. Zo wordt actuele kunst ook voor deze bijzondere doelgroepen een inspirerende gebeurtenis.

Scan de afbeelding met de ErfgoedApp (cf. p. 3): ontdek getuigenissen van deelnemers.

- Foto links: wat betekent een zelfportret voor iemand die niet of nauwelijks kan zien? Hoe zien zij zichzelf? Welke rol speelt 'zelf-beeld' in hun belevingswereld? In 'Verbeeld je zelfportret' onderzochten mensen met een visuele beperking wat hierop een antwoord kon zijn. © SMAK
Foto rechts: de deelnemers in het SMAK brachten beelden mee van landschappen waarin ze zichzelf graag willen laten zien, gingen met houtskool aan de slag en werden voor de camera geïnterviewd over hun ervaringen. © SMAK

Toegankelijkheid in het Huis van Alijn

TEKST Wendy Van Hoorde

Het Huis van Alijn heeft de voorbije jaren een sterke reputatie opgebouwd wat betreft publiekswerking en het werken met diverse doelgroepen. Daarbij is het steeds van belang om het publiek niet enkel te laten deelnemen aan het museum maar daadwerkelijk te laten deelhebben. De visie dat een museum meer een ontmoetings- dan een toonplek voor iedereen dient te zijn, wordt intern en extern breed gedragen. 'Een ontmoetingsplek voor iedereen' werd als het ware een nieuwe baseline bij de naam van het museum.

Een open en lerende houding

Als collectiebeherende instelling vertrekken we van onze museumcollectie. Deze collectie over het dagelijkse leven in de twintigste eeuw in Vlaanderen roept veel herkenning, herinnering en associatie op. Een museum voor iedereen betekent dat we streven naar inclusiviteit waar ook mensen met een beperking deelhebben aan het museum.

In onze werking met mensen met beperkingen brengen we de verenigingen en gemeenschappen voor en door de diverse groepen in kaart. We nemen een open en lerende houding aan om ons te verdiepen in deze groepen. We zoeken naar wat ons bindt en verbindt, welke raakvlakken en interesses we delen. Hoe ervaren mensen met beperkingen onze museumcollectie? Is er interesse in een museaal aanbod? En op welke manier dienen we dat aanbod te ontwikkelen? Wie wil er samen met museummedewerkers aan de slag gaan? Een eerste doelgroep waarmee we intens samenwerken, zijn personen met visuele beperkingen. Nadat we een zintuiglijke groepsrondleiding doorheen de permanente museumcollectie ontwikkelden, werken we momenteel aan een auditieve museumbeleving

voor individuele blinde en slechtziende bezoekers. Hiervoor werken we samen met geluidenvangers aifoon vzw. De combinatie van het tactiele van een voorwerp en het geluid van dat voorwerp zorgt voor een andere museumervaring. De zomerzoektocht 'Schatten van Vlieg', waarin het kijken centraal staat, beschouwen we als een uitdaging om een spannend parcours te maken voor blinde en slechtziende kinderen. Dit doen we onder meer aan de hand van voelboxen. De begeleidende zoekboekjes worden in braille omgezet.

Naast blinden en slechtzienden werken we in het museum ook met doven en slechthorenden. In het Whitney Museum of American Art in New York is er al geruime tijd een werking voor en met deze doelgroep. Om te leren van dit goede voorbeeld trok ik voor een drietal weken naar dit museum. Geïnspireerd door het Whitney Museum creëerden we voor mensen met een auditieve beperking een tweevoudig aanbod. Er is een groepsrondleiding in Vlaamse Gebarentaal met een dove gids. Maar ook een individuele dove of slechthorende bezoeker kan de museumcollectie, -opstelling en -verhalen ontdekken aan de hand van een visiogids. 23 museumverhalen over evenveel museumkamers zijn beschikbaar in Vlaamse Gebarentaal en simultane Nederlandstalige ondertiteling. Deze visiogids is gratis te downloaden via iTunes, Google Play en Windows Store of kan ontleend worden op een iPad mini aan de museumbalie. De samenwerking met doven en slechthorenden gaat nog verder buiten de museummuren. Het erfgoed van de Gentse dovengemeenschap is momenteel ontoegankelijk voor buitenstaanders en ook interne vrijwilligers vinden maar moeilijk de juiste documenten terug. Het Huis van Alijn deelt dan ook graag zijn ervaring op het vlak van collectievorming, -ontsluiting en digitalisering met deze erfgoedgemeenschap.

De museumcollectie, het alledaagse erfgoed, leent zich goed voor het organiseren van herinneringsactiviteiten voor personen met dementie. Samen met professionele zorgverleners en mantelzorgers werken we aan een aanbod binnen en buiten de museummuren. In het museum is er één keer per maand of op aanvraag een rondleiding. ▶

■ Voor mensen met een auditieve beperking werd een visiogids ontwikkeld in het Huis van Alijn. 23 museumverhalen over evenveel museumkamers zijn beschikbaar in Vlaamse Gebarentaal en simultane Nederlandstalige ondertiteling. © Huis van Alijn

'Marcel en Madeleine', voor mensen met dementie en hun mantelzorgers. We stimuleren hun herinneringen aan de hand van onze museumcollectie: objecten, foto's, films maar ook muziekfragmenten, geuren en proevertjes. Tijdens de rondleiding fungeert de gids eerder als een moderator van de vele reacties die zowel bij een persoon met dementie als bij een begeleider naar voren komen. Het museumbezoek wordt een actieve en zinvolle uitstap waarbij een mantelzorgers deels de zorgtaak kan loslaten en de focus ligt op wat de persoon met dementie wel kan in plaats van op het deficit.

Professionele zorgverleners en mantelzorgers kunnen ook een beroep doen op de gedigitaliseerde museumcollectie van het Huis van Alijn. Wanneer ze zelf reminiscentieactiviteiten willen organiseren in een woonzorgcentrum of thuis kunnen ze beelden, familiefilms en geluiden uit de museumcollectie aanvragen. Een aantal tentoonstellingsthema's creëren we ook in reizende vorm. Met 'Het Huis van Alijn op bezoek' brengen we het museum bij woonzorgcentrumbewoners. Deze 'tentoonstellingen' worden opengesteld voor familieleden, vrienden maar ook voor buurtbewoners.

■ *In het Huis van Alijn is er één keer per maand of op aanvraag een rondleiding, 'Marcel en Madeleine', voor mensen met dementie en hun mantelzorgers. Herinneringen worden gestimuleerd aan de hand van de museumcollectie: objecten, foto's, films maar ook muziekfragmenten, geuren en proevertjes. De gids fungeert als moderator van reacties.*

© Huis van Alijn

Scan de afbeelding met de ErfgoedApp (cf. p. 3): download de Visiogids.

Op die manier treedt niet enkel het museum maar ook het woonzorgcentrum naar buiten: het maakt verbindingen met de buurt of wijk waarin het is gevestigd. De opstelling over het Belgische baanwielrennen, *De Zesdaagse*, bezocht reeds Wondelgem, Sint-Niklaas en Drongen. In de toekomst blijven we verder inzetten op een verdiepende samenwerking met de zorgsector.

Samenhang en continuïteit

Van meet af aan was duurzaamheid een belangrijk criterium in het werken met diverse doelgroepen. Het opstarten van een dergelijke werking willen we niet projectmatig maar structureel in de museumwerking inbedden. Zowel voor museummedewerkers als voor partners en contactpersonen van de diverse groepen is het engagement dat wordt aangegaan te groot om het enkel bij kortstondige projecten te houden. Het streven naar inclusiviteit nemen we altijd mee bij het bedenken van museuminterventies of -parcours. Telkens wanneer we een aanbod voor een specifieke doelgroep realiseren, proberen we rekening te houden met zoveel mogelijk andere bezoekers. Zo is de visiegids een medium voor doven dankzij de Vlaamse Gebarentaal, maar is het evenzeer interessant voor een horende bezoeker vanwege de simultane Nederlandstalige ondertiteling. De rondleiding voor personen met dementie en hun mantelzorgers is ook boeiend voor cognitief sterke senioren.

Het nauw samenwerken met de doelgroep zorgt er ook voor dat het gerealiseerde aanbod zijn weg vindt naar andere geïnteresseerden. De communicatiekanalen om leden van de verenigingen te bereiken, worden gedeeld en verspreid. De mond-tot-mondreclame werkt nog steeds het best en een positieve museumervaring stimuleert anderen om op bezoek te komen. Doordat we met de diverse doelgroepen nauw samenwerken, maken we van hen ook ambassadeurs van het museum. Ze identificeren zich met het museum en er wordt een eigenaarschap gecreëerd.

Door een aanbod samen met de ervaringsdeskundigen te bedenken en uit te werken, krijg je als museummedewerker meer inzicht in de beperking van de doelgroep. De contactpersonen wijzen op wensen, noden, verlangens van de groep ten aanzien van het museum. Zo adviseerde Fevlado, de Federatie van Vlaamse Dovenorganisaties, om rondleidingen aan te bieden in Vlaamse Gebarentaal met een dove gids in plaats van met een horende gids vergezeld door een tolk Vlaamse Gebarentaal. Fevlado hielp ook mee in de zoektocht naar een dove gids, die vervolgens door ons werd opgeleid.

Oprecht contact

Het realiseren van een museaal aanbod voor de verschillende doelgroepen vraagt uiteraard tijd en energie van museummedewerkers. Sterker: een echt goede doelgroepenwerking vraagt (een) voltijds(e) museummedewerker(s). Naast het realiseren van een aanbod is het immers belangrijk om dit aanbod in de aandacht te houden. Maar van even groot belang is het om de relatie tussen het museum en de doelgroepen levend te houden en hen tot herhaalbezoek te stimuleren. Extra activiteiten die in het museum plaatsvinden, zoals een opening van een tentoonstelling, een lezing, een optreden van de Vriendenvereniging of de Gentse Feestenorganisatie zijn gelegenheden waarop iedereen wordt uitgenodigd, maar waar de verschillende doelgroepen minder snel op afkomen.

Voor het museum is het een uitdaging om de lijn van samenwerking en aandacht voor de doelgroepen door te trekken in de gehele museumwerking. Zo is het bijvoorbeeld belangrijk om bij het plannen van een lezing een tolk Vlaamse

Gebarentaal te reserveren om doven ook echt de gelegenheid te geven om deze activiteit bij te wonen.

De doelgroepenwerking in het Huis van Alijn is intussen ingebed in de structurele werking van het museum en wordt intern gedragen door een team van museummedewerkers. Stap voor stap bouwen we dit verder uit en proberen we nieuwe samenwerkingen te zoeken. We krijgen heel wat multiculturele groepen op bezoek in het kader van integratiecursussen. Maar voorlopig werken we nog niet met deze groepen en organisaties samen. De superdiverse samenleving vinden we nog niet genoeg weerspiegeld, noch bij het publiek, noch bij het museum personeel. Het realiseren van een inhoudelijk toegankelijk aanbod, maar ook het verrijken van de museumcollectie met erfgoed van deze groepen, zou een meerwaarde betekenen voor het verhaal van het dagelijkse leven in het twintigste-eeuwse Vlaanderen.

Toekomstperspectief

Mensen in (kans)armoede bereiken we via de UiTPAS, het Fonds Vrijtijdsparticipatie en het Steunpunt Vakantieparticipatie. Samen met deze organisaties hebben we een aanbod in voordelige tarifiering en stimuleren we herhaalbezoek via communicatie van onze tijdelijke tentoonstellingen, maar voorlopig hebben we nog geen inhoudelijk aanbod. Ook daar zijn er nog heel wat samenwerkingsmogelijkheden. Recent startten we een samenwerking met FARO en partners uit Swansea, National Waterfront Museum en Poverty and Prevention City and County, om een kader op te zetten voor een *community museum* binnen onze eigen museale werking. Een cruciale vraag hierbij is hoe het Huis van Alijn als museum een rol kan spelen in het armoedebeleid van de stad Gent. Op 7 december 2016 vindt hier alvast een studiedag plaats over het idee van een *community museum* om armoede te counteren via erfgoed.

In het Huis van Alijn zijn we overtuigd van de werking met verschillende doelgroepen. Zowel voor als achter de schermen betekent deze cocreatie een enorme verdieping van de museumbeleving. Het maakt een museum relevant en waardevol voor diverse erfgoedgemeenschappen. Wanneer een 92-jarige deelnemer aan de rondleiding 'Marcel en Madeleine' de gids complimenteert en vervolgens zegt: "Liefde en vriendschap geven, gelijk jij dat doet; dat moeten we allemaal doen, want dat is het belangrijkste van al in 't leven!", dan hebben we als museum iets betekend voor deze bezoeker.

Ook voor de bredere cultureel-erfgoedsector wil het Huis van Alijn zijn kennis en ervaring in het werken met doelgroepen delen. Alleen door van elkaar te leren en positieve en minder goede voorbeelden uit te wisselen, komen we tot waardevolle, waarachtige en wederkerige inclusieve musea.

Hildegarde Van Genechten is stafmedewerker participatie, educatie & bemiddeling bij FARO vzw.

Marieke De Pelsmaeker is verantwoordelijke voor pers en communicatie bij het S.M.A.K.

Hidde Van Schie is er freelance projectcoördinator.

Wendy Van Hoorde is wetenschappelijk medewerker voor collectieregistratie beeld en gids voor volwassenen in het Huis van Alijn.

De vergrijzing lokaal verzilverd

Erfgoedcellen, ouderen en vermaatschappelijking van de zorg

TEKST Gregory Vercauteren

De vergrijzing van onze maatschappij kent vele gedaanten, zeker ook op het lokale niveau. Erfgoedcellen zijn daarom goed geplaatst om aansluiting te vinden bij een vergrijzende samenleving. In deze bijdrage verken ik hoe erfgoedcellen werken met en voor ouderen, waarin de relevantie ligt van deze werking voor de bredere cultureel-erfgoedsector en welke mogelijkheden er nog openliggen voor een lokale erfgoedwerking, aangestuurd en/of ondersteund door erfgoedcellen.

De vergrijzing als lokaal fenomeen

De samenleving vergrijst, maar niet overal op eenzelfde wijze. Zelfs in een klein gebied als Vlaanderen/Brussel zijn er grote verschillen.¹ De kust staat al langer gekend als een vergrijzde regio en het aantal zestigplussers zal er zelfs nog toenemen. Andere Vlaamse regio's staan nog maar aan het begin van de grijze golf. Voorspellingen geven aan dat zeker delen van Limburg en de Antwerpse Kempen op korte termijn sterk zullen vergrijzen. In het zuiden van West-Vlaanderen, maar ook in de grotere steden laat de vergrijzing zich dan weer minder voelen, omdat ze daar wordt gecompenseerd door een hoog geboortecijfer.

Beleidsmakers en zorgverstrekkers zijn ervan overtuigd dat vele antwoorden in het vergrijzingsdebat op het lokale of regionale niveau liggen. Dit houdt verband met een nieuw paradigma binnen de welzijnssector. Beleidsmakers en zorgverstrekkers hebben anno 2016 de mond vol van de 'vermaatschappelijking' van de zorg. Dit betekent dat de zorg zich niet enkel zou mogen afspelen in residenties en instellingen, maar ook in de brede samenleving. Dit geeft aanleiding tot de versterking van informele zorgvormen (zoals mantel-

zorg), ambulante zorgvormen (thuisverpleging) en nieuwe woonvormen (zoals het kangoeroewonen).

Het achterliggende idee is dat de overheid onmogelijk alle kosten voor de vergrijzing kan dragen, dat de samenleving eveneens een rol heeft te spelen in de opvang van bijvoorbeeld zorgbehoevende ouderen, maar ook dat deze groepen nog zo lang mogelijk moeten blijven deelnemen aan het maatschappelijke leven. In deze visie krijgen de lokale gemeenschappen en lokale besturen een belangrijke rol toebedeeld. Want zeker voor zorgbehoevende ouderen is het buurt- en gemeenteniveau de belangrijkste en meest vertrouwde leefomgeving. Of zoals minister van Welzijn Jo Vandeurzen het zelf verwoordde: "Fundamenteel gaat dit verhaal immers over samenlevingsopbouw, sociale cohesie, buurtwerking en de samenwerking van heel veel mensen ..."²

Erfgoedcellen als gangmaker

Om al deze redenen is ook voor erfgoedwerkers het lokale niveau een interessante schaal om aansluiting te vinden bij de vergrijzingsagenda. Dit hoeft uiteraard niet te betekenen

■ Scansessies in het woonzorgcentrum leveren soms schatten op. Zo reikte een bewoner aan Erfgoedcel TERF een zeldzame foto aan van 'Schuwe Maandag', de dag waarop Duitse troepen in 1914 Roeselare binnenvielen en met geweld burgers meenamen.
© Erfgoedcel TERF, Collectie: Hilda Bellegeer

dat elke erfgoedwerker voor haar/zijn stad of regio het warm water moet gaan uitvinden. Oplossingen van buitenaf, uit andere steden of regio's, kunnen inspiratie en houvast bieden. Toch is er altijd een vertaalslag nodig, rekening houdend met de specifieke lokale context.

Dit is precies wat erfgoedcellen doen. Zij werken voor het lokale erfgoed en de lokale erfgoedorganisaties, maar engageren zich eveneens in bredere netwerken. Als verlengstuk van een lokaal bestuur kunnen zij gemakkelijk contacten leggen met lokale welzijnspartners zoals dienstencentra, woonzorgcentra, OCMW's of ouderenadviesraden. Zo zijn zij goed geplaatst om samenwerkingen te initiëren tussen lokale erfgoedorganisaties en de welzijnssector. Bovendien schrijven erfgoedcellen zich in bovenlokale netwerken in: zij halen expertise van buitenaf binnen en vertalen die op maat van de lokale context. Zij zoeken de samenwerking op met bovenlokale partners als expertisecentra, het steunpunt, grotere instellingen en samenwerkingsverbanden. Hun ervaringen delen zij actief, onder elkaar maar ook met andere erfgoedspelers. Zo reiken erfgoedcellen, vanuit een lokale erfgoedwerking, inspiratie en praktijken aan die ook relevant zijn voor de brede cultureel-erfgoedsector.

“ Omdat zwerfgoed zich juist niet in instellingen bevindt, moeten erfgoedcellen vaak een beroep doen op de lokale gemeenschappen om het in kaart te brengen, te bewaren, te onderzoeken en te ontsluiten. In deze erfgoedwerking komen ze haast vanzelf (maar uiteraard niet exclusief) in contact met oudere inwoners.

Erfgoedcellen in Vlaanderen en Brussel

Anno 2016 krijgt een groep van 22 steden en regio's Vlaamse werkingssubsidies voor de versterking van hun lokaal cultureel-erfgoedbeleid. Dit gebeurt via twee verschillende formules:

- ▶ zestien intergemeentelijke samenwerkingsverbanden en, specifiek voor Brussel, de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) hebben vandaag een cultureel-erfgoedconvenant met de Vlaamse Gemeenschap;
- ▶ de kunststeden Antwerpen, Brugge, Gent, Leuven en Mechelen hebben geen cultureel-erfgoedconvenant. Zij krijgen subsidies van de Vlaamse Gemeenschap om te werken rond vier grote thema's, beleidsprioriteiten genoemd: religieus cultureel erfgoed, vrijwilligerswerk, culturele archieven en digitaal erfgoed.

De zestien intergemeentelijke samenwerkingsverbanden, de VGC en de vijf kunststeden vormen een verscheiden groep. Toch houden zij er in grote lijnen een gelijkaardige werkwijze op na. Zij zorgen voor het lokale cultureel erfgoed, vergroten het draagvlak ervan en ondersteunen lokale erfgoedorganisaties.

Meestal is het een erfgoedcel die een coördinerende rol speelt bij de concrete uitvoering van dit beleid. Zij fungeert doorgaans als uithangbord van het cultureel-erfgoedconvenant of mede-uitvoerder van de beleidsprioriteiten. In Antwerpen, Gent en Mechelen is er geen aparte erfgoedcel. De werking van de erfgoedcel is er geïntegreerd in die van respectievelijk MAS, STAM en de dienst Musea & Erfgoed.

Een blik op de praktijk

Vrijwel elke erfgoedcel werkt met en voor ouderen. Juist omdat de lokale contexten zo verschillend zijn, neemt deze werking verschillende vormen aan. Toch kunnen we grofweg vier grote lijnen onderscheiden.

Ouderen als het geheugen van een lokale gemeenschap

Een aandachtspunt voor haast elke erfgoedcel is het zogenaamde zwerfgoed: een wat ludiek begrip dat verwijst naar de erfgoedcollecties die zich buiten de professionele bewaarinstellingen bevinden.³ Denk maar aan collecties in handen van particulieren, privéverzamelaars, heemkringen of kerkfabrieken. Maar evengoed aan zelforganisaties, jeugdbewegingen of sportclubs die een erfgoedcollectie beheren, of aan collecties die verspreid liggen over meerdere gemeentelijke diensten.

Omdat zwerfgoed zich juist niet in instellingen bevindt, moeten erfgoedcellen vaak een beroep doen op de lokale gemeenschappen om het in kaart te brengen, te bewaren, te onderzoeken en te ontsluiten. In deze erfgoedwerking komen de erfgoedcellen haast vanzelf (maar uiteraard niet exclusief) in contact met oudere inwoners. Een inmiddels klassiek voorbeeld zijn de vele erfgoed- en beeldbanken van de erfgoedcellen. Veel materiaal op deze lokale databanken komt uit privécollecties van veelal oudere bewoners. Vaak zijn

het ook oudere bewoners die belangrijke contextinformatie kunnen leveren bij het fotomateriaal in deze beeldbanken, wat uiteraard resulteert in een betere kennis van dit erfgoed.

Met zwerfgoedacties beogen erfgoedcellen vooral een betere zorg voor en kennis van het lokale/regionale erfgoed. Het bereiken of versterken van ouderen is dan vaak 'slechts' een bijkomend doel. Maar misschien is dit net de meest effectieve strategie om ouderen te benaderen. Want niet alle ouderen worden graag als een doelgroep gecategoriseerd. Zeker de jongere en actieve senioren voelen zich vaak nog te kwiek om expliciet op hun leeftijd te worden aangesproken. Juist dit zijn de ouderen waarmee vele erfgoedcellen haast dagelijks en spontaan in contact staan.

Daartegenover staat dat zorgbehoevende ouderen doorgaans een veel minder actieve rol spelen bij het verzamelen en onderzoeken van lokaal erfgoed. Vaak zijn dit ook de 'oudere ouderen' – zeg maar de tachtigplussers – die nochtans een enorme kennis hebben over lokaal erfgoed en lokale geschiedenis. Overtuigd van dit grote potentieel, stappen sommige erfgoedcellen in hun speurtocht naar lokaal zwerfgoed bewust naar deze ouderen. Om enkele voorbeelden te geven: jaarlijks neemt Erfgoedcel Mijn-Erfgoed minstens vijf interviews af met personen op leeftijd. Het is een weloverwogen strategie om hen te benaderen en om zo meer contextinformatie te verzamelen over het lokaal erfgoed in de Mijnstreek. In 2014 organiseerde Erfgoedcel TERF in een woonzorgcentrum zelfs speciale verhalendagen over de Eerste Wereldoorlog. De erfgoedcel greep deze dagen aan om een speciale oproep te lanceren. Wie nog WOI-materiaal bewaarde of had overgeërfd, kon dit meenemen. Dit materiaal werd vervolgens gescand en gedeeld op de beeldbank Erfgoedbank Midwest (www.erfgoedbankmidwest.be).

Oudere ouderen als doelpubliek

Een tweede werklingslijn bevat publieksgerichte projecten voor een ouder publiek. Ouderen zijn hier wel een specifieke doelgroep. De focus ligt hier eerder op de hoogbejaarde of zorgbehoevende ouderen. Een aantal erfgoedcellen hebben een speciaal aanbod waarmee ze naar de woonzorgcentra en lokale dienstencentra stappen. Erfgoedcel Pajottenland-Zennevallei bijvoorbeeld heeft drie mobiele expo's ontwikkeld die ook woonzorgcentra en dienstencentra kunnen ontleenen. En met succes: in 2015 werd de expo al zo'n zeven keer ontleend.

Objecten die doen spreken

Nog een stap verder gaan de projecten die zich richten tot ouderen met beginnende dementie. Zo hebben vier erfgoedcellen inmiddels een reminiscentiekoffer samengesteld, die woonzorgcentra of lokale dienstencentra kunnen ontleenen. De meeste koffers bestaan uit lokale erfgoedobjecten die herinneren aan het dagelijks leven van vroeger. Vaak is er nog een thematische opdeling of heeft de erfgoedcel meerdere koffers die elk aan een specifiek thema zijn gewijd, zoals vrije tijd, religie, werk of zorg.

Deze koffers zijn inmiddels een klassieker, maar nog altijd een efficiënt instrument in de reminiscentietherapie.⁴ Aan de hand van de voorwerpen of afbeeldingen in zo'n koffer

■ 'ZAP door het landschap', een van de mobiele expo's van Erfgoedcel Pajottenland-Zennevallei. In vier retro-woonkamers krijgen bezoekers oude filmpjes met verhalen te zien over het Pajottenland en de Zennevallei. © Erfgoedcel Pajottenland-Zennevallei.

■ De reminiscentiekoffer uit Brugge bestaat uit lokale erfgoedobjecten die herinneren aan het dagelijks leven van vroeger. © Erfgoedcel Brugge

kunnen de ouderen herinneringen ophalen aan hun persoonlijke verleden en anekdotes uitwisselen. Dit is vooral belangrijk voor ouderen met dementie in een vroeg stadium, want door herinneringen op te halen train je ook het geheugen. Bovendien versterkt reminiscentie het gevoel van eigenwaarde en identiteit en beleven de deelnemers een aangename namiddag.

In de zorg voor ouderen met dementie wint de mantelzorg aan belang. Ook dit heeft te maken met de vermaatschappelijking van de zorg. Een aantal erfgoedcellen zijn zich hiervan bewust en proberen ook de mantelzorgers te bereiken. Een knap voorbeeld is 'Verleden Verbeeldt', een project van Erfgoedcel CO7, de provincie West-Vlaanderen, het Stadsarchief Poperinge en het Stadsarchief Ieper. Dit project wilde vooral audiovisueel materiaal in de regio opsporen, digitaliseren en beter bewaren. Naast enkele toonmomenten voor een breed publiek ontwikkelden de partners nog twee

producten specifiek voor zorgbehoevende ouderen: een koffer voor woonzorgcentra en thematische koffers voor mantelzorgers. Deze thematische koffers bestaan uit zowel videofragmenten, een handleiding als documentair materiaal (oude kranten, menukaarten, affiches, foto's). Mantelzorgers kunnen deze koffers gratis ontlenen via de openbare bibliotheken. Het bekijken van deze oude videobeelden is ontspannend voor de ouderen, maar geeft de mantelzorgers ook houvast om een gesprek aan te knopen met deze zorgbehoevende verwanten of kennissen. Zo helpen deze koffers om het isolement van de ouderen te doorbreken.

Deze erfgoedkoffers voor mantelzorgers vormen vrijwel een unicum in Vlaanderen en verdienen zeker verdere navolging. Hier ligt nog een groot potentieel voor de erfgoedsector, al vraagt dit ook om een niet-klasseke aanpak vanuit erfgoedperspectief. De mantelzorg situeert zich grotendeels in de privésfeer. Mantelzorgers zijn daarom moeilijker te benade- ►

■ 'Stroatluuëbers', een project van COMEET, bracht oud en jong samen rond dialecterfgoed en jeugdcultuur. Tijdens graffitiworkshops in Evergem namen teams het tegen elkaar op in battles. © Erfgoedcel COMEET

ren dan een institutionele partner zoals een woonzorgcentrum. Ook hier ligt een belangrijke sleutel in samenwerking, met koepelorganisaties, lokale welzijnsdiensten en vrijetijdsvoorzieningen voor mantelzorgers.

Intergenerationele dialoog

Ondanks het belang van de vergrijzing leeft bij sommige erfgoedwerkers de vrees dat een exclusieve focus op ouderen het traditionele en wat stoffige imago van erfgoed en de erfgoedsector nog kan versterken. Bovendien zijn er nog vele andere bevolkingsgroepen die extra aandacht verdienen. Vele erfgoedwerkers – ook erfgoedcellen – zien bijvoorbeeld grotere uitdagingen in het aanspreken van jongeren dan in het bereiken van ouderen (hoe belangrijk dat segment van de bevolking ook is). Een intergenerationele benadering kan daarom voor sommige erfgoedwerkers interessanter zijn dan een exclusieve focus op enkel ouderen. Dit biedt immers mogelijkheden om zowel ouderen te erkennen in hun rol als 'geheugen van de lokale gemeenschap' als om jongeren op hun competenties aan te spreken en warm te maken voor erfgoed.

Intergenerationeel werken slaat op het samenbrengen van verschillende generaties om elkaar te helpen, voor elkaar te zorgen of de dialoog aan te gaan over onderlinge conflicten. Deze praktijk staat hoog op de agenda van vele zorgverstrekkers, maar is soms aan kritiek onderhevig. Een valkuil bij intergenerationeel werken is dat ouderen en jongeren sterk op hun leeftijd worden aangesproken, terwijl beide groepen daar niet altijd even bewust mee bezig zijn. Het uitspelen van leeftijdsverschillen kan er ook toe leiden dat deelnemers een etiket krijgen opgeplakt waar ze zich niet goed bij voelen of dat bepaalde clichés over 'de jongeren' en 'de ouderen' zelfs worden uitvergroet.⁵ Een indirecte benadering, eerder gericht op het faciliteren van ontmoeting en het delen van interesses

ongeacht de leeftijd, lijkt daarom effectiever en zal door deelnemers vaak als minder kunstmatig ervaren worden.

Ook hier liggen er kansen voor een lokale erfgoedwerking. Want niet alleen voor ouderen, maar ook voor kinderen en jongeren is de gemeente of regio vaak de belangrijkste leefomgeving (natuurlijk naast het virtuele en haast onbegrensde universum van de sociale media). De kracht van een lokale erfgoedwerking is dat ze verschillende generaties in zo'n regio of gemeente kan samenbrengen, zonder hen noodzakelijk op hun leeftijd aan te spreken. Neem bijvoorbeeld 'Stroatluuëbers'. Dit was een project van het intergemeentelijk samenwerkingsverband Comeet, waaronder ook Erfgoedcel Meetjesland ressorteert. Jongeren kregen de kans om artistiek aan de slag te gaan met dialectwoorden en gezegden uit het Meetjesland. Dit gebeurde tijdens pop-upateliers, concerten, rap- en graffitiworkshops. De jongeren kregen ook hulp van 'meters' en 'peters', mensen van een oudere generatie die nog actief vertrouwd zijn met het dialect. De samenwerking resulteerde niet enkel in een knap project, maar ook in een sterke intergenerationele dialoog. Ouderen werden aangesproken om hun kennis van deze dialecten over te dragen. Jongeren van hun kant werden zich bewuster van dit verdwijnende erfgoed en van het creatieve potentieel dat erin schuilt.

“ Een intergenerationele benadering biedt mogelijkheden om zowel ouderen te erkennen in hun rol als 'geheugen van de lokale gemeenschap' als om jongeren op hun competenties aan te spreken en warm te maken voor erfgoed.

Koffers vol herinneringen

Aan de slag met **reminiscentie** in de zorgsector!

De erfgoedcellen Brugge, Mijn-Erfgoed, TERF en Waasland hebben een **reminiscentiekoffer** ontwikkeld. Met een **gemeenschappelijke folder** stellen zij deze koffers nu voor aan woonzorgcentra, dienstencentra en ouderenverenigingen.

Bij wijze van conclusie

Erfgoedcellen beschikken over twee mooie troeven om in te spelen op de vergrijzing. In de eerste plaats is het lokale/regionale niveau een geschikte schaal om aansluiting te zoeken bij een ouder publiek of om een intergenerationele dialoog te faciliteren. Ten tweede zijn erfgoedcellen als netwerkspeler goed geplaatst om ontmoeting en samenwerking tussen lokale erfgoedorganisaties en welzijnsorganisaties te faciliteren. De voorbije jaren hebben de meeste erfgoedcellen deze troeven al succesvol uitgespeeld en op diverse manieren een ouder publiek bereikt en betrokken.

De uitdaging voor de volgende jaren zal er vooral in bestaan om verder aansluiting te vinden bij de vermaatschappelijking van de zorg. Niet enkel voor erfgoedcellen maar ook voor de bredere erfgoedsector zal het erop aankomen om ook meer zorgbehoevende ouderen te bereiken die thuis of in de semi-residentiële zorg verblijven. Tegelijk biedt de vermaatschappelijking van de zorg heel wat kansen voor erfgoedwerkers en erfgoedcellen in het bijzonder. Vele zorgverstrekkers willen ouderen nog zoveel mogelijk laten participeren aan het maatschappelijke gebeuren. Zeker lokaal erfgoed is daarbij een dankbaar aanknopingspunt, want het sluit aan bij de interesses en leefwereld van vele ouderen. Wel zullen erfgoedwerkers moeten investeren in nieuwe partnerschappen met ambulante en informele zorgvormen. Denk aan thuisverpleging, mantelzorg, dagcentra of lokale dienstencentra. Deze zorgverstrekkers zijn veelal lokaal of regionaal georganiseerd. Precies daarom – en opnieuw – zijn erfgoedcellen goed geplaatst om toenadering te zoeken tot deze partners, hen in contact te brengen met lokale erfgoedorganisaties en gezamenlijke initiatieven op touw te zetten en te faciliteren. Zulke projecten hoeven trouwens niet enkel lokaal relevant te zijn. Juist door hun vernieuwende en bijzondere karakter kunnen ze meteen ook de brede erfgoedsector prikkelen en inspireren.

Gregory Vercauteren is stafmedewerker lokaal cultureel-erfgoedbeleid bij FARO vzw.

- STUDIEDIENST VLAAMSE REGERING, *Vergrijzing en verzilvering in de Vlaamse steden en gemeenten*. SVR-st@ts 2016/5, 2016. Zie: www.vlaanderen.be/sites/svr/publicaties/Publicaties/webpublicaties/2016-05-02-svr-stats-2016-05-vergrijzing.pdf
- DEPARTEMENT WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN GEZIN, *De kracht van het engagement. De vermaatschappelijking van de zorg in de dagelijkse praktijk*. Brussel, 2013.
- Zie ook: Nabij & Verbonden, *Visierrapport erfgoedcellenwerkingen*. Brussel, 2016. Zie: www.faronet.be/blogs/gregory-vercauteren/nabij-en-verbonden-visierrapport-erfgoedcellenwerkingen.
- H. DELY EN B. DE NIL, *Erfgoed en demantie. Creëren van een aanbod rond reminiscentie voor personen met demantie en hun mantelzorgers*. Politeia, Brussel 2015.
- H. VAN GENECHTEN EN G. VERCAUTEREN, *Rewind & fastforward, intergenerationeel werken in de cultureel-Erfgoedsector*. FARO, Brussel, 2011.

HET GROOT ONDERHOUD

DINSDAG 11 OKTOBER 2016
KBC-TOREN | ANTWERPEN

ONTWIKKELAAR, ONDERNEMER OF EXPERT: DE NIEUWE 'ERFGOEDSTIEL'?

- › Duurzaam ondernemerschap
- › Aanvullende financiering
- › Opleiding en arbeidsmarkt
- › Marketing en communicatie
- › Sociale economie
- › Fondsenwerving
- › ...

WWW.HETGROOTONDERHOUD.BE

DISTILLARIË

JENEVER- & LIKEURAFFICHES DIE BLIJVEN HANGEN

EXCLUSIEF KUNST-BOEK TE KOOP

EXPO WWW.DISTILLART.BE

JENEVERMUSEUM < 24/9/2016 - 8/1/2017 > HET STADSMUS

It takes a village ...

FRANCOIS POY

Musea en mensen met dementie

TEKST Hildegard Van Genechten

Mensen met dementie, waarom vormen zij op dit moment zo'n grote uitdaging? Tot 2030 mogen we een zeer sterke toename verwachten van het aantal ouderen in België. Gelijk oplopend met het aantal ouderen is helaas ook het aantal mensen met dementie. In de groep 65-plussers treft deze ziekte zo goed als 1 op 10 mensen. In de groep 85-plussers gaat het al om 1 op 4 mensen.¹ Dementie treft bovendien niet alleen de persoon in kwestie zelf: de ziekte heeft ook een grote impact op het leven van de mensen uit de nabije omgeving van de patiënt. De kans is dus groot dat we vroeg of laat allemaal in contact komen met de gevolgen van de ziekte.

Dementie is een hersenaandoening, en het meest kenmerkende gevolg is het verlies van de geheugenfunctie. Nadien kan ook het gebruik van taal moeilijker worden en bestaat de kans dat men emotioneel evolueert richting depressie. Maar ook de druk die de ziekte op het sociale leven legt, is niet te onderschatten. Naast medische verzorging en begeleiding is er eigenlijk minstens evenveel behoefte aan troost, hoop en zingeving. Niet alleen voor de persoon met dementie zelf, maar óók voor andere personen in de nabije omgeving, waarbij we vooral denken aan de mantelzorgers. 70% van de mensen met dementie woont namelijk thuis en wordt verzorgd door hun naaste familie en/of omgeving.²

Specifieke activiteiten voor deze groep, zoals bv. de rondleidingen die musea organiseren voor personen met dementie en hun mantelzorgers, kunnen er daarom écht toe doen en mee een verschil maken in het dagdagelijkse leven van deze mensen. De vraag is vervolgens wie de taak op zich kan en durft nemen om dergelijke activiteiten te organiseren. Mogen we het initiatief hiertoe alleen maar op de schouders van de zorginstellingen leggen? Geldt hier niet eerder wat voor de jongste levensfase gevat wordt in het gezegde: *It takes a village to raise a child?* De vermaatschappelijking van de zorg, die daarmee aangesproken wordt, stipte Gregory Vercauteren ook al aan in het vorige artikel. Als erfgoedactoren als publieke organisaties het engagement niet mee opnemen, van wie mogen de betrokkenen dat dan wel verwachten? Het alternatief zou kunnen zijn dat gewacht moet worden tot commerciële actoren er een lucratieve markt in zien. Dat kan toch moeilijk het te verkiezen scenario zijn.

Overtuigd van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid omarmden een aantal musea in Vlaanderen deze bijzondere doelgroep. We lezen hieronder meer over de initiatieven van het M HKA, Museum M en Middelheimmuseum. Zij besloten een aanbod te ontwikkelen voor mensen met dementie

“ Specifieke erfgoedactiviteiten voor personen met dementie kunnen er écht toe doen en mee een verschil maken in het dagdagelijkse leven van deze mensen. De vraag is vervolgens wie de taak op zich kan en durft nemen om dergelijke activiteiten te organiseren. Mogen we het initiatief hiertoe alleen maar op de schouders van de zorginstellingen leggen? ”

en hun mantelzorgers. Maar er zijn er nog: bijvoorbeeld Musea Brugge leidt op dit moment eveneens gidsen op; musea als het museum Rupelklei, het Huis van Alijn ... en ook andere erfgoedactoren nemen op dit vlak eveneens initiatieven.³ En nóg meer musea en erfgoedpartners verwelkomen tegenwoordig bewoners van woonzorgcentra (WZC) die, al dan niet vergezeld van scholieren, op bezoek komen. Bijvoorbeeld in de stad Turnhout ontstond zo een echt netwerk tussen scholen, WZC's en diverse musea.

Deze musea denken duidelijk mee op het niveau van de samenlevingsnaden en stellen zich de vraag wat ze kunnen bijdragen aan het counteren van de actuele uitdagingen die de vergrijzingsgolf meebrengt. Hun activiteiten zijn echt van grote waarde voor de deelnemers, zo lezen we in de getuigenissen hierna. Hierin schuilt de ware impact: niet de deelnemersaantallen die worden bereikt, maar het verschil dat voor hen wordt gegenereerd is maatgevend. “Het wordt tijd dat we dát eens meer in de kijker zetten en daar openlijk en zichtbaar trots op zijn”, zo klinkt het bijvoorbeeld op het moment dat we dit schrijven ook in buitenlandse museummiddens.⁴ “De musea, dat zijn wijzelf”, zo brengt men ons bovendien in herinnering. Wat zoveel betekent als: als er een verschil gemaakt moet worden als museum, dan start dat bij onszelf. Een pleidooi om actie te ondernemen dus en om niet langer tevreden te zijn met een fraai geformuleerde inclusieve missie alléén.

Sommige van onze musea passen het *Meet Me @*-concept toe. Deze rondleidingen werden gestart naar het voorbeeld van *Meet Me @ MoMa* van het Museum of Modern Art (MoMa) in New York. Het MoMa wilde met dit programma kunst toegankelijk maken voor mensen met dementie. Het initiatief bleek een schot in de roos. Inmiddels is hun aanpak wereldwijd gekend en zij moedigen ook andere musea aan om een werking voor mensen met dementie uit te bouwen. Bij ons hebben het M HKA en het Middelheimmuseum zich hierop geïnspireerd voor hun aanbod voor mensen met dementie, en in Nederland gingen het Van Abbemuseum in Eindhoven en het Stedelijk Museum in Amsterdam al aan de slag met de kennis en het ondersteunend materiaal dat het MoMa online ter beschikking stelt. ▶

■ De ontmoetingen zetten mensen aan tot zelf antwoorden en vertellen. Er zijn geen foute antwoorden, alle inbreng is positief, wat soms aanleiding kan geven tot verrassende en vaak grappige inzichten.
© Tom Van Cleef, Foto in Middelheimmuseum

Meet Me @ M HKA

Over fantasie, samenwerking en de kracht van hedendaagse kunst

Tekst: Piet Van Hecke (coördinator 'Meet Me @ M HKA')

■ Terwijl het (kortetermijn)geheugen van mensen met beginnende dementie merkbaar achteruitgaat, geldt dat niet voor de fantasie. Die blijft veel langer levendig en rijk. Samen kijken naar kunst stimuleert het zelfbewustzijn en de zelfexpressie van de deelnemers. © M HKA

Als eerste museum in België organiseert het M HKA sinds 2014 interactieve rondleidingen voor mensen met beginnende dementie en hun mantelzorgers. 'Meet Me @ M HKA' werd ontwikkeld in samenwerking met de Universiteit Antwerpen en richt de aandacht op de rijke emotionele en intellectuele ervaringen die een museumbezoek kunnen uitlokken. Terwijl het (kortetermijn)geheugen van mensen met beginnende dementie merkbaar achteruitgaat, geldt dat niet voor de fantasie. Die blijft veel langer levendig en rijk. Samen kijken naar kunst stimuleert het zelfbewustzijn en de zelfexpressie van de deelnemers. Op die manier verbetert de levenskwaliteit en kunnen gevoelens van depressie en isolatie worden teruggedrongen. Het doel van de interactieve rondleidingen is de emotionele communicatie binnen de patiënt/mantelzorgersrelatie te versterken.

Met 'Meet Me @ M HKA' spitsen we ons toe op de persoonlijke beleving; en die

kan nooit fout zijn. Veel projecten voor personen met dementie graven enkel in het verleden, terwijl dit project heel duidelijk ervaringen in het hier en nu accentueert. Wat zie je nu? Wat ervaar je? Daarin komt dan ook als vanzelf de gelijkwaardigheid naar voren tussen de mantelzorgers, de persoon met dementie en de gids. Het 'Meet Me @ M HKA'-programma is een vast onderdeel geworden binnen het aanbod van het museum. Elke eerste zaterdag verwelkomen we individuele bezoekers voor een rondleiding. Woonzorgcentra of andere organisaties kunnen een rondleiding boeken op een door hen gekozen moment.

We bouwen voort op de ervaringen met het programma, en zo werken we nu structureel samen met WZC Immaculata aan 'Museum E!'. Dit project wil in en rond het woonzorgcentrum de beleving van de residenten, hun familie, de medewerkers, vrijwilligers en bezoekers stimuleren door de

verbeeldingskracht aan te wakkeren. De 'E!' van 'Museum E!' staat voor ervaren. Voor telkens een periode van zes maanden nodigt WZC Immaculata, in overleg met het M HKA, een kunstenaar uit voor een residentie in het woonzorgcentrum. Vanuit een atelier ter plaatse werkt de kunstenaar samen met zorgbehoevende ouderen en hun familie, creëert hij of zij eigen werk en werkt toe naar een tentoonstelling die ook werken uit de M HKA-collectie bevat. In deze unieke samenwerking treedt het M HKA op als veel meer dan alleen bruikleengever: het museum deelt ook expertise, methodieken en zelfs personeel met WZC Immaculata. Anneke Blennerhassett, een ergotherapeute van WZC Immaculata en tevens Master in Beeldende Kunst, werd bijvoorbeeld opgeleid als gids in het M HKA.

Een bijkomend gevolg van 'Meet me @ M HKA' is dat het museum steeds meer als expert wordt aangesproken over de vraag hoe (hedendaagse) kunst de le-

venskwaliteit van mensen met dementie kan verbeteren. Tijdens verschillende workshops en studiedagen heeft het M HKA zijn expertise met collega's uit de museale én zorgsector al gedeeld.

Daarnaast ontstaan vanuit 'Meet Me @ M HKA' interessante en duurzame samenwerkingsverbanden, in eerste instantie met de Universiteit Antwerpen. Enerzijds zorgde de UAntwerpen voor de opleiding van de museumgidsen over de pathologie, symptomen, gedragskenmerken en communicatiekwesities bij mensen met dementie. Het project wordt geleid door Prof. Dr. Sebastiaan Engelborghs, neuroloog en hoogleraar Neurowetenschappen-Neurochemie. Anderzijds voerde de universiteit een observationele interventiestudie uit.

Het doel van deze studie was om na te gaan in welke mate 'Meet Me @ M HKA' de emotionele en gedragsmatige kenmerken van personen met een beginnende dementie verbetert en in welke mate dit project de levenskwaliteit van patiënten en hun mantelzorgers kan verhogen.

Om de duurzaamheid van een project als 'Meet Me @ M HKA' te garanderen is het dus noodzakelijk om expertise uit te bouwen en te delen, samenwerkingsverbanden aan te gaan en op zoek te gaan naar sponsoring en ondersteuning. Om het vervolgtraject van het project mogelijk te maken zetten vier Rotary clubs, op initiatief van Rotary Club Antwerpen-Noord in samenwerking met Rotary Clubs Antwerpen-

Voorkepen, Antwerpen-Heideland en Antwerpen-Amerloo, voor het eerst samen hun schouders onder hetzelfde sponsorproject. In het vervolgtraject wil het M HKA in samenwerking met de Universiteit Antwerpen en Hanne Deneire van House of Music een trainingspakket ontwikkelen met methodieken en praktische tips over kunst, muziek en dementie. Zo kan het project in andere musea worden uitgerold en kunnen studenten uit zorggerelateerde opleidingen kennismaken met deze vernieuwende manier van werken.

Meet Me @ Middelheimmuseum

Rondleidingen voor mensen met beginnende en matige dementie

Tekst: Els Taverne (museumgids en stadsgids), Tom Van Cleef (museumgids en stadsgids), Greet Stappaerts (hoofd publiekswerking Middelheimmuseum)

Het Middelheimmuseum is een opmerkelijk openluchtmuseum: het herbergt een verzameling van maar liefst 450 beelden, waarvan er steeds een tweehonderdtal opgesteld staan in het eeuwenoude park. Het museum is een echte pleisterplaats, niet alleen voor kunstliefhebbers, maar ook voor wandelaars, gezinnen en buurtbewoners.

De dienst publiekswerking van het Middelheimmuseum organiseert een uiteenlopend aanbod, waarbij genieten van kunst en natuur telkens vooropstaat. De gidsen maken gebruik van instrumenten zoals grondplannen, teksten en een app. Maar steeds maken ze een punt van maatwerk voor diverse doelgroepen. Een mooi voorbeeld van dit maatwerk tussen museumgids, kunstwerken en doelgroep zijn de rondleidingen voor mensen met dementie en hun mantelzorger (individuele bezoekers) en de rondleidingen voor men-

sen met dementie met begeleiding uit woonzorgcentra (groepen). 'Meet me @ Middelheimmuseum' heet het pro-

gramma waarmee het museum in april 2014 van start ging. Het museum biedt voor mensen met dementie en hun be- ▶

Scan de afbeelding met de Erfgoed-App (cf. p. 3): ontdek het introfilmpje over Meet Me @ Middelheimmuseum.

■ In een ontspannen sfeer samen kunst beleven in de openheid van het park heeft een fantastische invloed op de relatie tussen de dementerende personen en de mantelzorgers. Er ontstaan ervaringen die gekoesterd worden. © Tom Van Cleef, foto in Middelheimmuseum

geleiders een ideale context: het is een plek waar het rustig, aangenaam en goeddelijk is. Het park biedt verpozing, men is er ver weg van de zorgsfeer die men dagdagelijks kent, thuis of in het woonzorgcentrum. Na twee jaar kunnen we ook echt concluderen dat kunst een belangrijk middel kan zijn om in contact te komen met de gedachten en gevoelens van mensen met dementie. Er ontstaat een uitwisseling van positieve energie tussen doelgroep, mantelzorgers, begeleiders en gidsen.

In de rondleidingen speelt niet alleen positiviteit, maar ook interactie de hoofdrol. De manier van rondleiden is totaal anders; de gids wil de mensen vooral aanzetten tot antwoorden en vertellen. Er komt ook een vleugje humor bij kijken. Je ziet de deelnemers opfleuren tijdens de activiteit. Bij hedendaagse kunst zijn er nu eenmaal geen foute antwoorden; en vaak komen we zo tot verrassende en grappige inzichten.

Ook voor de mantelzorgers bieden deze rondleidingen vaak een lichtpunt omdat ze hun zorgrol even los kunnen laten. In een ontspannen sfeer samen kunst beleven in de openheid van het park heeft een fantastische invloed op de relatie tussen de dementerende personen en de mantelzorgers. Er ontstaan ervaringen die gekoesterd worden. Kunst beleven leidt dan ook niet alleen tot de verbetering van de levenskwaliteit van de personen met dementie maar heeft ook positieve effecten op de mantelzorgers en de relatie tussen hen beiden. Mensen met dementie gaan niet zo gemakkelijk de deur uit. De rondleidingen in het Middelheimpark zijn hierop een mooi en zinvol antwoord.

De wandelroutes rond verschillende (breed gekozen) thema's zijn toegankelijk voor mensen met een rolstoel. We blijven op gemakkelijk begaanbare wegen, begeleiders krijgen ook een stoeltje mee en we blijven dichtbij de

toiletten. Er wordt gewerkt met kleine groepen: zes tot maximaal acht personen uit de doelgroep. We behandelen vier tot vijf kunstwerken tijdens een traject van 1,5 uur. We proberen zoveel mogelijk gerust te stellen en structuur te bieden. Na de rondleiding wordt er altijd nagepraat op een rustig plekje of in het museumcafé. We zien dit als een zeer belangrijk verlengstuk van onze rondleidingen.

De uitdaging ligt voor ons in het bereiken van mensen met dementie die nog thuis wonen. Elke derde zondagnamiddag van april tot en met oktober organiseren we voor deze groep een gratis rondleiding. We mogen wel vaststellen dat de deelnemers na één deelname overtuigd zijn en dan met plezier nog eens terugkomen. Maar het blijft moeilijk om mensen voor die eerste keer over de drempel tot in het museum te krijgen.

Wereld van herinneringen

Alles vervaagt, behalve de verwondering - M - Museum Leuven

Tekst: Isabel Lowyck (afdelingshoofd Publieks-werking), Sofie Vermeiren (diensthoofd Publieks-bemiddeling), Marlies Verreydt (projectmedewerker Wereld van herinnering)

Met het project 'Wereld van herinnering' maken M-Museum Leuven en UZ Leuven samen met partners uit de welzijns- en zorgsector kunst toegankelijk voor personen met dementie. Het is een proces van vallen en opstaan, maar de grootste voldoening komt als je voelt dat personen met dementie zich thuis voelen in M. Ze lachen, vertellen of zingen ...

Op 14 september 2015 opende M symbolisch 'achteruit stappend' het project 'Wereld van herinnering'. Het stappen stond symbool voor verwondering en verbeelding: als je wandelt zonder vooruit te kunnen kijken, zie je de wereld vanuit een ander perspectief en ervaar je de werkelijkheid anders. Zelfs als je achteruit stapt, kan je verwonderd blijven. Dit is de hele symboliek voor personen met dementie. De focus van dit sociaal-artistiek project ligt dan ook op wat het langste aanwezig blijft in ieder van ons: verwondering, verbeelding en creativiteit.

Twee doelstellingen staan centraal in dit project: het brede publiek een inkijk

geven in de leefwereld van personen met dementie, én een aanbod op maat van personen met dementie uitwerken. Wat het eerste betreft: via *digital stories* en een audiotour in de museumzalen kunnen individuele bezoekers zich helemaal in de leef- en verbeeldingswereld van personen met dementie begeven; want zij vertellen hun persoonlijk verhaal bij kunstwerken die ze zelf selecteerden uit de M-collectie. De gesprekken die daaruit voortvloeien zijn organisch ontstaan. Herinneringen, emoties en muziek wisselen elkaar af. Daarnaast leggen wetenschappers via beelden uit wat dementie precies is. Zowel de *digital stories* als de filmpjes van de wetenschappers zijn ook te bekijken via YouTube (www.youtube.com/results?search_query=wereld+van+herinnering). Op deze manier trachten we de verhalen voor een zo breed mogelijk publiek te ontsluiten.

Verderop in het museum vinden we het hart van de collectie: de herinneringskamer. Hier nodigen we het publiek uit

om even tot rust te komen en samen herinneringen en emoties op te roepen. De kunstwerken uit de M-collectie selecteerden we samen met hulpverleners uit de zorgsector. Ze staan achter glas en kunnen bewonderd worden. In de herinneringskast vind je voorwerpen die aangeraakt mogen worden met als doel alle zintuigen te prikkelen. Een Leuvense stoof, een porseleinen servies, een oude tol, muziek van Frank Sinatra ... Stuk voor stuk katapulteren ze ons naar onze jeugdjaren, een vakantieherinnering of onze studententijd. De kamer is een rustpunt in het museum waar letterlijk en figuurlijk tijd gemaakt wordt voor reminiscentie en het delen van herinneringen.

Voor het ontwikkelen van de rondleiding voor personen met dementie werden er ervaringen uitgewisseld met andere musea, literatuur geraadpleegd, gesprekken gevoerd met zorgverleners en testrondleidingen gegeven. De gidsen kregen ook een opleiding over dementie. Op basis hiervan ontwikkelden

■ Bijzonder was het intergenerationele project waarbij personen met dementie samen met kinderen of jongeren het museum bezochten en herinneringen deelden. © Andy Merregaert, Foto in M-Museum Leuven

we een rondleiding vanuit het gesprek, er wordt ruimte gecreëerd voor de dialoog. Het zijn vaardigheden die gidsen ook bij andere doelgroepen kunnen toepassen. Een belangrijk uitgangspunt is alleszins: er is geen kant-en-klaar scenario. Onze gidsen vertrekken net van wat bezoekers zien en voelen en pikken daarop in. Hier creëren we de context om herinneringen te laten bovenkomen en om linken te leggen met persoonlijke verhalen. Op die manier krijgen zelfs mantelzorgers hier vaak verhalen van hun naasten te horen die ze zelf niet kenden.

Met dit project wil M drempels verlagen en ontmoetingen creëren, bijvoorbeeld ook tussen personen met dementie en het onderwijs. We hopen werelden te kunnen verbinden, creativiteit te stimuleren, het taboe rond dementie te doorbreken en een verruimende blik aan te bieden. Centraal staan gemeenschapsvormende en actieve participatie van de betrokken deelnemers (personen met dementie, zorgverleners, onderwijs en familie). Het groeiproces van dit project krijgt alle aandacht en wordt als even be-

langrijk beschouwd als het resultaat. We willen een duurzame samenwerking opstarten tussen woonzorgcentra en M. En we willen inspirerende cases rond creativiteit en dementie uitwerken die kunnen dienen als inspiratiebron voor het onderwijs en de kunst- en culturele sector.

De effecten zijn niet altijd even meetbaar, maar worden zichtbaar in een aantal zaken. Zo worden alle achtergelaten reacties van bezoekers gearhiveerd en gestructureerd. Het proces en de activiteiten worden bijgehouden in een dossier en via foto's en beeldfragmenten gedocumenteerd. We merken dat kunst zeer verrijkend kan zijn op verschillende vlakken. Wat de effecten en resultaten zijn is niet wetenschappelijk bewezen, maar tijdens de rondleiding ervaren we dat het welbevinden van zowel personen met dementie als mantelzorgers stijgt. Er wordt veel gelachen en de sfeer is gemoedelijk. Ook de ontmoetingen tussen de jongeren en ouderen worden positief onthaald door beide groepen.

Na afloop van het project, dat één jaar loopt, zullen de verschillende

Scan de afbeelding met de Erfgoed-App (cf. p. 3): bekijk de filmpjes over het project 'Wereld van herinnering'.

rondleidingen en het format van de herinneringskamer duurzaam geïmplementeerd worden in het vaste aanbod. Blijvende aandacht is nodig en de banden die nu aangehaald zijn met verschillende organisaties moeten onderhouden worden. Ook de aandacht voor het intergenerationele is belangrijk op maatschappelijk vlak en daar ligt volgens ons ook de kracht voor vele erfgoedorganisaties.

Hildegarde Van Genechten is stafmedewerker participatie, educatie & bemiddeling bij FARO vzw.

1. Bron: Stichting Alzheimer Onderzoek, www.alzh.org, juli 2016.
2. Bron: Expertisecentrum Dementie Vlaanderen, www.dementie.be, juli 2016.
3. Lees hierover ook meer in de publicatie van B. De Nil en H. Dely, *Erfgoed en dementie: Creëren van een aanbod rond herinnering voor personen met dementie en hun mantelzorgers*. Brussel, Politeia, 2015.
4. M. MURAWSKI, 'The Urgency of Empathy & Social Impact in Museums', op het forum *Art Museum Teaching*, 11 juli 2016, www.artmuseumteaching.com.

Zorg voor erfgoed door de eeuwen heen

TEKST Griet Blanckaert

Erfgoed is in het verleden steeds 'verzorgd' geweest. Maar binnen het erfgoedveld krijgt zorg vandaag een veel verfijndere invulling dan vroeger. De hedendaagse beleidsvisie rond erfgoedzorg is gegroeid vanuit een historisch kader, dat vooral vanaf de tweede helft van de 20e eeuw gestalte heeft gekregen.

De vroege fase: erfgoed als subjectief gegeven

In de renaissance werden oudere werken wel gerestaureerd door grote kunstenaars, maar werden ze niet beschouwd als waardevol document of als deel van het erfgoed. Werken werden naar de tijd van de restaurerende kunstenaar gebracht, volgens de mode van die tijd. Het was volledig legitiem om een kunstwerk te verbeteren of zelfs te herschrijven, net zoals kopiëren in de periode van de 15e tot de 18e eeuw aanvaardbaar was, vanuit het denkkader van *aemulatio & imitatio*.¹ Het sereen benaderen van kunstwerken met respect voor de authenticiteit van de maker was nog niet aan de orde. Op sommige schilderijen kan men aan de achterzijde zelfs een signatuur terugvinden met de vermelding: “*renovavit, refecit,...*”

Tot voor de 18e eeuw worden weinig getuigenissen teruggevonden wat betreft het in conditie brengen of houden van een kunstwerk. Kledingstukken werden gedragen tot ze versleten waren; muurschilderingen werden overkalkt om aan de veranderde belevenis of het opgelegd contrareformato-ri- sch gedachtegoed te voldoen. In de vroege 18e eeuw werd ‘zorg’ dan ook vooral gezien als een technische opgave. Er werden heel wat ‘bravoure’-technieken ontwikkeld, die gepaard gingen met obscurantisme. Technieken die eerder de

kunde van de restaurateur moesten bewijzen dan dat ze een kunstwerk dienstig waren. Transfert van muurschilderingen, het doorzagen van aan twee zijden beschilderde panelen ...² Het verzorgen gebeurde trouwens tot ver in de 19e eeuw op basis van het gezag van de veronderstelde beroepskennis van ambachtslui of kunstenaars.

Een eerste kentering: objectivering

Pas in de tweede helft van de 18e eeuw komt er voor het eerst een kentering, waarbij enkele auteurs de houding aannemen om een kunstwerk dienstig te zijn. Er wordt een zekere afstand tussen kunstwerk en zorgverlener geschapen. Een belangrijke aanzet hiertoe is terug te vinden in de geschriften van de historiograaf Winckelmann.³ Hij zal documentaire en esthetische waarde scheiden. Het kunstwerk wordt zo naast kunstwerk ook studieobject. Deze objectivering zet een veranderingsproces in gang, waarbij waarden voortaan dynamisch zullen verschuiven. Er wordt voor het eerst erfgoed gecreëerd. Een kostuumvest voor heren uit de 19e eeuw kan op die manier naast kledingstuk ook een waardevolle getuigenis worden van het burgerlijk leven uit die periode in een welbepaalde regio.

■ Detail van een medaillon van een neogotisch processievaandel. De scheur werd genaaid in plaats van verlijmd. © Griet Blanckaert

De trend van objectiveren zet zich voort in de 19e eeuw, wanneer de eerste internationale controverses rond overmatig reinigen van kunstwerken ontstaan en er vragen worden gesteld over de destructieve effecten van onzorgvuldige ingrepen op langere termijn.⁴ In de 19e eeuw duiken de eerste handboeken voor restauratoren op. Dit alles heeft te maken met de oprichting van de eerste musea en de ontwikkeling van het natuurwetenschappelijk onderzoek. De apotheker-chemicus Max Von Pettenkofer (1818-1901) zorgde ervoor, als een van de eersten, dat natuurwetenschappelijk onderzoek zijn intrede deed in de restauratiesector. Hij ontwikkelde een methode om oude harsvernissen, die in interactie met vocht en slechte omgevingsfactoren 'blind' waren geslagen, te regenereren, zodat ze niet moesten afgenomen worden.⁵ Deze methode bleek nadien evenwel zeer gevaarlijk.

Een tweede kentering: wetenschap en het ontstaan van de moderne opvatting

De evolutie van het natuurwetenschappelijk onderzoek vormde en vormt nog steeds een rode draad doorheen de geschiedenis van conservatie/restauratie. Naarmate degradatieprocessen in de loop van de tijd beter werden begrepen, werden er ook meer verantwoorde zorgmethoden ontwikkeld.

Een voorbeeld hiervan is de door Mond & Cuboni (1893) ontwikkelde microbiologische infectietheorie voor gecorrodeerde bronzen. Deze onderzoekers meenden dat een zwam verantwoordelijk was voor de aanwezigheid van groene verkleuringen. Ze schreven een warmtebehandeling voor om het verspreiden van de zwam tegen te gaan.⁶ Vandaag wordt het corrosieproces echter heel anders verklaard en wordt het verouderingsverschijnsel toegeschreven aan chemische transformaties van koperchloride onder invloed van vocht en lucht. De povere wetenschappelijke kennis in de beginperiode heeft soms tot naïeve behandelingsmethoden geleid, die inmiddels al lang achterhaald zijn.

Ook de ontwikkeling van de archeologie, de kunstgeschiedenis en de humane wetenschappen hebben grote invloed uitgeoefend op de zorgattitude voor erfgoed.⁷ Zo hebben de opvattingen van de Duitse en Oostenrijkse kunsthistorici Alois Riegl en Johannes Taubert in de jaren 1950 Belgische onderzoekers en restauratoren aan het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) in Brussel sterk beïnvloed om een eerste wetenschappelijke restauratiemethodologie voor polychrome beelden te ontwikkelen. De eerste directeur van het KIK, Paul Coremans, was hier een belangrijke trendsetter, nadien opgevolgd door Albert en Paul Philippot.⁸

■ Binnenzijde van het Ros Beiaard in Dendermonde. Enkel de kop en de hals zijn nog authentiek. Onderdelen worden elke keer, voor de stoet uitgaat, met zorg hersteld. © Griet Blanckaert

“ De povere wetenschappelijke kennis in de beginperiode heeft soms tot naïeve behandelingsmethoden geleid, die inmiddels al lang achterhaald zijn. De ontwikkeling van de archeologie, de kunstgeschiedenis en de humane wetenschappen hebben grote invloed uitgeoefend op de zorgattitude voor erfgoed.

Rond het midden van de 20e eeuw werden in haast alle Europese landen de eerste wetenschappelijke instituten opgericht die zich tot op de dag van vandaag bezighouden met de zorg voor erfgoed.

De hedendaagse beleidsvisie: met de nodige terughoudendheid

Wetenschap is niet onfeilbaar. Wanneer onderzoeken van zeventig jaar geleden worden overgedaan, blijven de exact meetbare resultaten misschien dezelfde. Toch kan de interpretatie grondig verschillen, omdat onze kennis sterk geëvo-

lueerd is. En niet enkel kennis evolueert, ook de aan objecten toegekende waarden liggen niet vast. Vandaag zijn waarden en waardebeoordeling belangrijke actuele begrippen in de erfgoedzorg. Wat als waardevol wordt gezien, zal behouden of gekoesterd worden.⁹ Complexe waarderingsystemen en het ‘soort’ erfgoed bepalen de hedendaagse manier van denken en werken. Dit betekent tevens dat in de geest van de huidige internationale charters een grote terughoudendheid geboden is en dat het voortdurend kritisch afwegen van elke stap die tijdens een zorgbehandeling wordt gesteld, de basishouding moet vormen voor elke verzorger. Dit geldt zowel voor een erfgoedhouder als voor een professionele erfgoedbeheerder.

Bovendien betekent zorg voor erfgoed in de 21e eeuw veel meer dan ‘actieve interventie’. Preservatie of preventieve conservatie, waardeanalyse, behoud en beheer, registratie, publiekswerking en sensibilisering ... werden in de voorbije decennia aan het begrippenkader in verband met erfgoedzorg toegevoegd. Interdisciplinair onderzoek evolueert meer en meer in de richting van transdisciplinaire samenwerking. Hieronder presenteren we ter illustratie enkele cases van actuele uitdagingen op het vlak van erfgoedzorg.

Preventieve conservatie

TEKST Elke Otten

Het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis ligt in het gezelschap van twee andere musea op de site van het Jubelpark in Brussel. Het museum nam er in 1923 zijn intrek in tentoonstellingshallen die in het laatste kwart van de 19e eeuw waren opgetrokken ter gelegenheid van verschillende internationale evenementen en wereldtentoonstellingen. Hoewel de collectie van het Koninklijk Legermuseum in die periode niet uitermate groot was - bij het ontstaan in 1911 omvatte ze om en bij de 900 collectiestukken - is ze anno 2016 uitgegroeid tot pakweg 125.000 geregistreerde voorwerpen die samen ongeveer 35.000 m² collectieruimte beslaan. De variatie aan collectiestukken is zeer groot en gaat van uniformjassen en sabels over harnassen, vuurwapens, muziekinstrumenten, medailles, schilderijen tot vliegtuigen, tanks en andere collectiestukken, allemaal gelinkt aan de militaire geschiedenis. De beschermde historische gebouwen, die in oorsprong tijdelijke constructies waren, zijn dan wel prachtige voorbeelden van de architectuur aan het einde van de 19e eeuw, maar ze zijn geenszins ontworpen om duurzaam onderdak te bieden aan een gevoelige museumcollectie. Ongeveer een eeuw later laten de gevolgen zich raden. Herhaaldelijk waren renovaties nodig om de museumgebouwen in stand te houden en ook vandaag dringen aanpassingen zich op, wil het museum gepaste bewaaromstandigheden garanderen voor zijn collectie. De gebouwen zelf zijn immers maar matig efficiënt in het weren van omgevingsinvloeden.

De zorg voor deze rijke maar gevarieerde collectie in een dergelijke setting is meteen een uitdaging van formaat. De hoeveelheid objecten laat immers niet toe dat elk object steeds individueel aandacht krijgt om het te behoeden voor degradatie. Bijgevolg worden strategieën gezocht die een collectieve verbetering aanbrengen en deel uitmaken van preventieve conservatie.

Deze vaststelling stemt overeen met Stefan Michalski's beschrijving van de evolutie van de zorg voor museumstukken de voorbije honderd jaar. Daar waar een eeuw geleden elk kostbaar voorwerp gerestaureerd werd en men de voorbije vijftig jaar overging naar conserverende behandelingen met nadruk op reinigen en stabiliseren, groeide recenter de noodzaak om schade te gaan voorkomen. In tegenstelling tot arbeidsintensieve behandelingen per object, konden deze preventieve maatregelen op volledige collecties tegelijk worden toegepast.¹⁰ Internationale richtlijnen ontwikkeld voor musea beschrijven het ideale binnenklimaat of de gepaste verlichting en de correcte materialen waarmee objecten omgeven mogen worden. Voor een instelling als het Koninklijk Legermuseum zijn deze bepalingen vaak niet eenvoudig na te komen en worden ze bijgevolg soms als streng ervaren.

Wanneer zomers zonlicht genadeloos op de glazen façade van de tentoonstellingshal invalt, is al gauw zonwering nodig voor een oppervlak van ongeveer 350 m² om temperatuurschommelingen te voorkomen. Wanneer in dezelfde tentoonstellingsruimte gestreefd wordt naar een stabiel klimaat volgens algemeen aangenomen grenswaarden¹¹, zijn

- Door preventieve conservatie tracht het Legermuseum schade te voorkomen. Tijdens RE-ORG werd hier de nodige aandacht aan besteed. © Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis
- De zorg voor de rijke maar gevarieerde collectie is een uitdaging van formaat. Daarom participeerde het museum aan het RE-ORG-project waarbij het depot werd onderzocht op mogelijkheden tot preventieve conservatie. © Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis
- Preventieve conservatie is een totaalpakket. Het museum personeel volgt procedures bij de dagelijkse activiteiten. © Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis

■ 'Best practices' worden geïntroduceerd in de museumwerking zoals na de deelname aan het AIRCHECQ-project. Het creëert een groeiende professionele omgang met de collectie. © Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis

zeer performante installaties nodig. Ingrepen voor preventieve conservatie kunnen zeer kostelijk zijn en betekenen voor het Koninklijk Legermuseum meteen grote projecten waarvoor voldoende voorbereiding en budget voorzien moet worden.

“Hoe zinvol preventieve maatregelen zijn, is in eerste instantie enkel indirect aan te geven, bijvoorbeeld via een betere score bij een risicoanalyse. Niet iedereen is bijgevolg meteen overtuigd van het nut om tijd en geld te investeren in preventieve conservatie.

Het grote voordeel dat verkregen wordt door het toepassen van preventieve conservatie, namelijk dat schade wordt voorkomen, is tegelijkertijd voor de perceptie ook een nadeel: de positieve effecten op de collectie zijn niet instant zichtbaar of toch minder tastbaar dan een duidelijk 'voor-en-na'-resultaat bij een conservatie-restauratiebehandeling. Hoe zinvol preventieve maatregelen

zijn, is in eerste instantie enkel indirect aan te geven, bijvoorbeeld via een betere score bij een risicoanalyse.¹² Niet iedereen is bijgevolg meteen overtuigd van het nut om tijd en geld te investeren in preventieve conservatie.

Het Koninklijk Legermuseum heeft op dat vlak reeds een lange weg afgelegd. Preventieve conservatie bestaat niet enkel uit het beïnvloeden van het binnenklimaat, maar zit ook voor een deel vevat in de dagelijkse activiteiten van het museum personeel via procedures. Beetje bij beetje werden 'best practices' geïntroduceerd in de museumwerking. Enkele recente voorbeelden zijn het IPM-plan (Integrated Pest Management) dat stap voor stap geïmplementeerd wordt, en waarvoor maandelijks alle vitrines en reserves op insecten worden gecontroleerd.¹³ Kleine en grote voorwerpen worden met grotere zorg verplaatst. Er is inmiddels heel wat aangepast rollend materiaal aangekocht, personeel wordt specifiek gevormd en waar nodig wordt beroep gedaan op *art handlers*. Er is meer ruimte om bij elk nieuw project ook meer aandacht te besteden aan preventieve conservatie: er wordt gezocht naar geschikte verven voor de afwerking van sokkels, naar betere verlichting voor gevoelige objecten, naar aangepast

plaatmateriaal voor achtergronden van vitrines en dergelijke meer. Bovendien neemt het Koninklijk Legermuseum deel aan het RE-ORG-project¹⁴ dat uitgaat van ICCROM en het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium om de bewaaromstandigheden van de blanke wapens in de reserve door een herorganisatie nog te verbeteren. Binnen het AIRCHECQ-onderzoeksproject¹⁵ wordt de luchtkwaliteit in verschillende museumruimtes onder de loep genomen, om gerichtere maatregelen te kunnen treffen die het binnenklimaat positief beïnvloeden.

Eigenlijk omvat preventieve conservatie een pakket aan maatregelen dat een integrale aanpak veronderstelt om te slagen. Een waardevol uniform dat een op maat gemaakte mannequin kreeg voor de presentatie, maar dat tegelijk verlicht wordt met te sterke spots, is nog niet helemaal veilig voor degradatie. Preventieve conservatie is pas echt effectief wanneer alle puzzelstukjes aanwezig zijn én in elkaar passen. Wat dat betreft is het Koninklijk Legermuseum op de goede weg.

Pilootproject ‘Studiecollecties: een uitdagende context binnen universiteiten en musea’

TEKST Natalia Ortega Saez, Dieter Suls en Henk Vanstappen

Het project ‘Studiecollecties: een uitdagende context binnen universiteiten en musea’ wil een denkkader creëren rond het concept van studiecollecties en een aanzet tot ‘best practice’ uitwerken over hoe men met dergelijke studiecollecties moet omgaan, zowel praktisch, deontologisch als beheersmatig.

Studieobjecten en -collecties zijn alomtegenwoordig en noodzakelijk binnen het erfgoed van de onderwijssector. Ze vervullen bijvoorbeeld een belangrijke pedagogisch-didactische rol binnen universiteiten.¹⁶ In de verschillende faculteiten worden zeer uiteenlopende erfgoedobjecten gebruikt tijdens onderwijs- en onderzoeksacti-

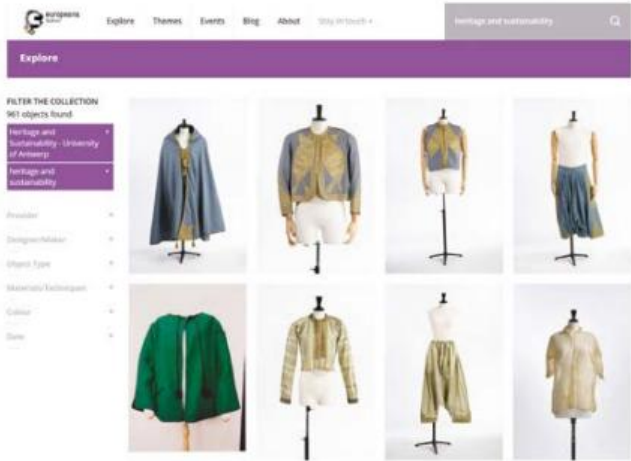
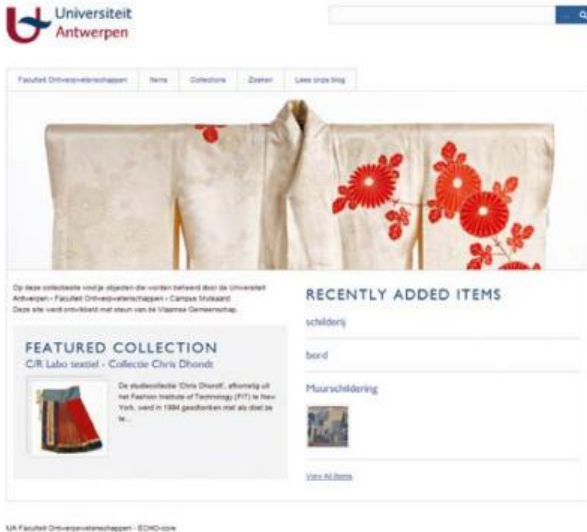
viteiten. Doordat deze studiecollecties niet geregistreerd zijn en er weinig systematische aandacht aan wordt besteed, zijn ze minder of niet bekend. Deze collecties worden niet beheerd door de universiteitsbibliotheken of -archieven. Hierdoor zijn ze niet beschermd en hangt hun bestaan af van de beheerder van de collectie, vaak een docent. Aangezien de collecties niet geregistreerd zijn, kunnen er stukken verdwijnen en verloren gaan door diefstal of vandalisme zonder dat iemand er iets van weet. Mede hierdoor is het belangrijk om voor deze collecties een platform te voorzien dat als basis kan dienen voor de organisatie van een mogelijke ontsluiting. Op deze manier

worden deze collecties bekend en beschermd. Tevens dienen er richtlijnen geschreven te worden in verband met het gebruik en de verwerving van een studiecollectie. Het is vanuit deze bezorgdheid en ook vanuit de noodzaak om studiecollecties te valoriseren en het begrip ‘studiecollectie’ ingang te doen vinden, dat dit project tot stand kwam.

De jongste jaren werden vanuit de academische wereld een aantal initiatieven genomen om het academisch erfgoed, waaronder verschillende studiecollecties, beter in kaart te brengen en te herwaarderden. Een belangrijke mijlpaal hierin was de start van het project

■ Een greep uit de studiecollectie Chris Dhondt, een langdurige bruikleen aan het MoMu. Foto's: Stany Dederen.

■ Studiecollectie Chris Dhondt via <http://collectiemutsaard.org>

■ Studiecollectie op Europeana Fashion (www.europeanafashion.eu) te vinden onder Heritage and Sustainability, University of Antwerp.

Studieobjecten en -collecties vervullen bijvoorbeeld een belangrijke pedagogisch-didactische rol binnen universiteiten. In de verschillende faculteiten worden zeer uiteenlopende erfgoedobjecten gebruikt tijdens onderwijs- en onderzoeksactiviteiten. Deze collecties worden niet beheerd door de universiteitsbibliotheken of -archieven. Hierdoor zijn ze niet beschermd en hangt hun bestaan af van de beheerder van de collectie, vaak een docent.

'Balans en Perspectief' (KU Leuven, UA, UGent en VUB). Ook Universeum, een Europees universitair erfgoednetwerk¹⁷, stichting Academisch Erfgoed (SAE) in Nederland¹⁸ en University Museums and Collections (UMAC) van ICOM¹⁹ bestuderen academisch erfgoed. Maar in België noch in Nederland werd er reeds een duidelijke richtlijn geformuleerd voor studiecollections. In de Angelsaksische landen is dit wel het geval: studiecollections hebben daar een duidelijke plaats. Objectgericht onderwijs wordt sterk gepromoot²⁰ en er zijn verschillende musea en universiteiten met studiecollections.²¹ De belangstelling voor studiecollections binnen de erfgoedinstellingen is in België de laatste jaren eveneens sterk gegroeid. Zo krijgt het MoMu Antwerpen op frequente basis de vraag om objecten fysiek te kunnen raadplegen. In een museale context fungeert een studiecollections als een educatief instrument, naast de reguliere museale werking rond de kerncollectie.

De Universiteit Antwerpen, opleiding conservatie-restauratie en het MoMu werkten gedurende dit project samen vanuit de ambitie om via het 'gebruiken' en ontsluiten van twee bestaande waardevolle kostuumstudiecollecties - de Studiecollectie Chris Dhondt²² en de MOMU-studiecollectie - het fenomeen studiecollections aan te pakken.

Deze twee collecties werden gebruikt als uitgangspunt om volgende onderzoeksvragen binnen dit erfgoedproject te beantwoorden: hoe gaat men best om met een studiecollections? Wat zijn de richtlijnen voor de gebruikers? Hoe wordt een studiecollections aangemaakt en via welke kanalen wordt er verworven? Wat is het statuut van een object uit een studiecollections, en hoe verhoudt zich dit tot een object uit de kerncollectie van een museum? Hoe regelt men de praktische organisatie van de raadpleging? Dit alles met het oog op het duurzaam gebruik en de ontsluiting van deze twee studiecollections.

De doelstelling van het project werd gerealiseerd. De beide studiecollections werden ontsloten op de collectie Mutsaard en op Europeana Fashion.²³ Er werd tevens een aanzet tot ontsluiting van de volledige collectie Mutsaard gegeven. Vanaf oktober 2016 kan de MoMu-studiecollectie op afspraak geraadpleegd worden in de bibliotheek van het MoMu door o.a. studenten Mode- en kostuumontwerp, diverse onderzoekers, leerlingen uit het secundair en lager onderwijs, enz. Op 29 september 2016 wordt dit erfgoedproject afgesloten met een studiedag rond het gebruik en het ontsluiten van studiecollections.²⁴

Publiekswerking en sensibilisering

TEKST David Lainé

BRK-APROA vzw²⁵, de Belgische beroepsvereniging voor conservators-restaurators van kunstvoorwerpen, werd in 1991 opgericht als vzw en in 1995 erkend door het Ministerie van de Middenstand. De BRK is stichtend lid van de Europese overkoepelende organisatie E.C.C.O., voluit European Confederation of Conservator-Restorers' Organizations²⁶, waarvan ze de Richtlijnen voor het Beroep en de Ethische Code van 11 juni 1993 erkent. E.C.C.O. is zeer snel een onmisbare gesprekspartner op het Europese niveau geworden. E.C.C.O. is opgericht in 1991 en telt thans 19 beroepsverenigingen van conservators-restaurateurs uit 16 landen van de Europese Gemeenschap. Deze onderschrijven de definitie van het beroep zoals opgesteld door E.C.C.O. en de regels van de deontologische code, die in 1993 gebundeld

zijn in het officiële E.C.C.O.-document: E.C.C.O. Professional Guidelines.²⁷ Dit document geldt als belangrijkste referentie voor het beroep en ligt aan de basis van verschillende Europese charters en manifesten, zoals het Document van Pavia, het FULCO-rapport en het APEL-project.

Voor de BRK-vereniging zelf blijft een belangrijke opdracht weggelegd in de lobbying en het ijveren voor de wettelijke erkenning van de beroepstitel, zowel op nationaal als op Europees niveau. Zo dient ook het beroep van conservator-restaurator beter kenbaar gemaakt en bij uitbreiding gaat dit hand in hand met sensibilisering en ontsluiting van erfgoed. Via allerlei initiatieven (van de leden) wordt beoogd om conservatie en restauratie van cultureel

erfgoed onder de aandacht te brengen en te houden, zowel bij de beleidsmakers als bij het grote publiek.

Aangezien het voor België, zijn gewesten en regio's steeds belangrijker wordt om zich te profileren via de culturele eigenheid, en voor Europa om als een multicultureel geheel gepercipieerd te worden, wordt erfgoed in het algemeen op vele vlakken 'aangewend' om dit discours extra kracht bij te zetten. Kortom: cultureel erfgoed (roerend en immaterieel) is een *hot topic*. Europa heeft trouwens 2018 uitgeroepen tot het jaar van het erfgoed en met de campagne 'Sharing Heritage' staat ook E.C.C.O. mee aan het roer.²⁸

Conservators-restaurators uit alle disciplines en materiaalspecialisaties dra- ▶

■ BRK-studiedag over de restauratie van de Besloten Hoffjes in Mechelen. © Marjan Buyle

■ Het door 220 deelnemers bijgewoonde BRK-APROA colloquium over Innovatie (2015). © Marjan Buyle

gen in belangrijke mate bij tot de bewaring van het cultureel erfgoed. En ze doen dit vanuit diverse hoedanigheden, zoals wetenschappelijk medewerker in een publieke instelling, vanuit private collectie-initiatieven of vanuit zelfstandige en commerciële structuren. De BRK telt vandaag ongeveer 140 leden; het totale aantal conservators-restaurators actief in ons land is echter vele malen groter. Het is dan ook niet zo dat er geen bekwame restaurators zijn buiten de BRK, maar zolang het beroep niet beschermd is, zelfs niet op het vlak van de beroepstitel, loopt ons erfgoed potentieel gevaar door allereerste onoordeelkundige ingrepen.

Tweejaarlijks wordt er in samenwerking met andere erfgoedactoren een colloquium georganiseerd dat zich richt op de erfgoedprofessional in de ruime zin. De editie van 2017 staat volledig in het teken van 'Keuzes en dilemma's', waarbij diverse vragen aan bod zullen komen met betrekking tot technische keuzes, deontologie, samenwerkingen maar ook de keuzes die opdrachtgevers moeten maken. Hoe leg je restauratiekeuzes of de keuze voor niet of minimaal ingrijpen uit aan een opdrachtgever en/of aan het grote publiek? Want daar liggen een enorme verantwoordelijkheid, uitdaging en opportuniteit voor de conservator-restaurator, die echter

tot heden relatief onderbenut blijven, met uitzondering van hoogdagen als Erfgoeddag en Open Monumentendag. De BRK wenst haar leden hierin te ondersteunen, ook al ligt de missie voor een beroepsvereniging volledig in de professionele sfeer. Maar als we geen publieke achterban blijven creëren vanuit de sector, dan kan er op termijn een schrijnend gebrek aan draagvlak zijn zonder duurzame visie op erfgoed. Het publiek is alvast vragende partij en toont consequent oprechte interesse. De komende jaren dient hard gewerkt aan publieksformats, zodat deze op grotere schaal ingang kunnen vinden.

Griet Blancaert studeerde af als MA in de kunstwetenschappen aan de KU Leuven en werkt als senior lector aan de UAntwerpen, waar ze titularis Implementatie is aan de opleiding Conservatie/Restauratie. Daarnaast is ze restaurateur van schilderijen.

Elke Otten is conservatie-restauratieverantwoordelijke bij het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis. Natalia Ortega Saez is projectleider en Bernice Brigou is wetenschappelijk medewerker bij de UAntwerpen.

Dieter Suls is bibliothecaris van het MoMu en Henk Vanstappen is senior partner bij Datable.

David Lainé is voorzitter van de Belgische Beroepsvereniging voor Conservators en Restaurateurs van Kunstvoorwerpen (BRK-APROA vzw).

1. E. HERMENS (Ed.), *European Paintings 15th-18th century. Copying, Replicating and Emulating*. Cats Proceedings, 1, 2012.
2. A. EMMILIANI, 'La restauration des peintures murales: de la pratique artisanale à l'organisation professionnelle contemporaine', in: *Geschichte der Restaurierung in Europa: Akten des Internationalen Kongresses 'Restaurierungsgeschichte'*, Interlaken 1989, Volume 2, p. 75-78.
3. WINCKELMANN, *Geschichte der Kunst des Altertums*, Dresden, 1764.
4. D. BOMFORD & M. LEONARD, 'Cleaning Controversies', in: *Issues in the conservation of paintings*. The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2004, p. 426-539.
5. ID, p. 339-357.
6. M. GILBERG, 'History of Bronze Disease and its treatment', in: *Early Advances in Conservation*. British Museum Occasional Paper 65, London, 1988, p. 60.
7. In het verleden bestonden ook vaak spanningsvelden tussen de verschillende disciplines. W. WOLTERS, 'Kunstwissenschaft und Restaurierung', in: *Geschichte der Restaurierung in Europa: Akten des Internationalen Kongresses 'Restaurierungsgeschichte'*, Interlaken 1989, Volume 1, p. 151-156.
8. C. PÉRIER D'ETEREN, *La restauration en Belgique de 1830 à nos jours. Peinture, sculpture, architecture*. 1991, p. 110 en p. 57-86.
9. *Op de museale weegschaal*. Amersfoort, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2014, p. 4.

10. S. MICHALSKI, 'Care and Preservation of Collections', in: P.J. BOYLAN (Ed.), *Running a Museum: A Practical Handbook*. Paris, International Council of Museums, 2004, p. 51-90.
11. ASHRAE [American Society of Heating, Refrigerating, and Air-Conditioning Engineers], 2003. *Museums, libraries and archives*. Chap. 21 in 2003 Ashrae Handbook: Heating, Ventilating, and Air-Conditioning Applications, SI Edition, 21.1-21.23. Atlanta: Ashrae.
12. R. WALLER, *Assessing and managing risks to your collections*. Workshop 27-28 juni 2013, Brussel, Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. Het praktijkgedeelte van deze workshop ging door in het Koninklijk Legermuseum.
13. David Pinniger gaf op 6 april 2016 een workshop over IPM, in samenwerking met het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) en International Academic Projects, op basis van zijn boek 'Integrated Pest Management in Cultural Heritage' (2015).
14. In 2011 ontwikkelden ICCROM en UNESCO 'RE-ORG' (www.re-org.info), een stap-voor-stap holistische benadering om kleine musea te helpen hun depotruimtes te reorganiseren. Ook in België zijn er verschillende musea die hier actief aan meewerken. Op de website <http://org.kikirpa.be/RE-ORGBelgium2015> zijn interessante handreikingen te downloaden en is er een filmje over RE-ORG België. Op 28 en 29 september 2016 vindt het seminarie 'Reconnecting with collections in storage. The RE-ORG experience!' plaats. Inschrijven kan via www.faronet.be/kalender/reconnecting-with-collections-in-storage-the-re-org-experience-international-seminar
15. Luchtidentificatie-registratie voor cultureel erfgoed: klimaatkwaliteit verbeteren (AIRCHECK) is een onderzoekopdracht van de UAntwerpen en de federale overheid en wordt gefinancierd door BRAIN-be. Op 28 en 29 april 2016 werden de eerste resultaten bekend gemaakt op het internationale colloquium 'Advanced Tools for Preventive Conservation' in het Koninklijk Museum voor Kunst en Geschiedenis, Brussel.
16. Studiecollecties vervullen deze rol ook aan hogescholen, de collectie Mutsaers is voor een deel eigendom van AP Hogeschool maar wordt binnen de Universiteit Antwerpen gebruikt.
17. Zie <http://juniverseum.it>

18. Zie: www.academischerfgoed.nl
19. Zie: <http://publicus.culture.hu-berlin.de/umac>
20. Een recent onderzoek over objectgericht leren: I. MIDA EN A. KIM, *The Dress Detective, A Practical Guide To Object-Based Research in Fashion*, 2015.
21. Een online overzicht van te raadplegen studiecollecties en richtlijnen: <https://artisftc.wordpress.com/2015/07/14/cant-wait-to-get-my-hands-on-10-best-practices-for-a-costume-collection-research-visit>
Art Institute Chicago, the Fashion Resource Center (FRC) www.saic.edu/academics/librariesandspecialcollections/fashionresourcecenter
Kent State University, Gallery of Costume www2.kent.edu/museum/collection/gallery-of-costume.cfm
Fashion Institute of Technology, FIT, New York www.fitnyc.edu
Ryerson University, Toronto, Ryerson Fashion Research collection www.getty.edu/research/tools/vocabularies/jaat
Victoria and Albert Museum, V&A 'The Clothworkers' Centre for the Study and Conservation of Textiles and Fashion www.vam.ac.uk
Bath, University www.bathspa.ac.uk
22. Chris Dhondt was docente aan het departement Audiovisuele en Beeldende Kunst van de Hogeschool Antwerpen, ze werd geboren te Mortsel op 5 april 1955 en overleed te Tolé in Panama op 18 augustus 2002. Dankzij haar beschikken wij over de studiecollectie.
23. Zie: <http://collectiemutsaard.org>
24. Zie: www.uantwerpen.be/nl/faculteiten/ontwerpwetenschappen/in-de-kijker/studiedag-studiecoll
25. Zie: www.aproa-brk.org
26. Zie: www.ecco-eu.org
27. Zie: www.ecco-eu.org/documents
28. Zie: www.kunstenerfgoed.be/nl/nieuws/2018-wordt-het-europees-jaar-van-het-erfgoed

AMUZ

CONCERTSEIZOEN 16 | 17

RAQUEL ANDUEZA & LA GALANÍA
CAFÉ ZIMMERMANN & RUPERT CHARLESWORTH
COLLEGIUM VOCALE GENT
LE POÈME HARMONIQUE
ABDEL RAHMAN EL BACHA
STILE ANTICO
e.a.

FESTIVAL
VAN
VLAANDEREN

Vlaanderen
verbeelding werkt

INFO & TICKETS: WWW.AMUZ.BE

Hoe staat het met het digitaal erfgoed in Vlaanderen?

Enkele bevindingen uit het Cijferboek cultureel erfgoed 2014

TEKST Jeroen Walterus

Via het Cijferboek cultureel erfgoed' verzamelt FARO tweemaalijks cijfergegevens over de werking van de erkende en de landelijk gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisaties en erfgoedcellen. In de jaargang 2014 voegden we voor het eerst een vraagonderdeel toe over het duurzaam beheer van digitaal erfgoed, geïnspireerd op de Europese bevraging ENUMERATE.² In dit artikel leest u alvast de belangrijkste bevindingen van dit nieuwe bevragingsonderdeel. Wie meer wil weten kan uiteraard het volledige rapport inkijken.³

In 2009 verscheen een eerste Europees rapport over de digitalisering van culturele materialen in Europa (NUMERIC), op basis waarvan FARO een eerste Vlaams rapport⁴ opstelde. Deze resultaten zijn ondertussen uiteraard verouderd. Er was nood aan een actualisering. Vandaar dat de opvolger van NUMERIC, ENUMERATE, tussen 2012 en 2015 nieuwe bevragingen uitvoerde bij Europese (erfgoed)instellingen. Er namen evenwel weinig Belgische of Vlaamse erfgoedinstellingen deel aan deze surveys. Daarom hebben we in overleg met het expertisecentrum voor digitaal erfgoed PACKED de belangrijkste elementen uit de Europese bevraging geïntegreerd in het Cijferboek, en aangepast aan de Vlaamse context. In het rapport vergelijken we de gegevens met die van ENUMERATE 2014.⁵

De bevraging in het nieuwe onderdeel 'digitaal erfgoed' van het Cijferboek handelde over de digitale collecties en de digitale infrastructuur die de organisatie beheert, en over de digitaliseringsactiviteiten die er gebeuren. Digitale collecties omvatten zowel de analoge of fysieke collectie-items die gedigitaliseerd werden als de van oorsprong digitaal gecreëerde collecties (*born-digital*). Van de 128 erkende organisaties die het Cijferboek 2014 invulden waren er 99 organisaties (81,15 %) die stelden dat ze in de voorbije twee jaar digitaliseringsactiviteiten ontwikkelden of digitale collecties beheerden en die dus het enquêteonderdeel hebben ingevuld. De resultaten – hieronder beknopt samengevat – geven een goed beeld van de globale status van het beheer van het

Cijferboek cultureel erfgoed 2014

Het Cijferboek cultureel erfgoed verzamelt tweemaalijks cijfergegevens over de werking van de erkende (met kwaliteitslabel) musea, archiefinstellingen en erfgoedbibliotheken, van de landelijk gesubsidieerde cultureel-erfgoedorganisaties en van de erfgoedcellen. Het gaat over onder meer beheersvorm, personeel, vrijwilligers, financiële middelen, infrastructuur (depot), collectieomvang en -beheer, activiteiten, toegangsvoorwaarden, bezoekcijfers en dienstverlening. Het Cijferboek is een initiatief van het steunpunt FARO en de Afdeling Cultureel Erfgoed (CJSM). We willen met dit instrument de evolutie van de werking van de (erkende) cultureel-erfgoedsector monitoren.

digitaal erfgoed. Er zijn een aantal pijnpunten naar boven gekomen, waarmee zowel de organisaties als de overheden rekening kunnen houden bij het verder uittekenen van een digitale strategie.

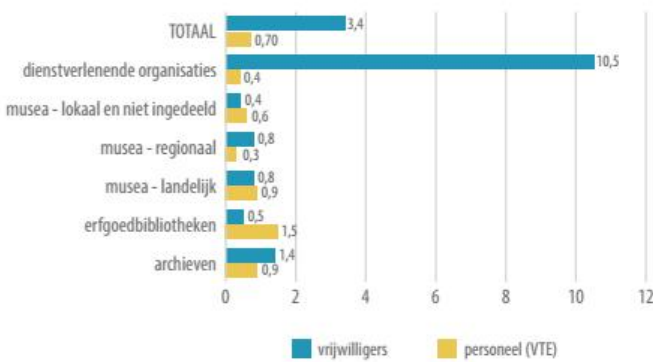
Als we kijken naar de uitvoering van de digitaliseringsactiviteiten dan blijkt dat de meeste instellingen (73 %) die zelf in eigen huis uitvoeren, en dat meer dan de helft (57 %) stelt over een apart budget te beschikken voor digitaliseringsactiviteiten. Ze werken doorgaans – met uitzondering van enkele grotere instellingen – op vrij kleine schaal, met beperkte middelen en minimale personeelsinzet, zeker als we vergelijken met Europese cijfers uit het ENUMERATE-onderzoek 2015. De meeste organisaties stellen minder dan 1 VTE tewerk voor digitalisering, en tellen gemiddeld minder dan 1 vrijwilliger voor deze activiteiten. Enkel een beperkte kopgroep van instellingen kan een Europese vergelijking doorstaan (cf. figuur 1).

Ruim 25 % van de collecties zou gedigitaliseerd zijn, in het Cijferboek 2012 was dat 22 %. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met de status op Europees niveau, waar 23 % van de collecties al gedigitaliseerd zou zijn (ENUMERATE 2015). We moeten hier wel de kanttekening bij maken dat het hier om gemiddelde en niet om gewogen percentages gaat, die geen rekening houden met de omvang van de te digitaliseren col-

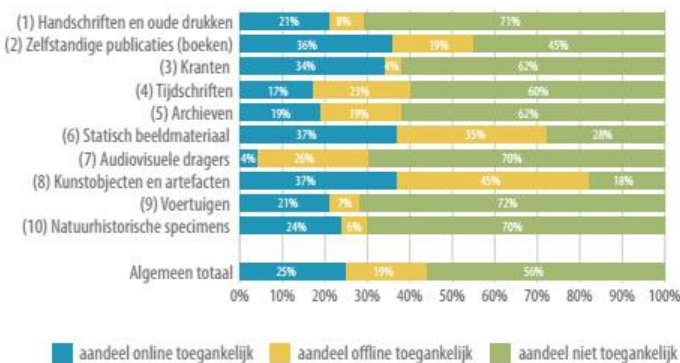
lecties. De cijfers zijn sterk verschillend naargelang het type collectie en het soort instelling (cf. figuur 2). Voor documentair erfgoed is het gedigitaliseerd aandeel van de collecties veel lager dan voor objecten of beeldmateriaal, omdat documentaire collecties doorgaans veel omvangrijker zijn.

Slechts een vierde van de gedigitaliseerde collecties is online toegankelijk. Dat is minder dan het Europees gemiddelde van 32 % (ENUMERATE 2015). Een deel van de niet-online toegankelijke collecties is wel offline (19 %) binnen de muren van de instelling toegankelijk, maar meer dan de helft (56 %) is helemaal niet toegankelijk (cf. figuur 3). Er kunnen hiervoor verschillende oorzaken zijn, zoals technische redenen, kostprijs, interne beleidslijnen, enzovoort. Maar wellicht de belangrijkste rem op de online toegang is het auteursrecht dat rust op werken tot zeventig jaar na het overlijden van de auteur. Om deze werken online aan te bieden moeten er auteursrechten geklaard en (meestal) betaald worden. Deze kosten zijn voor de meeste instellingen onmogelijk te dragen. Dit leidt voor meer 'recente' collecties (pakweg vanaf 1900) tot het bekende *digital black hole*. Een bijkomend probleem is dat voor een groot deel van de collecties de auteurs of andere rechthebbenden niet geïdentificeerd kunnen worden. Ook deze 'verweesde collecties' mogen niet zomaar online geplaatst worden.

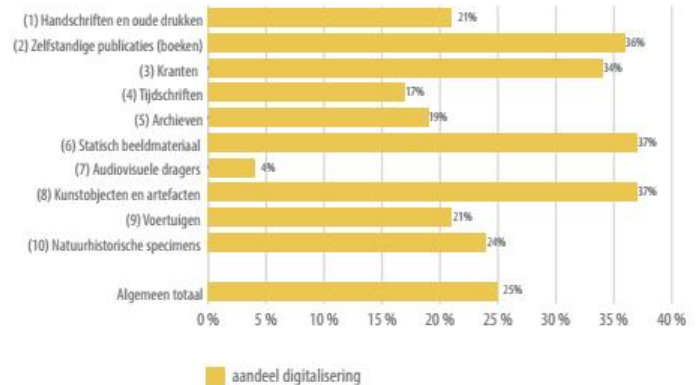
■ Figuur 1: Gemiddeld aantal betaalde personeelsleden en vrijwilligers ingezet voor digitaliseringsactiviteiten (N=101)

■ Figuur 3: Status van de toegankelijkheid van digitale collecties (N=93)

■ Figuur 2: Status van de digitalisering (N=93)

■ Figuur 4: Gebruik online verspreidingskanalen of applicaties voor digitale collecties (N=92)

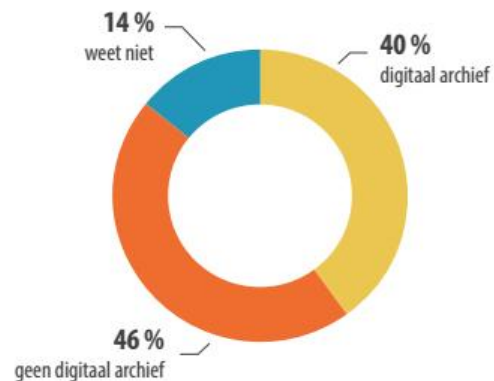
“ Wellicht de belangrijkste rem op de online toegang is het auteursrecht dat rust op werken tot zeventig jaar na het overlijden van de auteur. Om deze werken online aan te bieden moeten er auteursrechten geklaard en (meestal) betaald worden. Deze kosten zijn voor de meeste instellingen onmogelijk te dragen.

De meeste organisaties weten niet in welke mate hun digitale collecties geconsulteerd, gedownload of op een andere wijze gebruikt worden. Daartoe moeten ze het gebruik ook daadwerkelijk kunnen meten, en dat is slechts beperkt het geval. Een kleine groep (28 %) experimenteert met een of andere vorm van open databeleid, maar een grote groep heeft dit nog niet voorzien. De archiefinstellingen staan hier iets verder mee. De online verspreiding van digitale collecties beperkt zich al lang niet meer tot het aanbieden van een online catalogus op de eigen website. Er zijn tientallen mogelijke online kanalen of applicaties om digitale collecties aan te bieden. Toch blijft de eigen website (of/en die van een overkoepelende voogdijoverheid) nog altijd het meest gebruikte kanaal (84 %). De sociale-mediaplatformen volgen daarna (49 %). Ook zogenaamde aggregatoren, die collectie-informatie of objecten van verschillende digitale collecties aggregeren en samen aanbieden, worden veel gebruikt. Europeana wordt door 37 % van de organisaties als verspreidingskanaal gebruikt (cf. figuur 4).

De status van de digitale langetermijnbewaring is zorgwekkend te noemen (cf. figuur 5). Slechts 38 organisaties maken gebruik van een digitaal archief om hun digitale collecties en data duurzaam te bewaren. Dit betekent dat een groot deel van de erfgoedorganisaties geen kwalitatieve oplossing heeft voor de digitale langetermijnbewaring, terwijl de omvang van digitale collecties snel toeneemt en de opslag ervan een grote kost betekent. De totale geschatte omvang van de digitale collecties bij 78 organisaties die een schatting opgaven is ca. 192 terabyte. Daarvan wordt ca. 73 terabyte (nog) niet duurzaam opgeslagen in een digitaal archief, maar bijvoorbeeld offline op hard disks, dvd's of op andere opslagmedia, waarbij kwaliteitscontroles of systematische back-ups niet gegarandeerd zijn. Het risico is reëel dat deze gegevens op termijn verloren gaan of beschadigd raken. Een risicoanalyse en verder onderzoek is nodig om dit probleem in kaart te brengen.

Een kleine groep van 36 collectiebeherende instellingen verzamelt born-digital collecties, met de expliciete intentie deze duurzaam te bewaren voor de toekomst. Het gaat – relatief gezien – vooral over archiefinstellingen en/of over grotere instellingen die de nodige kennis en infrastructuur kunnen opbouwen om deze uitdaging aan te gaan. Er is een grote diversiteit aan born-digital collecties. Hiervan is slechts een beperkt deel online toegankelijk, wellicht om dezelfde rede-

■ Figuur 5: Langetermijnbewaring van digitale collecties in een digitaal archief (N=94)

nen als voor gedigitaliseerd materiaal (auteursrechten, enz.). Er is meer studiewerk nodig om de specifieke beheerproblemen voor born-digital collecties in kaart te brengen en om tot afstemming te komen.

Afsluitende bedenkingen

De resultaten van deze bevraging zijn voor iedereen die de situatie op het terrein kent wellicht geen verrassing.⁶ Er is bij veel instellingen nog een gebrek aan schaalgroottes: de resources die ingezet worden blijven relatief beperkt en de initiatieven worden nog in grote mate projectmatig gefinancierd. Dit is een oud zeer, staat een duurzame en strategische aanpak van digitaliseringsactiviteiten in de weg en kan uiteindelijk het proces naar een digitale omslag vertragen. Een groot pijnpunt is de nog veel te beperkte online toegankelijkheid van het digitaal erfgoed (gedigitaliseerd of born-digital), gecombineerd met een gebrek aan inzicht in (de mate van) het gebruik ervan. Tot slot staan de meeste instellingen nog voor de grote uitdagingen van de digitale langetermijnbewaring en het beheer van de born-digital collecties. Kortom, ondanks ongetwijfeld veel inspanningen en volutarisme worstelt een groot deel van de organisaties nog met het ontwikkelen van een duurzame langetermijnstrategie voor het kwalitatief beheer van het digitaal erfgoed. Er is dus nog werk aan de winkel.

Dr. Jeroen Walterus is adjunct-directeur van FARO vzw.

1. Voor meer info en toegang tot de gegevens van het Cijferboek 2014: www.erfgoedmonitor.be.
2. FARO was lid van het projectconsortium van ENUMERATE (2011-2014) (www.enumerate.eu), dat deze survey heeft ontwikkeld. De werking is sindsdien als 'ENUMERATE Observatory' geïntegreerd in Europeana pro (<http://pro.europeana.eu/enumerate>).
3. J. WALTERUS, *Cijferboek cultureel erfgoed 2014: rapport digitaal erfgoed*. Brussel, FARO, september 2016 (www.faronet.be/e-documenten/cijferboek-cultureel-erfgoed-2014-rapport-digitaal-erfgoed).
4. J. WALTERUS, *NUMERIC: statistieken over de digitalisering van culturele materialen in Europa: verslag van de onderzoeksresultaten voor Vlaanderen*. Brussel, FARO, september 2009 (www.faronet.be/e-documenten/numeric-statistieken-over-digitalisering-van-culturele-materialen-in-europa-onderzoeks).
J. WALTERUS, 'NUMERIC: hoever staan we met digitalisering in Europa en in Vlaanderen? Een statusverslag', in: *faro tijdschrift over cultureel erfgoed*, 2(2009)3, p. 60-65 (www.faronet.be/e-artikels/numeric-hoever-staan-we-met-digitalisering-in-europa-en-in-vlaanderen-een-statusverslag).
5. G.-J. NAUTA & W. VAN DEN HEUVEL, *Survey Report on Digitisation in European Cultural Heritage Institutions 2015*, DEN Foundation, in opdracht van Europeana/ENUMERATE, juni 2015.
6. Zie onder meer het rapport: *Analyse van de digitale noden van culturele archieven, erfgoedbibliotheken en musea in Vlaanderen*, maart 2014 (<http://viaa.be/nl/nieuws/rapport-analyse-van-de-digitale-noden-van-de-sector>).

REVEIL

1 november als Dag van de Vergeten Verhalen

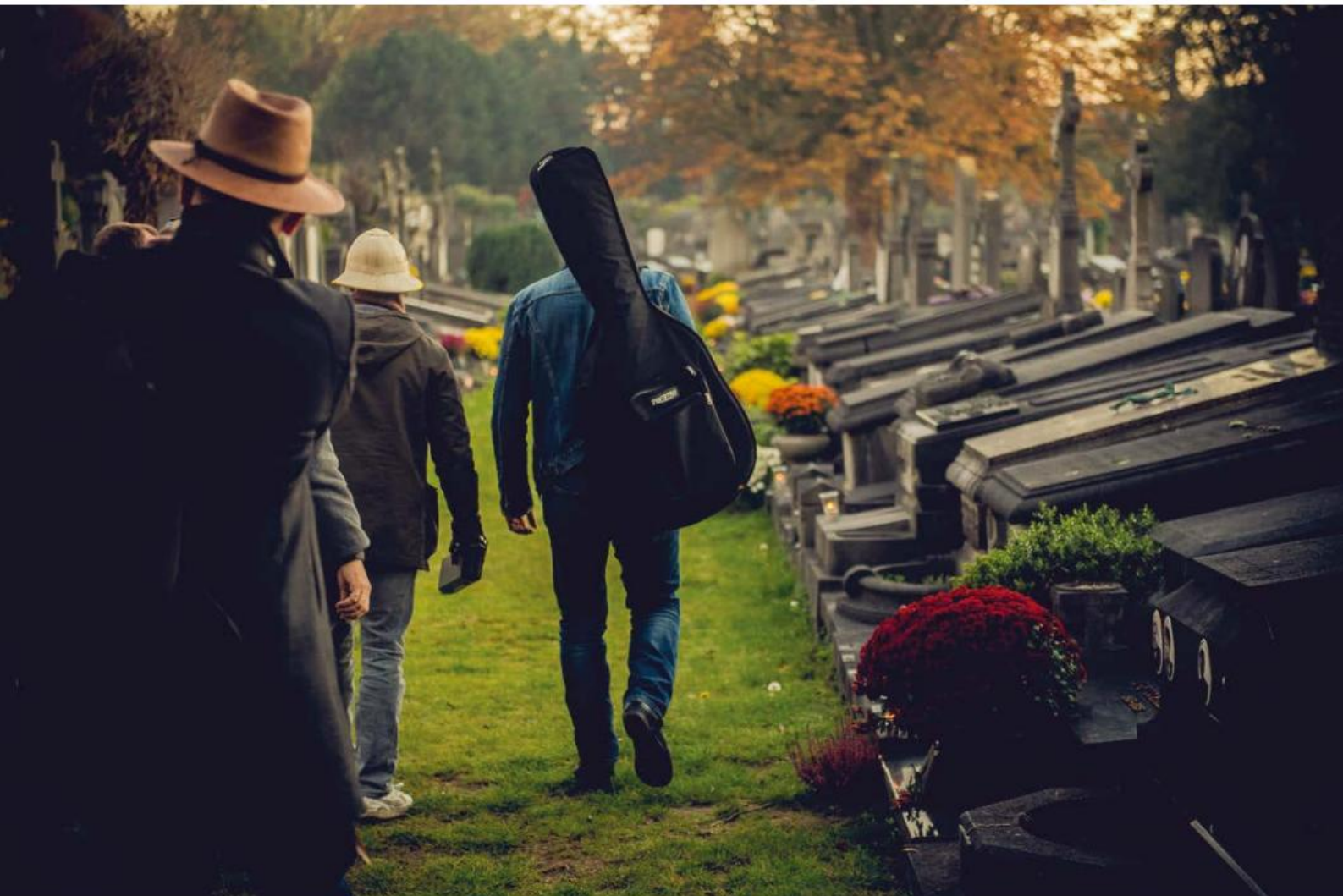
TEKST Pieter Deknudt

1 november is traditioneel de dag waarop mensen de gemeentelijke begraafplaatsen een beleefdheidsbezoek brengen. Sereniteit en ingetogenheid staan centraal. Het jaarlijkse nieuwsitem over de chrysantenverkoop passeert de revue. Maar hoeveel mooie levensverhalen worden niet vergeten? Kunnen onze heemkringen, fanfares en popmuzikanten daar verandering in brengen? Als we Allerheiligen nu eens samen wat warmte konden inblazen?

Op deze vragen wilde Pieter Deknudt, frontman van de Deerlijkse brasspopband Zinger, graag een antwoord vinden. Zijn band won vorig jaar *De Nieuwe Lichting* op jongerenzender Studio Brussel met *Grace*, een lied voor een overleden muziekmaatje. Namens de inmiddels opgerichte vzw REVEIL doet hij een oproep om Allerheiligen in meer gemeenten deze extra dimensie te bezorgen.

Hoe REVEIL ontstond

In 2012 stierven in de gemeente Deerlijk vier jonge mensen uit dezelfde vriendenkring in verschillende omstandig-

heden in een bizar korte tijdsspanne van zes maanden. De brass-popband Zinger, die hierbij ook een muzikale buddy had verloren, maakte er een song over: *Grace (Everybody's Dying these Days)*. Bij de voorbereiding van de bijhorende videoclip kwam de band terecht bij Nico Hermans, voorzitter van de Belgian Truckers Club (BTC). Hermans had net een oude Chevrolet Bisontruck gekocht om die als pensioenproject op te knappen. Trucker Nico was heel enthousiast om samen met zijn Bison de hoofdrol te spelen in de video. Maar net voor de opnames kreeg Zinger een mailtje van een van de BTC-vrienden van trucker Nico. Zijn hart had het begeven tijdens de reparatiewerken. De BTC-kompanen lieten de band echter weten dat ze Nico's werk graag wilden voortzetten en ook de clip wilden helpen afwerken.

Toen de truck een jaar later af was, besloten ze om samen naar de begraafplaats te rijden om de overleden Nico zijn afgewerkte pronkstuk te laten 'zien'. De truckers en de band hieven het glas op Nico en zijn Bison. De Zinger-fanfare speelde hun song *Grace*. De beelden van die avond werden ineens ook de videoclip voor het lied.

De truckers ontkurkten enkele flessen, toastten op Nico, lachten om schunnige anekdotes en Nico's koppige karakter. Geen opsmuk, geen verheerlijking, enkel eerlijke verhalen van een koppige mens met een groot hart.

Zanger Pieter Deknudt werd geïnspireerd door dit beklievende moment. De warmte en verbondenheid die hij gevoeld had, miste hij in de doorsnee-invulling van Allerheiligen. Hij besloot om het fijne moment voor Nico terug te koppelen naar zijn thuishaven Deerlijk. Hij bracht de Deerlijkse Heemkring, de fanfare, de cultuurraad en enkele vrijwilligers samen voor een evenement op 1 november, dat de naam REVEIL kreeg.

De eerste editie vond plaats op 1 november 2014. Toen speelde Zinger samen met de fanfare in volle *funeral brass*-stijl hun song voor muziekmaatje Robbie. De heemkring vertelde afwisselend enkele mooie levensverhalen van kleine Deerlijkse

helden. De toeschouwers brachten kaarsen en lampjes mee. Ook het verhaal van Robbie werd verteld, die de hele wereld ging veroveren met z'n band Highway Jack. Maar ook het verhaal van bijvoorbeeld Leona, de lokale cafébazin, werd gedeeld. Hoe zij zo'n vijftig jaar geleden alle studenten steevast op een pintje trakteerde na de examens, op vertoon van hun A-attest.

Intussen ging de zon onder, kwamen de kaarsjes en lampjes tot leven, werd de sfeer warmer en zagen een kleine vierhonderd mensen dat het goed was. Mensen die al jaren niet meer naar de begraafplaats waren geweest sinds de dood van hun dochtertje, grootvader of broer, kwamen kijken en voelden hoeveel deugd het deed om samen even stil te staan bij de herinneringen aan vrienden of familieleden die er niet meer waren.

“ Het concept van REVEIL is eenvoudig en moduleerbaar op maat van lokale wensen en mogelijkheden. Concreet laat de lokale erfgoedvereniging, bijvoorbeeld de heemkring, enkele levensverhalen van opmerkelijke overleden dorpsfiguren heropleven op de lokale begraafplaats. Tussendoor speelt de lokale fanfare of een artiest enkele onversterkte, serene akoestische songs voor de aanwezigen ... maar dat is natuurlijk geen noodzakelijke voorwaarde.

■ Foto links: muzikant Pieter Deknudt wilde de 1 novemberviering warmer inkleden met ingetogen muziek en levensverhalen, gebracht door de lokale heemkring. © Jokko

■ Mensen die al jaren niet naar de begraafplaats waren geweest, kwamen kijken en voelden hoeveel deugd het deed om samen even stil te staan bij de herinneringen aan vrienden of familieleden die er niet meer waren. © Jokko

Scan onderstaande afbeelding met de ErfgoedApp (cf. p. 3): bekijk een van de REVEIL-activiteiten van 2015.

■ De eerste editie vond plaats in 2014. Toen speelde de band van Deknudt samen met de fanfare voor hun overleden muzikvriend Robbie. De heemkring vertelde daarbij enkele levensverhalen van overleden Deerlijkse inwoners. © Jokko

■ De toeschouwers brengen kaarsen en lampjes mee. Dit alles gebeurt jaarlijks op Allerheiligen, tussen 17 en 18 uur. Zo worden zo weinig mogelijk bezoekers gestoord, en kan het evenement telkens plaatsvinden onder begeleiding van de ondergaande zon. © Jokko

■ De reacties van de bezoekers waren zo hartverwarmend dat in 2015 twintig gemeenten besloten om op 1 november onder de mantel van REVEIL een eerbetoon te brengen aan hun overledenen. © REVEIL

De reacties van de toeschouwers waren zo hartverwarmend dat Zinger besloot om een oproep te doen aan lokale heemkringen om REVEIL ook naar hun gemeente te brengen. En zo kreeg REVEIL er in 2015 al een pak 'broertjes' bij: niet minder dan twintig gemeenten besloten om REVEIL-gemeente te worden door op Allerheiligen een eerbetoon te brengen aan hun overledenen.

Het ziet er dus naar uit dat veel mensen de behoefte hebben om iets meer te doen op 1 november dan een chrysant te leggen. Ook de pers deelde dit enthousiasme: REVEIL kwam aan bod in diverse media.

En het vuurtje loopt verder: voor 2016 ziet het ernaar uit dat het aantal REVEIL-gemeenten weerom zal stijgen.

Ook in uw gemeente?

Het concept van REVEIL is eenvoudig en moduleerbaar op maat van lokale wensen en mogelijkheden. Concreet laat de lokale erfgoedvereniging, bijvoorbeeld de heemkring, enkele levensverhalen van opmerkelijke overleden dorpsfiguren heropleven op de lokale begraafplaats. Tussendoor speelt de lokale fanfare of een artiest enkele onversterkte, serene akoestische songs voor de aanwezigen ... maar dat is natuurlijk geen noodzakelijke voorwaarde.

De toeschouwers brengen op hun beurt kaarsen, lampjes ... mee om hun steentje bij te dragen aan de warmte. Dit alles gebeurt jaarlijks op Allerheiligen, tussen 17 en 18 uur. Zo worden zo weinig mogelijk andere kerkhofbezoekers gestoord en kan het evenement telkens plaatsvinden onder begeleiding van de ondergaande zon.

Wilt u dit jaar meedoen in uw gemeente? Het enige dat u daarvoor hoeft te doen, is uw gegevens achterlaten op de kersverse website www.reveil.org. U ontvangt vervolgens een mail van vzw REVEIL. Hebt u nog vragen, tips of opmerkingen over REVEIL? Stuur dan een mail naar reveilvlaanderen@gmail.com.

REVEIL STEUNEN?

REVEIL is een non-profitproject, gedragen door vrijwilligers. Sinds dit jaar helpen de mannen van John, I'm Only Dancing, een communicatiecollectief van/voor muzikanten, met het verspreiden van de REVEIL-vlam. Maar tot op heden worden alle kosten voor installaties, website, promotie ... nog gedragen door de brasspopband Zinger. Met meer dan dertig evenementen wordt dit moeilijk houdbaar, en de vzw is nog volop op zoek naar helpende handen om de financiële rugzak te verlichten.

U kunt REVEIL steunen via een overschrijving op rekeningnummer BE97736024044849 of dooreenkijkje nemen op www.reveil.org voor meer info. Vermeld hierbij zeker uw naam. Zo komt u terecht op de REVEIL dankjewel-pagina.

Pieter Deknudt is zanger van Zinger en bezieler van het initiatief REVEIL.

Gemeenschaps- en participatief archief

Nieuwe begrippen in de Vlaamse archiefwereld?

TEKST Noortje Lambrichts

De termen gemeenschaps- en participatief archief duiken regelmatig op in archivalische literatuur. De betekenis die auteurs eraan toekennen kan evenwel verschillen en soms worden de termen door elkaar gebruikt zonder een duidelijk onderscheid te maken. Beide termen verwijzen naar nieuwe manieren om met de hedendaagse uitdagingen van het beroep van archivaris om te gaan. In dit artikel worden de begrippen nauwkeuriger omschreven om ze vervolgens in een vergelijkend perspectief te plaatsen. Bovendien wordt onderzocht welke betekenis ze kunnen hebben in de huidige Vlaamse archiefwereld.

■ Sommigen leggen de oorsprong van gemeenschapsarchieven in de 17e eeuw met het ontstaan van antiquarische gezelschappen die de lokale geschiedenis bestuderen. © FARO, Foto: Jonathan Sommereyns

Gemeenschapsarchief

De term gemeenschapsarchief of *community archives* is tot nu toe vooral in de Angelsaksische wereld bestudeerd. Studies in Nieuw-Zeeland, Australië, Groot-Brittannië, Canada en de Verenigde Staten focussen op de ontstaansredenen en -context, op de evolutie van gemeenschapsarchieven doorheen de tijd, maar ook op de rol die ze vervullen inzake mensenrechten.

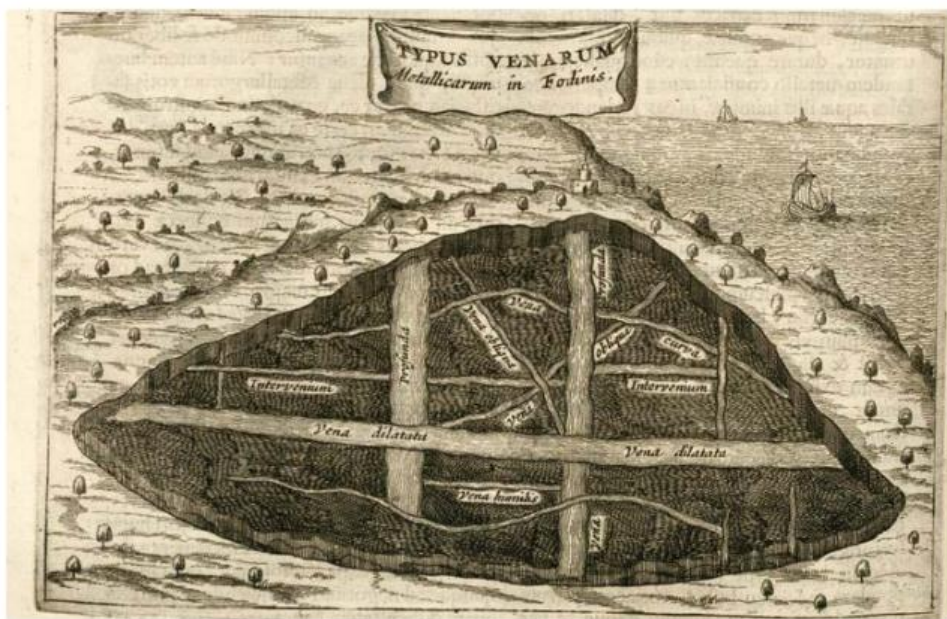
Sommige auteurs leggen de oorsprong van gemeenschapsarchieven al in de 17e eeuw met het ontstaan van antiquarische gezelschappen die zich toelagen op de studie van de lokale geschiedenis. Later, vanaf de 20e eeuw, ontstaan er allerlei lokale historische groeperingen die zich niet enkel beperken tot de studie van deze geschiedenis. Ze gaan ook over tot het actief verzamelen van allerlei materiaal dat hiermee verband houdt zoals originele documenten, kaarten, foto's enz.¹ In Vlaanderen komt deze evolutie tot uiting in de vorming van het Verbond voor Heemkunde in de jaren 1930 en de officiële oprichting ervan in 1941.²

De misschien wel belangrijkste ontstaansreden van gemeenschapsarchieven is verbonden met de opkomst van nieuwe vormen van geschiedschrijving in de jaren 1960 en '70. In Vlaanderen wordt deze ontwikkeling gevat onder de noemer 'emancipatorische geschiedschrijving'. Deze vorm van histo-

	Community	Crowd
Organic	LEARNING COMMUNITIES	ARCHIVAL COMMONS
Mechanic	OUTREACH & ENGAGEMENT	TRANSCRIPTION MACHINES

■ De matrix van Eveleigh meet op de horizontale as de sociale banden tussen gebruikers en participanten, waarbij bij het ene uiterste de sociale banden sterk ontwikkeld zijn en bij het andere dit minder het geval is. De verticale as verwijst naar de manier van werken: organisch of mechanisch.

riografie, die reeds in de 19e eeuw ontstond maar tot bloei kwam in de 20e eeuw, stelt de bestaande status-quo in de geschiedschrijving in vraag. Uit onvrede met het bestaande, 'officiële' discours in de geschiedschrijving, en bij uitbreiding in de erfgoedinstellingen, eiste men aandacht op voor andere, tot dan toe on(der)belichte gemeenschappen en hun verleden. Geschiedenis wordt gebruikt om de eigen identiteit in de verf te zetten, om de opkomst van de beweging te kaderen en om de emancipatiestrijd - van vrouwen, van arbeiders of van minderheidsgroepen in de samenleving - te legitimeren.³

■ In Vlaanderen gaan ook lokale geschiedenisgroepen vanaf de 20e eeuw actief allerlei materiaal verzamelen m.b.t. de lokale geschiedenis. Linksboven: Bron: Mundus subterraneus / Rechts: collectie: The National Archives / Linksonder: © FARO, Foto: Jonathan Sommereyns

Van historische beleving tot sociaal-politieke actie

Deze ontstaansredenen geven meteen aan dat de doelstellingen die gemeenschapsarchieven nastreven van zeer uiteenlopende aard kunnen zijn. Grosso modo kan een onderscheid gemaakt worden tussen instellingen gericht op (historische) interesse en ontspanning enerzijds en instellingen die gedreven worden door een politieke agenda en sociaal-politieke actie anderzijds. Het eerste geval komt grotendeels overeen met allerlei (documentaire) erfgoedverenigingen en documentatiecentra, zoals die ook overal in Vlaanderen actief zijn. In het geval van sociaal-politiek geïnspireerde initiatieven ligt de nadruk meer op het emancipatorische karakter van het gemeenschapsarchief en speelt contestatie van het officiële geschiedenisdiscours een grotere rol. De kritiek op officiële instellingen kan voor Vlaanderen enigszins genuanceerd worden. Eerst en vooral wordt er minder dan in de Angelsaksische wereld de nadruk gelegd op traditionele vormen van erfgoed zoals monumenten en landschappen. Ten tweede heeft de Vlaamse overheid ondertussen een geïntegreerd cultureel-erfgoedbeleid uitgewerkt en is het begrip cultureel erfgoed uitgebreid naar ook immateriële erfgoedpraktijken. Het is best mogelijk dat er door deze aanpassingen minder kritiek op de *mainstream* wordt geuit, omdat officiële instellingen reeds een breder veld beslaan.

Archiefinstelling of documentatiecentrum?

Een ander belangrijk aspect dat uit de ontstaanscontext naar voren komt, is de collectievorming. De collecties van de gemeenschapsarchiefinstellingen zijn vaak niet eenduidig te omschrijven en bevatten een brede waaier aan materiaal dat zowel wordt verzameld als geproduceerd. Het materiaal waaruit collecties zijn opgebouwd is verscheiden en bevat vaak items die volgens de traditionele archivalistische principes niet voldoende archiefwaarde hebben om bewaard te worden of die niet als archiefstuk worden beschouwd.⁴ In een Vlaamse context echter schept het gebruik van de term archiefinstelling bepaalde verwachtingen. In een archiefinstelling vind je nu eenmaal niet hetzelfde materiaal als in een bibliotheek en ook de werkwijze en ontsluitingsmethodes verschillen grondig van elkaar. Op basis van de grote verscheidenheid in de collecties van de zogenaamde gemeenschapsarchiefinstellingen lijkt het dan ook meer aangewezen, binnen een Vlaamse context althans, om de term documentatiecentrum te hanteren.

Participatief archief

Publiekswerking en participatie: oud of nieuw?

Hoewel het gebruik van de term vrij recent is binnen de archiefwereld, vormt publiekswerking toch reeds geruime tijd een belangrijk onderdeel van het takenpakket van de archivaris. Traditionele publiekswerking is gericht op het voorzien van allerlei archieftoegangen en andere publicaties, het geven van lezingen, het organiseren van tentoonstellingen en nog veel meer. Deze vormen van publiekswerking hebben allemaal één element gemeen: de gebruiker wordt op een receptieve manier benaderd door de archivaris. Deze laatste treedt op als expert en bepaalt vanuit die rol de inhoud die op zijn beurt

“ De archivariëk blijft vasthouden aan een eerder klassiek zelfbeeld, waarbij de archivaris wordt gezien als een expert: de enige mogelijke autoriteit, de enige mogelijke weg naar kwaliteit en geloofwaardigheid binnen het vakgebied. De grote verschuiving die zich de laatste jaren binnen publiekswerking manifesteert is er net op gericht om te komen tot meer actieve vormen van participatie.

aan de passieve consument wordt aangeboden. Binnen deze context bestaat de relatie tussen archivaris en gebruiker uit eenrichtingsverkeer. De gebruiker participeert, zij het steeds op een receptieve manier. Zo blijft de archivariëk vasthouden aan een eerder klassiek zelfbeeld waarbij de archivaris wordt gezien als een expert, als de enige mogelijke autoriteit, als de enige mogelijke weg naar kwaliteit en geloofwaardigheid binnen het vakgebied.⁵ De grote verschuiving die zich de laatste jaren binnen publiekswerking manifesteert is er net op gericht om te komen tot meer actieve vormen van participatie. Vernieuwend is vooral de nadruk die gelegd wordt op de meerwaarde van actieve gebruikersparticipatie en de ietwat andere invulling van publiekswerking die dit met zich meebrengt.

Archivaris versus gebruiker?

De wetenschappelijke literatuur over het participatief archief draait grotendeels rond één belangrijke vraag: is de archivaris bereid om afstand te doen van zijn verworven autoriteit en professionaliteit om op die manier meer ruimte te creëren voor de gebruiker? Deze vraag groeit uit de veronderstelling dat de noden en behoeften van de gebruikers niet noodzakelijk overeenstemmen met de traditionele principes in de archivariëk. Gebruikers willen bijvoorbeeld archiefstukken online raadplegen, deze stukken *taggen*, of wensen te werken met toegangen die niet noodzakelijk overeenstemmen met de typische inventaris. Deze situatie leidt tot een ►

■ *Geschiedenis wordt gebruikt om de eigen identiteit in de verf te zetten, om de opkomst van de beweging te kaderen en om de emancipatiestrijd te legitimeren. Bron: Creative Commons*

■ De grote verschuiving van de laatste jaren binnen publiekswerking was gericht op meer actieve vormen van participatie. Bron: Creative Commons

andere woorden gedeelde belangen en interesses aanwezig. Het andere uiterste is het brede publiek waarbij die onderlinge sociale banden veel minder sterk ontwikkeld zijn. De verticale as verwijst naar de manier van werken die enerzijds organisch van aard kan zijn en anderzijds zeer mechanistisch. Een organische werking groeit van onderuit, is flexibel en open terwijl de mechanistische aanpak veeleer van bovenuit wordt gefixeerd en zeer doelgericht is opgevat. De matrix mag niet gezien worden als strikt afgebakend: de verschillende participatievormen sluiten elkaar niet uit.⁶ Belangrijk om weten is dat de impact op de rol en het beroep

“ In een gemeenschapsarchief ontstaan de initiatieven normaliter bottom-up, vanuit een bepaalde gemeenschap, met een duidelijk doel voor ogen: namelijk het veiligstellen van het eigen erfgoed. Uiteraard kunnen gemeenschapsarchieven niet zonder de nodige steun en betrokkenheid van de achterban. Participatie is dus een noodzakelijk en evident kenmerk van een gemeenschapsarchief.

van de archivaris kan variëren naargelang de plaats in het kwadrant. Elk van de vier categorieën draagt zowel voordelen als moeilijkheden in zich. De spanning tussen professionaliteit enerzijds en gebruikersparticipatie anderzijds is niet vanzelfsprekend en wordt in deze studie genuanceerd. In dit opzicht is de matrix van Eveleigh dan ook te vergelijken met de participatiemodellen zoals ze door Nina Simon voor de museumwereld werden uitgetekend.⁷

DE NIEUWE LICHTING

*Jong onderzoek
krijgt een forum*

Nieuwe ideeën, frisse blikken en verse inspiratie zijn ook in de cultureel-erfgoedsector van harte welkom. Daarom wil FARO, het Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed, studenten alle kansen geven om hun onderzoek of stageverslag bekend te maken aan onze sector en ver daarbuiten. Dat kan op drie manieren:

- » een blogbericht dat het onderzoek of het stageverslag signaleert;
- » een bijdrage in *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, indien we de inhoud relevant en nuttig vinden voor onze achterban;
- » een publicatie in een van de titels van De Nieuwe Garde, een samenwerkingsverband tussen een reeks culturele tijdschriften in Nederland en Vlaanderen, als we de inhoud niet relevant genoeg vinden voor de cultureel-erfgoedsector.

Aarzel dus niet om studenten op deze mogelijkheden te wijzen.

Nog vragen? Neem contact op met jacqueline.vanleeuwen@faro.be.

Relatie tussen gemeenschaps- en participatief archief

Een gemeenschapsarchief kan het best omschreven worden als een bepaalde zijnswijze van een archief. Niet de manier van werken, maar wel de ontstaansreden, de doelstellingen, de missie en visie bepalen of het een gemeenschapsarchief is. De initiatieven ontstaan normaliter *bottom-up*, vanuit een bepaalde gemeenschap, met een duidelijk doel voor ogen: het veiligstellen van het eigen erfgoed. Uiteraard kunnen gemeenschapsarchieven niet zonder de nodige steun en betrokkenheid van de achterban. Participatie is dus een noodzakelijk en evident kenmerk van een gemeenschapsarchief.

In een participatief archief staat de manier van werken centraal. Het zijn de participatieve werkmethode die van een instelling een participatief archief maken. Het gaat om de manier waarop een reeds bestaande instelling kijkt naar de gebruikers en hen toelaat en opneemt in de werking. Elke archiefinstelling uiteindelijk een participatief archief worden indien bepaalde werkmethode worden toegepast. Het gaat immers om een bewuste keuze van de instelling.

Misschien is de grootste gelijkenis tussen een gemeenschaps- en een participatief archief wel het democratiserende effect. Beide archiefinstellingen ontstaan in een context waarbij individuele gebruikers en hele gemeenschappen een eigen stem opeisen. Representativiteit, democratie en transparantie zijn

elementen waaraan de huidige gebruikers waarde hechten. Beide archieven vormen op hun eigen manier een antwoord hierop. In het geval van een gemeenschapsarchief groeit het initiatief vanuit de gemeenschap om tegemoet te komen aan de ervaren noden. In het geval van een participatief archief is het de officiële instelling die op de veranderende noden wil inspelen en de eigen relevantie wil aantonen.

Noortje Lambrichts is onderzoeksmedewerker bij het KADOC.

1. A. FLINN, 'Community Histories, Community Archives: Some Opportunities and Challenges', in: *Journal of the Society of Archivists*, 28 (2007), Chicago, Society of American Archivists, pp. 151-176.
2. HET TEAM VAN HEEMKUNDE VLAANDEREN, 'Naar een nieuwe visie op heemkunde', in: *Bladwijzer. Wegwijs met Heemkunde Vlaanderen*, 10 (2014), (www.heemkunde-vlaanderen.be/images/Bladwijzer_2014_1_Heemkundeactueel.pdf), pp. 5-6.
3. J. TOLLEBEEK, T. VERSCHAFFEL & L.H.M. WESSELS (RED.), *De palimpsest. Geschiedschrijving in de Nederlanden 1500-2000*. Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2002, p. 197.
4. A. GILLILAND & A. FLINN, 'Community Archives: What are we really talking about? Keynote address', in: L. STILLMAN, A. SABIESCU & N. MEMAROVIC (RED.), *Nexus, Confluence and Difference: Community Archives meets Community Informatics: Prato CIRN Conference Oct 28-30-2013*. Melbourne, Centre for Community Networking Research, Centre for Social Informatics, Internet, (<http://cnr.infotech.monash.edu/assets/docs/prato2013-papers/gilliland.flinn.keynote.pdf>), p. 8.
5. J. PALMER & J. STEVENSON, 'Something Worth Sitting Still For? Some Implications of Web 2.0 for Outreach', in: K. THEIMER (RED.), *A different kind of web: new connections between archives and our users*. Chicago, Society of American Archivists, 2011, pp. 13-18.
6. A. EVELEIGH, 'Crowding Out the Archivist? Locating Crowdsourcing within the Broader Landscape of Participatory Archives', in: M. RIDGE (RED.), *Crowdsourcing our Cultural Heritage*. Farnham, Ashgate, 2014, pp. 216-218.
7. N. SIMON, *The Participatory Museum*. Santa Cruz, Santa Cruz Museum, 2010.

Archief ontdekt andere gemeenschappen

Tekst: Bart De Nil, stafmedewerker archieven bij FARO vzw

Het participatief archief is een concept, een containerbegrip. Dat betekent dat het een andere betekenis krijgt afhankelijk van wie de container vult. Archivarissen die vasthouden aan hun archivalische kernprincipes én aan een sinds de 19e eeuw opgebouwde positie als exclusieve bewaarnemer inclusief het eigenaarschap van archieven zullen een corporatistische betekenis aan het werken met gemeenschappen geven. Zo'n houding geeft evenwel geen antwoord op het feit dat door een veranderende maatschappij ook het denken over archieven en over de rol van archivarissen fundamenteel en snel aan het veranderen is.

Die denkoefening werd gedaan door de Canadese archieftheoreticus Terry Cook in het artikel 'Evidence, memory, identity and community: four shifting archival paradigms', dat in 2013 in *Archival Science* verscheen. Hierin toont Cook op een overtuigende wijze aan dat

de 'archiefwereld' opschuift naar een nieuw paradigma waarin participatie en gemeenschappen centraal staan. In een artikel dat in 2014 in dit tijdschrift verscheen, ging ik uitgebreid in op Cooks argumentatie.¹

Zo een op de gemeenschap gebaseerde archivering zet uiteraard wel enkele archivalische kernprincipes uit de oude paradigmata op losse schroeven of flankeert ze met nieuwe waarden. Belangrijker dan de waarde die we aan documenten hechten is, volgens mij, de maatschappelijke positie die erfgoedinstellingen in het algemeen en archieven in het bijzonder innemen. Is dit een positie waarbij alles vertrekt van de intrinsieke waarde van collecties en de eigen werking of wordt er eerst gekeken naar de noden en behoeften van gemeenschappen en binnen andere sectoren? Het is die laatste houding die ik beschouw als authentiek participatief.

Dat groeiend bewustzijn is zeer goed te merken in het programma van de *Discovering Collections, Discovering Communities*-conferentie (DCDC) die sinds 2015 door The National Archives UK en de Research Libraries UK wordt georganiseerd.² Het belicht de zeer gevarieerde en innoverende manieren waarop archieven, musea, bibliotheken en de academische sector het potentieel van hun collecties vertalen naar een sociale, culturele en economische impact. Daar wordt met praktijkvoorbeelden uit heel de wereld aangetoond dat archieven, zonder verlies van identiteit en positie, gemeenschappen en andere sectoren wel degelijk kunnen inspireren.

1. B. DE NIL, 'Het participatief archief', in: *faro | tijdschrift over cultureel erfgoed*, 7 (2014), pp. 56-61.
2. <http://dcdcconference.com>

Europese krijgskunst als immaterieel cultureel erfgoed

TEKST Rob Belemans

Wie op een zonnige zaterdagvoormiddag via de statige Kruispoort het centrum van Brugge binnenwandelt, kan op de grasvlakte tussen de twee windmolens langs de ringweg een anachronistisch aandoend tafereel gadeslaan. Mannen in sportoutfit gaan mekaar daar met middeleeuws aandoende langzwaarden schijnbaar te lijf. Het zijn geen rituele schijngevechten die ze uitvoeren. Hier zijn dus geen re-enactors of stand-ins van een of andere historische filmset aan het oefenen. Maar er vloeit ook geen bloed, want op het cruciale moment van het treffen van de tegenstander stopt de beweging uiteraard. De gildebroeders van de Brugse Sint-Michielsgilde, ook de Hallebardiers genoemd, beoefenen hier de edele krijgskunst en zetten zo in hedendaagse vorm een eeuwenoude Europese traditie voort.

Nobilis ars dimicatoria

De fysieke krachtmeting met behulp van wapens om een hiërarchische orde te vestigen of te handhaven is zo oud als de mensheid zelf. Ze behoort tot het historische fundament van onze sociale dimensie en maakt – samen met zich voeden, een beschermende slaappleats onderhouden en voor nageslacht zorgen – deel uit van de basisgedragingen die mensen vertonen. Door zijn inventiviteit, creativiteit en leervermogen is de mens erin geslaagd om een civilisatieproces op gang te brengen, dat deze oeractiviteiten via sublimering en ritualisering in steeds weer nieuwe verschijningsvormen transformeert en ze in toenemende mate doet kenmerken door variatie en detaillering. De Europese krijgskunsten zijn daar een uitgesproken voorbeeld van.

De oudste geschreven bronnen die het hanteren van blanke wapens als een vorm van geciviliseerd, ridderlijk gedrag in Europa documenteren gaan terug tot de late middeleeuwen. Vanaf de 14e eeuw – wanneer de eerste vuurwapens de Europese slagvelden sterk beginnen te veranderen – verschijnen er in alle Europese landen manuscripten en later gedrukte werken waarin de nobele kunst beschreven wordt om zich met behulp van een zwaard, speer, dolk, rapier, staafbijl ... eervol te verdedigen en een tegenstrever te overwinnen; zonder hem daarbij noodzakelijkerwijze te moeten verwonden of doden. Het lijkt paradoxaal dat de meeste vechtböeken en andere didactische middelen (zoals speelkaarten met daarop afbeeldingen van vechttechnieken) met betrekking tot deze in Europa ontwikkelde vechtkunsten net in de periode verschijnen waarin het over grotere afstand met vuurkracht kunnen uitschakelen van grotere groepen tegenstrevers opgang begint te maken. Maar achter dit samengaan van de modernisering van oorlogsvoering via vuurwapens en het als een vorm van lichaamscultuur, zelfvervolmaking en persoonlijke eer teruggrijpen naar een krijgskunst die het helemaal moet hebben van individuele fysieke en mentale beheersing, zit ook de logica van een stilaan opkomende burgerij die letterlijk het heft overneemt van de verdwijnende adellijke krijgsman. Die middeleeuwse ridder – en dat kon lange tijd tegelijk ook een geestelijke zijn – voor wie de *ars dimicatoria* eeuwenlang onderdeel was geweest van zijn vor-

ming, zijn levensstijl en zijn maatschappelijk belang, was niet langer de bepalende factor voor de uitkomst op het slagveld. Worstelen en schermen werden stilaan kunsten waarin ook burgermannen zich konden bekwamen en die evenzeer bijdroegen tot het renaissance-ideaal van de volmaakt gevormde mens als de andere kunsten en wetenschappen in volle ontwikkeling. De ideale hoveling, zoals hij anno 1528 in Venetië door Baldassar Castiglione beschreven werd in zijn *Il libro del Cortegiano*, was uiteraard een moedige krijgsman maar diende daarnaast ook uit te blinken als musicus, minnaar, kunstkenner, dichter en spreker. Om zich op een moderne manier te bekwamen in die eerste deugd van de oude stempel, kon de renaissance-man beroep doen op de lessen en inzichten in vechtböeken.

“ *De historische Europese krijgskunsten zijn een perfecte combinatie van zowel sport als historisch erfgoed. De beoefenaars proberen de kennis van oude meesters door te geven aan een nieuwe generatie. Ze vechten volgens technieken die soms uit de 14e eeuw stammen, bestuderen de teksten van die meesters en proberen ze in hun historische context te plaatsen.* ”

Liechtenauer cum suis

Het tot hiertoe oudst bekende Europese vechtböek is een handschrift uit ca. 1320, dat in kennerskringen aangeduid wordt als het *Ms. I:33-manuscript*. Het wordt in de Royal Armouries te Leeds bewaard en bevat 128 tekeningen van een geestelijke als vechtmeester (aangeduid als ‘sacerdos’ en afgebeeld met tonsuur) die aan een leerling in lijf-aan-lijfgevecht met zwaard en beukelaar (een klein schild) de vechttechnieken aanleert waarvan de tekst haarfijn uitlegt hoe ze uitgevoerd moeten worden. Als meest legendarische schermmeester en grondlegger van de Duitse krijgskunst geldt Johannes Liechtenauer, wiens sterk inspirerende lessen voor het eerst rond 1389 door een anonieme auteur opgetekend zijn. Over Liechtenauer is verder zo goed als niets geweten; zelfs niet of hij wel echt bestaan heeft. Maar zijn technische beschrijvingen voor het *Blossfechten* (elke vorm van vechten zonder harnas), het *Harnischfechten* (waarbij de kunst erin bestond om de tegenstander met een dolk, zwaard of speer via de spaarzame onbeschermden plaatsen in het harnas te

■ *De Hallebardiers vormen een erfgoedgemeenschap die op basis van materiële getuigenissen het immateriële erfgoed van de historische krijgskunst vandaag levend probeert te houden en overleverbaar maakt aan toekomstige generaties. Bron: Te Wapen, p. 99*
© Thomas De Boever

■ Foto links: de gildebreders van de Brugse Sint-Michielsgilde, ook de Hallebardiers genoemd, beoefenen de oude krijgskunst en zetten zo in hedendaagse vorm een eeuwenoude Europese traditie voort. © FARO

■ Foto's rechts: Vanaf de 14e eeuw verschijnen er in alle Europese landen manuscripten en later gedrukte werken waarin de nobele kunst beschreven wordt om zich met behulp van een zwaard, speer, dolk, rapier, staafbijl... eervol te verdedigen en een tegenstrever te overwinnen. Bron beeld links: Te Wapen, p. 105, p. 136. © WPG. Bron beeld rechts: Collectie Royal Armouries

treffen) en het *Rossfechten* (te paard, al dan niet geharnast) hebben auteurs van vechtbouken in heel Europa beïnvloed en geïnspireerd. Zijn vechtleer gaat uit van vier zogenaamde posturen (defensieve posities, die echter ook een dynamisch karakter hebben) en van de premisse dat men steeds initiatief moet nemen om de tegenstander ertoe te verplichten zich te verdedigen. Verder wijst hij erop dat in de vechtkunst, zoals in alle andere kunsten, afstand en maat (ritme, tempo) allesbepalend zijn. Liechtenauers *Merkeverse*, didactische aanwijzingen in de vorm van mnemotechnische rijmen, zijn door vele auteurs in de 15e en 16e eeuw geciteerd, uitgebreid en geadapteerd. Ze vormen vandaag nog steeds de basis voor wie zich wil toelekken op de edele kunst van het vechten met oudere blanke wapens dan de degen of het floret.

Een Brugse gilde als unicum

Als middeleeuwse hanzestad was Brugge vanouds al sterk Europees genetwerkt. Veel lokale productie was voor de ex-

port bestemd. Zo waren in Brugge, als enige Vlaamse stad, de wapen- of rapiermakers verenigd in een eigen ambacht. Hun wapenrustingen en wapens zijn vandaag terug te vinden in historische collecties over heel Europa. Daarnaast had Brugge ook een gilde van de schermers met Sint-Michiel als patroon, waarvan de oudst bewaarde vermelding uit 1444 dateert. Ze was actief als een van de vijf gewapende grote Brugse gilden, naast de gilde van de busseschieters, de oude en jonge gilde van de kruisboog (respectievelijk met houten en stalen boog) en die van de handboog. Vandaag zijn binnen deze nog steeds bestaande Sint-Michielsgilde zo'n vijftig mannen en vrouwen actief bezig met het zichzelf vervolmaken in de middeleeuwse krijgskunsten onder de naam van Hallebardiers. Ze vormen één onderdeel van de gilde die voor het overige uit ca. 150 schermers bestaat. Het olympische schermen is immers een rechtstreekse moderne uitloper van de historische krijgskunst van weleer. Op basis van de lessen in historische vechtbouken en met blanke wapens die ze laten maken door hooggespecialiseerde wapensmeden in heel Europa oefenen de Hallebardiers wekelijks de oude

Scan de afbeelding met de ErfgoedApp (cf. p. 3): bekijk een trainingsfragment van de Hallebardiers.

■ De Hallebardiers bestuderen historische vechtbouken om de oude vechttechnieken te kunnen oefenen. Afbeelding uit het rapiervechtboek van de Italiaanse meester Capo Ferro uit 1629. Collectie: Martial Arts Museum, Brescia.

vechttechnieken in via lessen en korte oefenduels. Zo'n gevecht kunt u het best vergelijken met een combinatie van schaken en ballet, maar dan met een wapen. Alles draait om het anticiperend uitzetten van de eigen tactiek, en het uiteraard perfect proberen uitvoeren van de gekozen techniek en het ook nog eens alert en gepast reageren op de acties en reacties van de tegenstrever. Dit vechten heeft niets vandoen met het woest zwaaien en inhakken op geharnaste tegenstrevers. Kracht en geweld zijn hier niet aan de orde. Concentratie en fysieke controle des te meer. Als grote uitzondering in de wereld van de Historical European Martial Arts (HEMA) vechten de leden van de Hallebardiers vrijwel onbeschermd: alleen het hoofd, het enige geldige trefvlak, wordt beschermd met een schermmasker en voor de rest worden lichte handschoenen gedragen. Dat heeft alles te maken met de geest van broederschap die binnen deze door de stad erkende gilde allesbepalend is. Het wederzijdse vertrouwen en de zelfdiscipline zijn groot genoeg om enkel deze basisbescherming tegen ongelukken nodig te hebben. Op het lidmaatschap staat dientengevolge wel een minimumleeftijd van 18 jaar. Zo kan maximaal aandacht geschonken worden aan het zo exact mogelijk reconstrueren en leren uitvoeren van de vechttechnieken die vele eeuwen geleden door meester Liechtenauer en zijn navolgers uitgewerkt en opgetekend zijn.

Als heuse gilde houden de Hallebardiers ook jaarlijks een 'koningstoernooi' op langzwaard. Wie dat wint heeft recht op het dragen van het koningszwaard en krijgt een zilveren schakel van de koningsbreuk; ook als de Hallebardiers samen met de andere Brugse historische gilden het Heilig Bloed vergezellen in de gelijknamige processie. Daarnaast geven ze op verzoek ook wel eens demonstraties van hun technische kunnen. Maar daarbij blijft het soms opboksen tegen de verkeerde stereotypen die via film en stripverhalen algemeen gangbaar zijn als mensen zich iets proberen voor te stellen bij middeleeuws zwaardvechten, al dan niet geharnast. In feite vormen de Hallebardiers een erfgoedgemeenschap die op basis van materiële getuigenissen (handleidingen in

handschriften en oude drukken, afbeeldingen in iconografisch erfgoed, historische wapens) het immateriële erfgoed van de historische krijgskunst vandaag levend probeert te houden en overleverbaar maakt aan toekomstige generaties. Van dat historische besef en hun rol als levende dragers van een sinds eeuwen bestaande en verder ontwikkelde kennis en vaardigheid zijn de Hallebardiers diep doordrongen.

Een Europees netwerk met wereldwijde vertakkingen

De Historical European Martial Arts (HEMA) is pas sinds twee decennia over heel Europa een sterke revival aan het beleven. Voordien overheerste nog het cliché van de 'duistere middeleeuwen' en van het zwaardvechten als een primitieve hak-, houw- en steekbedoening. Inmiddels is er een goed georganiseerd Europees netwerk van plaatselijke verenigingen en individuele onderzoekers en experts actief met vertakkingen naar de Verenigde Staten en zelfs naar Azië. Ook in België bestaat een overkoepelende vereniging, de Societas Belgarum Scientiae Nobilis, die op haar beurt lid is van de wereldwijde vereniging IFHEMA.

Veel iconografisch en documentair erfgoed ligt echter nog in archieven en erfgoedbibliotheken te wachten op ontsluiting en interpretatie vanuit de sterk verbeterde kennis over de historische krijgskunsten in Europa. De interdisciplinaire benadering is daarbij sterk in opmars; niet alleen tussen wetenschapsdisciplines onderling, maar ook tussen de wetenschappelijke bestudering en de sportieve beoefening. En de erfgoedgemeenschap van de historische krijgskunsten heeft ook volop begrepen dat re-enactment en advisering en begeleiding van opnames voor historische films alleen maar kunnen bijdragen tot een breder maatschappelijk inzicht in en een algemenere waardering voor de traditie en zin van Europese historische krijgskunsten. ▶

Te Wapen! Een naslagwerk over Europa's vergeten krijgskunsten

■ Bert Gevaert in 15e-eeuws harnas © Thomas De Boever

Een van de drijvende krachten achter de Brugse Hallebardiers is de Brugse classicus Bert Gevaert. Hij publiceerde onlangs het allereerste naslagwerk over de historische krijgskunsten in Europa en hun boeiende geschiedenis. Het is een kloek boek van ruim driehonderd bladzijden op groot formaat geworden, waarin de auteur de geschiedenis van de Europese krijgskunsten van de 14e tot de 17e eeuw in al haar facetten de revue laat passeren. Wat eet je best voor een duel? Hebben zich ook vrouwen bekwaamd in de edele krijgskunsten? Wat was het verschil tussen een ridder- en een burgerduel? Waar bevindt zich de ricasso en waar het zwak van een zwaard? Wat is gevaarlijker: een snijwond of een steekwond? Wat is een buffel? En wat wordt bedoeld met de Duitse term indes? Op deze en vele andere vragen krijgt de lezer al grasduinend een antwoord in dit boek. Daarbij werd duidelijk een perfecte uitbalancing tussen prachtige illustraties en snedige teksten beoogd en gerealiseerd. Te Wapen! is dan ook te vergelijken met een perfect zwaard: licht op de hand, maar voldoende slagkracht, veelzijdig te gebruiken, efficiënt inzetbaar en imponerend sierlijk.

FARO: Hoelang bent u al met de vechtkunst in de weer? Hoe bent u daarin gerold en welk parcours legde u tot hertoe af?

Bert Gevaert: “Ik ben gestart met westerse krijgskunsten in het jaar 2007. Ik was al een tijdje op zoek naar een sport en nam als figurant deel aan de Brugse Heilig Bloedprocessie. Daar zag ik de Hallebardiers, die in tegenstelling tot andere figuranten echte in plaats van houten zwaarden in hun handen hadden. Nieuwsgierig als ik ben, vroeg ik aan Jan Braem, de toenmalige instructeur historisch schermen van de Hallebardiers, waarom dat zo was. In die tijd werd trouwens nog de naam ‘zwaardvechten’ gebruikt, een vlag die ondertussen al lang de lading niet meer dekt. Jan Braem nodigde mij uit om in de Gilde een kijkje te komen nemen. Hun vierkoppig groepje ‘zwaardvechters’ kon nog wel wat versterking gebruiken. Ik kwam, zag ... en werd overwonnen door een ongelofelijke passie.

Aanvankelijk beperkten de trainingen zich tot het langzwaard, maar na verloop van tijd kwamen er ook andere wapens bij. Zo maakte ik op een buitenlands event in 2010 kennis met de *dussack*, een soort van houten oefensabel, en introduceerden we dit wapen ook bij ons in de Gilde. Later kwam nog het rapier en nog later de militaire sabel erbij. Af en toe vechten we met houten oefendolken of worstelen we.

Met onze Gilde hebben we altijd een open blik gehad op wat er nationaal en internationaal gebeurt. Zo hebben we veel geleerd van onze Vlaamse voorlopers SwArta, gaan we vaak op studiereis naar landen als Duitsland, Nederland, Zweden, Frankrijk, Groot-Brittannië ... en nemen we deel aan (inter)nationale toernooien. Zelf werd ik bijvoorbeeld in 2011 tweede op een groot toernooi in Zweden. Na verloop van tijd kreeg ik de kans om instructeur te worden bij de Hallebardiers en begon ik in het buitenland seminars te geven. Daarnaast

vertaalde ik de teksten van een aantal vechtheesters en focuste ik mij meer en meer op het onderzoek naar westerse krijgskunst. Naast verschillende artikels is uit dat onderzoek ook een boek gegroeid, *Te Wapen*.”

FARO: Ziet u de werking van de Brugse Hallebardiers als een vorm van cultureel erfgoed of eerder als een sport? Welke erfgoedaspecten vindt u belangrijk?

BG: “Ik denk dat historische Europese krijgskunsten een perfecte combinatie zijn van zowel sport als historisch erfgoed. Wat dat laatste betreft proberen wij zowel hier in België als in het buitenland de kennis van oude meesters door te geven aan een nieuwe generatie. We vechten volgens technieken die soms uit de 14e eeuw stammen, bestuderen de teksten van die meesters en proberen ze in hun historische context te plaatsen. Sommige verenigingen proberen zelfs om de ridderlijke idealen van vroeger weer tot leven te wekken. Wat onze eigen gilde betreft, is het onderdeel erfgoed nog veel groter. Uiteraard schermen ook wij volgens de traditie van de oude meesters, maar daarnaast is het onze bedoeling om alle aspecten van de schermgilde van de Hallebardiers weer te doen opleven. Onze gilde bestond al voor 1444 en werd in 1521 als vijfde wapengilde van de stad Brugge officieel erkend. Net als toen organiseren wij het traditionele gildetoernooi, met spelregels die minstens vijfhonderd jaar oud zijn. We proberen ook te vechten in broederschap en eer, waarbij we de trefvlakken bij het schermen tot een minimum herleiden. Dit houdt in dat we elkaar weliswaar treffen, maar alleen op het hoofd – uiteraard dragen we een schermmasker - en dat we verder geen bescherming dragen. In de gilde was het nu eenmaal zo dat men gildebroeders niet op de handen mocht slaan omdat een gildebroeder na het ‘spelen met het zwaard’ nog in staat moest zijn om zijn handenarbeid uit te voeren.”

FARO: Hoe zou de erfgoedsector in Vlaanderen kunnen bijdragen tot het beter bekendmaken, begrijpen en ruimer verspreiden van de Europese vechtkunsten?

BG: “Dat gebeurt bijvoorbeeld nu ... door dit interview en de aandacht die nu besteed wordt aan wat wij doen. Zo zien mensen dat historische vechtkunsten veel meer zijn dan met oude wapens zwaaien, en dat ze deel uitmaken van een lange en levendige traditie. Een erkenning als immaterieel cultureel erfgoed zou een vorm van waardering zijn en een kans om te tonen dat wat

wij en tal van andere mensen doen, behoort tot een rijke Europese traditie. Tot begin 19e eeuw diende immers elke Europese man te beschikken over een zekere mate van kennis in het hanteren van blanke wapens. Voor een edelman was het beoefenen van vechtkunsten essentieel, maar al vrij vroeg zien we dat ook gewone burgers zich voor zwaardvechtkunst beginnen te interesseren. De schermgildes zijn daar een mooi voorbeeld van. Ik hoop dat mijn boek *Te Wapen* ook bij een breed publiek kan zorgen voor een grotere interesse in deze vergeten krijgskunsten. Het zou bovendien mooi zijn als ook het historisch onderzoek naar de schermgildes van Ieper, Mechelen, Brussel, Antwerpen ... een boost zou kennen. We vragen ons bv. af hoe het Vlaamse historisch schermen past binnen de Europese traditie; daar is nog niet zo heel veel onderzoek naar verricht. Ik hoop dus op zowel een bredere belangstelling bij een ruim publiek, als op een stijgende interesse uit wetenschappelijke middens.”

FARO: Wat is het vooroordeel over uw passie dat u het liefst meteen en voor goed de wereld uit zou willen hebben?

BG: “Ach, er zijn honderden vooroordelen, die nog elke dag in de hand gewerkt worden door stripverhalen, computerspelletjes, tv-series en films. Als ik er eentje zou moeten uitkiezen dan is het vooral dat vechten met zwaarden louter een zaak was van hard en agressief slaan met behulp van een log stuk staal, beter bekend als ‘zwaard’. Wel, dat zwaard was een hoogtechnologisch ‘staaltje’ van middeleeuwse smeedkunst: het was scherp, licht, flexibel en goed uitgebalanceerd om er complexe technieken mee uit te voeren. Men kon de tegenstander uitschakelen door hem een tik te verkopen met het plat van het wapen, of soms zelfs met de pommel (de bol op het gevest), men kon hem ontwapenen en in sommige gevallen kon men hem ook doden. Het wapen werd echter ook in een sportieve, broederlijke context gebruikt waarbij het de bedoeling was om de tegenstander vriendschappelijk te treffen en zeker geen pijn te doen. En dat is wat wij vandaag doen in de wereld van de historische Europese krijgskunsten!”

■ Hooggespecialiseerde wapensmeden in heel Europa maken de wapens waarmee de Hallebardiers de technieken oefenen via lessen en korte oefenduels. Voorbeeld van een Italiaans rapier uit het einde van de 17e eeuw, waarvan ook hedendaagse bruikbare reconstructies bestaan. Het gewicht is nauwelijks 800 gram. Collectie: Martial Arts Museum, Brescia

Rob Belemans is stafmedewerker ICE bij FARO vzw en hoofdredacteur van dit tijdschrift.

Interview met Bert Gevaert, instructeur in en auteur over westerse krijgskunsten. Zijn nieuwste boek, *Te Wapen! Europa's vergeten krijgskunsten* (320 pagina's, €59,99) werd uitgegeven door Davidfonds/WPG uitgeverij.

Pinfo **Hybride info**

contentcuratoren: Bram Wiercx en Annemie Vanthienen

Google Art & Culture

Met deze app ontdekt u collecties en verhalen uit meer dan 1.000 musea wereldwijd. De app biedt niet alleen informatie bij gekende en minder gekende kunstwerken maar laat u er ook tot in de kleinste details op inzoomen. De werken die voor u interessant zijn, kunt u bewaren in persoonlijke collecties.

Google Art & Culture is zowel beschikbaar in iTunes als in de Google Play Store.

Wereldvluchtelingendag

■ Foto: Vluchtelingenwerk Vlaanderen / Kevin Van Den Panhuysen

Ter gelegenheid van Wereldvluchtelingendag, op maandag 20 juni 2016, speelden beiaardiers in Leuven, Brugge, Mechelen en Veurne een concert met en voor vluchtelingen. Op het programma stond onder meer een speciaal voor de gelegenheid getranscribeerde beiaardversie van 'Bange blanke man' van Willem Vermandere.

Inspiratie nodig?

U las het al elders in dit tijdschrift-nummer: in 2017 staat Erfgoeddag volledig in het teken van 'Zorg'. Een goede inhoudelijke voorbereiding is overigens cruciaal om een degelijke Erfgoeddagactiviteit op touw te zetten. Daarom verscheen er ook deze zomer een nieuwe inspiratiebrochure boordevol ideeën en tips voor een geslaagde activiteit. Ontvangt u graag een (extra) exemplaar? Bezorg ons uw gegevens via info@erfgoeddag.be of 02 213 10 81 en we sturen u de inspiratiebrochure gratis toe.

www.erfgoeddag.be

Museums of the world 2016

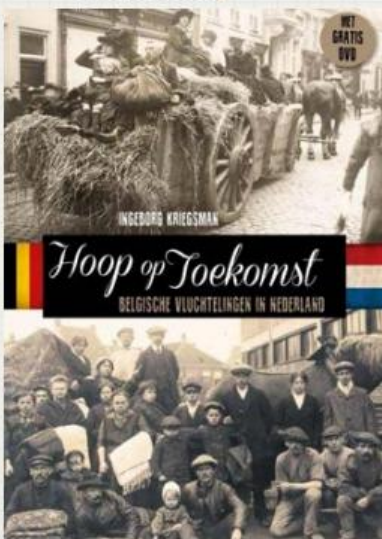

In de 23e editie van het boek *Museums of the World* staan 55.000 musea uit 202 landen geordend volgens land en plaats. Een apart hoofdstuk brengt zo'n 500 museumverenigingen uit 132 landen in kaart. Is uw museum ook vermeld? U kan de database ook online doorzoeken: <http://bit.ly/2cjnoGX>

Museums of the World 2016. De Grytner Saur, 2016.

ISBN 9783110455434 (e-book plus) of 9783110452853 (hardcover)

Boekentips over '100 jaar Grote Oorlog'

Op de WOI-pagina van FARO posten we geregeld recensies van een opvallend, inspirerend of innoverend boek over de Grote Oorlog.

www.faro.be/100jaar-groote-oorlog

Conferentie Erfgoed, Virtueel & Augmented

Om u te inspireren brengt FARO op dinsdag 29 november een resem boeiende lezingen en praktijkvoorbeelden in stelling rond virtuele realiteit, 3D, augmented reality en beacons.

Bekijk het programma op www.faro.be/kalender/erfgoed-virtueel-en-augmented

BEELD

TWEET

BOEK

WEBSITE

! Dag van de Trage Weg

Op 15 en 16 oktober is het de Dag van de Trage Weg, een evenement waarop geijverd wordt voor het behoud en beheer van trage wegen. Trage wegen zijn vaak eeuwenoude verbindingen die bol staan van lokale geschiedenis en verhalen. Ze vormen een nog steeds bestaand maar bedreigd netwerk tussen mensen en gemeenschappen. Op de Dag van de Trage Weg kunt u op tal van plaatsen kennismaken met die oude heerbanen, holle wegen en kerkwegels, én met de verhalen van vroeger die ze in zich dragen.

www.dagvandetrageweg.be

📱 Louvre: ma visite

Het Louvre heeft een nieuwe app waarmee u de openingsuren kunt bekijken, tickets kunt kopen of het culturele programma kunt raadplegen. De app laat u ook 600 werken uit de collectie ontdekken, telkens met afbeelding en meer informatie. Daarnaast kunt u uw eigen smartphone gebruiken als audiogids. Het meest bijzondere aan deze nieuwe app is dat hij u de weg wijst in het grootste museum ter wereld. Maar liefst 2.000 beacons in het museum en op het plein zorgen ervoor dat u zich in dit enorme gebouw kunt oriënteren.

Louvre: ma visite is zowel beschikbaar in iTunes als in de Google Play Store.

www.louvre.fr/louvre-ma-visite

🐉 Pokémon GO!

Museum aan de Stroom
@MASAntwerpen (15 juli 2016)

#Pokemongo overvalt het MAS!
We zijn blijbaar een leuke plek in Pokéland. Ga eens op zoek in het museum!

📣 Gratis promotiebudget

Google Ad Grants
AdWords for nonprofits

Kent u Google Ad Grants al? Dankzij dit aanbod kunnen liefdadigheids- en non-profitorganisaties gratis tekstadvertenties plaatsen op google.be en google.com. Wilt u uw volgende tentoonstelling beter promoten, meer bezoekers naar uw website brengen of uw online collectie meer bekendmaken? Maak dan kennis met Google Ad Grants via www.google.be/intl/nl/grants

🖱️ KIK maakt 650.000 foto's gratis downloadbaar

Het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK) stelt voortaan al zijn foto's ter beschikking via de BALaT (Belgian Art Links and Tools) databank, met uitzondering van enkele aankopen onder voorwaarden. Al deze afbeeldingen, inclusief de duizenden digitale foto's die de laatste jaren werden genomen, kunnen direct worden gedownload in hoge resolutie (300 dpi op formaat A4).

<http://balat.kikirpa.be>

🗨️ #hetnieuwemuseum

#HET NIEUWE MUSEUM

In 2019 opent het nieuwe KMSKA in Antwerpen de deuren. Momenteel wordt er volop gewerkt aan het museumgebouw en aan een gloednieuw museumverhaal. Ook u kunt hieraan meebouwen. Ontdek er alles over en volg de vooruitgang op www.hetnieuwemuseum.be

📖 The Art of Relevance

THE ART OF RELEVANCE

NINA SIMON

Als cultureel-erfgoedinstelling moet u uw publiek iets te bieden hebben. Want waarom zouden mensen een bezoek brengen aan uw museum? In haar nieuwste boek geeft Nina Simon tal van geslaagde én minder geslaagde voorbeelden van manieren waarop u als instelling aansluiting kunt vinden bij uw publiek. Niet voor niets staat de omslag van het boek vol sleutels, meteen een metafoor voor datgene wat mensen aanspreekt en hen het gevoel geeft welkom te zijn.

N. SIMON, *The Art of Relevance*. Museum 2.0, 2016.

ISBN 9780692701492

Meer info op <http://museumtwo.blogspot.com> en op www.artofrelevance.org

APP

QUOTE

OPROEP

TIP

Sigrid Bosmans (46): “De relevantie van erfgoed is een proces van betekenis geven”

Op de laatste pagina ontmoet u iemand uit de cultureel-erfgoedsector die zijn of haar passie met u deelt.

WIE

Naam Sigrid Bosmans

Leeftijd 46 jaar

Woonplaats Hofstade

Bijzonderheden Ik werk sinds januari 2005 voor de Erfgoedcel Mechelen, nu als hoofd van Musea & Erfgoed Mechelen. Voordien werkte ik voor de scholengemeenschap van Brussel. In de erfgoedsector begon ik als coördinator verenigingen en vrijwilligerswerk, waar het mijn taak was, net als in Brussel, om veel mensen met evenveel meningen te laten samenwerken. Een mensgerichte aanpak neem ik dan ook mee in mijn huidige functie: het samenbrengen, werken met soms tegenstelde visies, de sterktes zoeken, experimenteren.

WAAR

Musea & Erfgoed Mechelen is een relatief nieuwe dienst die een museale werking en een erfgoedcelwerking combineert. Ik probeer vanuit de sterktes van beide werkingen te vertrekken. Als het museum in 2018 opent, is dat dus vanuit een geïntegreerde visie. Het museum bouwt voort op zijn collectiesterkte en zo trachten we de thema's die de Mechelaars en hun verenigingen belangrijk vinden, mee te nemen. Wij leggen de focus op de Bourgondische periode, van waaruit we andere thema's aansnijden. Participatie blijft daarbij voor ons essentieel. Het gaat trouwens niet alleen over de mate van participatie, maar ook over wie je wilt betrekken en waarom. Je kunt samen 'museum-maken' door met erfgoedgemeenschappen, bezoekers en bewoners na te denken over de invulling ervan, maar je kunt ze ook laten participeren door ze daarna ook bij de concrete werking te betrekken.

WANNEER

Voor mij wordt het piekmoment maart 2018, de opening van het nieuwe museum. We laten ons inspireren door de plek zelf. Het Hof van Busleyden was een verzamelplaats van kunst en cultuur; een venster op de wereld, een ontmoetingsplaats waar onderzoek en nieuwe ideeën samenkwamen. Kortom, een plek die zorgde voor dynamiek in de stad. Je moet dat niet alleen waarmaken voor je bezoekers, maar ook voor de mensen die er werken.

WAT

Experimenteren is belangrijk, en dat op verschillende niveaus! Zo is de conservator collectiebeheer en digitale strategie de vroegere projectcoördinator van de erfgoedcel. Haar functie is nu heel objectgericht, maar toch neemt ze haar andere focus ook mee. Zij leert heel veel over collectiebeheer, maar brengt op haar beurt systematiek en mensgerichtheid in het team. Je moet rekening houden met competenties, maar ook durven experimenteren en mensen net vanuit die competenties een andere focus meegeven.

WAAROM

De relevantie van erfgoed is een proces van betekenis geven, zowel voor de medewerkers van het museum als voor de bezoekers. Je bezoekers moeten tellen, niet alleen geteld worden. Niet iedereen wordt op dezelfde manier aangesproken. Voor sommige bezoekers zijn sterke objecten genoeg, anderen hebben verhalen of actualisering nodig om ze een betekenis te kunnen geven. Nog anderen willen daar actief aan meewerken. Je moet beseffen dat je dit niet alleen kunt, andere organisaties zijn soms beter geplaatst om bepaalde bezoekers te betrekken. Die samenwerking zorgt er ook voor dat je zuurstof krijgt in je museumwerking en de systematiek die je ontwikkelt. Kennis opbouwen is een ontdekkingstocht naar hoe men dit elders aanpakt, ook internationaal.

GOUDEN RAAD

Wees je bewust van de sterktes en noden van je werking en neem een open houding aan. Tegenstellingen kunnen een opportuniteit betekenen en versterkend werken, maar je moet de openheid hebben om te zoeken, te experimenteren en reflectie toe te laten. Nooit vernieuwen om te vernieuwen, maar zorgen voor genoeg dynamiek en tegelijkertijd een zekere standvastigheid. Je moet als erfgoedorganisatie willen leren, en willen delen.

IK GEEF DE FAKKEL DOOR AAN ...

Synthia Griffin van het Tate Modern – een grote instelling, gericht op een groot publiek – die er via een specifieke aanpak in slaagt om altijd verrassende en vernieuwende participatieve projecten te realiseren.

Net zoals het focusdossier in dit tijdschrift, staat Erfgoeddag op zondag 23 april 2017 in het teken van zorg. Zowel dit tijdschrift als de inspiratiegids voor deelnemers verduidelijken dat dit dé kans is om bruggen te slaan met de zorgsector. Erfgoeddag blijft de dag bij uitstek om uw collectie en werking in de kijker te zetten en zo een nieuw publiek over de vloer te krijgen. Doet uw organisatie ook mee? Activiteiten in het teken van het thema *Zorg* indienen kan van 26 oktober 2016 tot en met 11 januari 2017 via www.erfgoeddag.be/inschrijving.

WWW.ERFGOEDDAG.BE

zorg

zondag 23 april 2017

INSPIRATIEGIDS
voor deelnemers

- FARO. VLAAMS STEUNPUNT VOOR CULTUREEL ERFGOED VZW
- PRIEMSTRAAT 51 | BE-1000 BRUSSEL
- T +32 2 213 10 60 | F +32 2 213 10 99
- INFO@FARONET.BE | WWW.FARONET.BE
- PRIJS LOS NUMMER: 8 EURO